

**KENT HAKKI VE TOPLUMSAL HAREKETLER:
KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME**

(Yüksek Lisans Tezi)

Yeşim KÖSE

Kütahya - 2022

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**KENT HAKKI VE TOPLUMSAL HAREKETLER:
KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME**

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Cem KARADUT

Hazırlayan:
Yeşim KÖSE

Kütahya - 2022

Kabul ve Onay

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından

Kamu Yönetimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Cem KARADUT (Danışman)		
Doç. Dr. Murat YAMAN		
Doç. Dr. Bilge Kağan ŞAKACI		

Onay

Doç. Dr. Arif KOLAY

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Kent Hakkı ve Toplumsal Hareketler: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

13/05/2022

Yeşim KÖSE

Özgeçmiş

Beşikdüzü Fatih Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'ni 2012 yılında tamamladı. 2013 yılında İnönü Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünü ilk yıl okuyarak daha sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde aynı bölüme yatay geçiş yaptı. 2017 yılında mezun oldu. 2019 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Kamu Yönetimi Yüksek Lisans programını kazandı. Hâlâ yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

ÖZET

KENT HAKKI VE TOPLUMSAL HAREKETLER: KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME

KÖSE, Yeşim

Yüksek Lisans Tezi, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi İsmail Cem KARADUT

Mayıs, 2022, 96 sayfa

Kentler insanlığın var olduğundan beri farklı şekillerde tanımlanan ve gelişim gösteren mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların çoğunlukla bir arada bulunarak yaşamlarını sürdürdüğü kentler, bireysel ya da kolektif taleplerin sıkça gündeme geldiği yerler olmaya başlamıştır. Kent üzerindeki yetkinliklerin artması ile birlikte Henri Lefebvre tarafından 1968 Paris ayaklanmalarının hemen öncesinde “Kent Hakkı” kavramı kullanılmıştır. Kentin tahayyülünü kentlinin birincil odağına yerleştirerek, kullanım değeriyle özdeşleştiren kent hakkı kavramı, Marksist kuramcılar tarafından değerlendirilmiştir.

1960’lı yılların sonlarında toplumsal hayatın yaşadığı dönüşümler, insanları amaç ve hedefleri doğrultusunda birleşmeye teşvik etmiştir. Bu birleşme insanları belirli unsurlar etrafında örgütleyerek, toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ortaya çıktıkları dönemin koşulları ve sahip oldukları özellikler bakımından toplumsal hareketler, farklı şekillerde konumlandırılabilir. Bu çalışmada, daha görünür bir nitelik kazanan kent hakkı kavramının ortaya çıkışı ve toplumsal hareketlerin gelişim süreçleri incelendikten sonra farklı ülkeler bazında örnekler ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eski Toplumsal Hareketler, Kent Hakkı, Kent, Yeni Toplumsal Hareketler

ABSTRACT**THE RIGHT TO THE CITY AND SOCIAL MOVEMENTS: A COMPARATIVE ASSESSMENT****KÖSE, Yeşim****Master Thesis, Department of Public Administration****Supervisor: Asst. Prof. İsmail Cem KARADUT****May, 2022, 96 pages**

The cities appear differently defined and developing places since the beginning of humanity. The cities where people mostly live together, have become places where individual or collective demands come up frequently. Along with the increase in the competence on the city, the idea of “the right to the city” was used by Henri Lefebvre right before the uprising of Paris in 1968. By setting the image of the city as the primary focus of the citizen, the idea of “the right to city” identified the term with its intrinsic value and was interpreted by the Marxist theoreticians.

The changes occurred in the communal living in the late 1960s encouraged people to unite in line with their purposes and goals. By organizing the people around certain factors, this unity caused some social movements to emerge. The social movements can be located differently with regard to the conditions of the period in which they emerge and the characteristics they have. In this study, the emergence of the idea of “the right to city” that has obtained a more apparent qualification and the development processes of the social movements will be examined and then certain examples on the basis of different countries will be discussed.

Keywords: City, New Social Movements, Old Social Movements, The Right To The City

ÖNSÖZ

Tezime başladığım günden, tamamlanma sürecine kadar beni bu yolda destekleyen birçok insan oldu. Öncelikle değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi İsmail Cem KARADUT' a yüksek lisans eğitimim boyunca bana sağladığı zenginliklerden, ayrıca her türlü emek ve desteklerinden ötürü çok teşekkür ederim. Ayrıca Doç. Dr. Bilge Kağan ŞAKACI' ya tezime başlamadan önce bana kütüphanesinden yararlanma imkânı sunduğu için minnettarım. Tez yazım sürecine başlamamda bana vesile olduğu ve her sıkıntılı anımda harika desteğiyle bana umut olduğu için canım dostum Nuran GÜNDOĞDU' ya teşekkür ederim. Yazdığım süreci keyifli kılan, bazı dönemlerde birlikte sabahlayıp beni motive eden Dilara BİÇER' e verdiği destek için teşekkür ederim. Beni yetiştiren, bu süreçte her türlü kahrımı çeken ve her türlü fedakârlığı göstererek bu günlere gelmemi sağlayan biricik aileme müteşekkirim. Son olarak, ilham kaynağım olan canım annem Cevriye KÖSE' ye bana mücadele etmeyi ve güçlü durmayı öğrettiği için minnettarım...

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KENT HAKKI VE TOPLUMSAL HAREKETLER: KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.KENT HAKKI KAVRAMI	6
1.1.1.Kent Hakkı Kavramının Tanımı	10
1.1.2. Kent Hakkının Tarihsel Gelişimi.....	15
1.1.3.Kent Hakkına Çeşitli Yaklaşımlar	18
1.1.3.1.Lefebvre'nin Mekânsal Yaklaşımı	20
1.1.3.2. Harvey'in Ortak Alan Yaklaşımı	24
1.1.3.3. Castells'in Ağ Toplumu Yaklaşımı.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL HAREKETLER OLGUSUNUN KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1.TOPLUMSAL HAREKETLERİN TEMEL UNSURLARI.....	34
2.1.1.Toplumsal Yapı Özelliği	34
2.1.2.Sosyal Grup	37
2.1.3.Küreselleşme Toplumsal Hareketler İlişkisi.....	38
2.2.TOPLUMSAL VE SİYASAL OLANIN BELİRLENMESİNDE ETKİN KOŞULLAR VE NİTELİKLER.....	40
2.2.1.Toplumsal Mekân Tasviri.....	41
2.2.2.Siyasal Katılım.....	44
2.2.3.Toplumsal Hareketlerin Motifleri: Kimlik Odaklı mı, Sınıf Temelli mi ve Kültürel mi?.....	46
2.3.TOPLUMSAL HAREKETLER: TARİHE VE DEĞERLERE GÖRE BİR KATEGORİLENDİRME	48
2.3.1.Eski Toplumsal Hareketler Özellikler ve Değerleri	50
2.3.2.Yeni Toplumsal Hareketler ve Değerleri.....	52
2.3.3.Norm ve Değer Yönelimli Toplumsal Hareketler	53
2.4. TOPLUMSAL HAREKETLERİN NEDENLERİNİ AÇIKLAYAN YAKLAŞIMLAR	55

2.4.1. Kaynak Yaklaşımı	56
2.4.2. Kalabalıklar Yaklaşımı	57
2.5. TOPLUMSAL HAREKETLER VE ÖRGÜTLENME.....	59
2.5.1. Alternatif Medya Unsurlarının Rolü.....	60
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
KENT HAKKI MÜCADELESİNE YÖNELİK DÜNYADAN ÖRNEKLER	
3.1. SARI YELEKLİLER HAREKETİ	67
3.2. ŞİLİ ÖĞRENCİ HAREKETİ	75
3.3. BREZİLYA TOPRAKSIZ KIR İŞÇİLERİ HAREKETİ	80
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	86
KAYNAKÇA	90
DİZİN	96

TEZ METNİ

GİRİŞ

Bu tezin başlangıç noktası kent hakkı kavramı ile toplumsal hareketler olgusunun kavramsal temelde ve uygulama ölçeğinde birbirlerinin etki alanını kapsamaları düşüncesidir. Diğer önemli husus ise toplumsal boyutta “kent hakkı”nın kentsel pratiklerde göz ardı edilmesiyle birlikte kentlerde meydana gelen olumsuzluk durumlarıdır. Söz konusu bu çalışma üzerinde durulan temel sorunsal, kent hakkının sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel nitelikli boyutlarını toplumsal hareketler disiplini ile paralellik gösteren bir uzamdan ele almaktır.

Materyal ve metot açısından bu çalışmayı değerlendirecek olursak, nitel araştırma yöntemi kullanılarak dokümanlar ve literatür incelemesi gerçekleştirilmiştir. Bu hususta kavramların tüm unsurlarıyla değerlendirilebilmesi adına öncelikle tarihsel açıdan başlayan bir vurguyla, beraberinde ise kuramsal, hukuksal, toplumsal ve ekonomik değerli tanımlama ekseninde araştırma sunulmuştur.

Bu çalışmanın amacı, uzun süredir sosyal bilimler alanında sessizliğini koruyan kent hakkı kavramının toplumsal gelişmeler ve değişmelerin etkisi altında nasıl yeniden alevlendiğini, kavramı ortaya atan Henry Lefebvre ve diğer Marksist düşünürler tarafından hangi ölçekten değerlendirildiğini, toplumsal hareketler bağlamında incelemektir. Kent hakkı kavramının kavramsal bir metottan ele alınıp, söz konusu kentsel dinamikler üzerinden ilişkilendirilmesi, kentli yurttaşlar üzerindeki etkisi ve farkındalıkların sağlanması amacı ile bu konunun genel hatları çizilmiştir. Mekân tasviri ekseninde kentlerin ne anlam ifade ettiği, katılım unsuru ile kentli olmanın bilincine varmaları, beraberinde kentlerde olumsuz durumların varlığının, toplumsal nitelikli olaylara dönüşebilme ihtimali üzerinde durulmuştur. Bu hususta farklı örnekler karşılaştırılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde kent hakkı kavramının kuramsal ve kavramsal tanımlaması ele alınmıştır. Kent hakkı kavramının tarihi ve gelişim süreci incelenerek somut bir çerçeve oluşturulmuştur. Geçmişten günümüze kent hakkı kavramının nasıl şekillendiği ve somut olarak hangi hakları kapsadığı belirtilmiştir. Hukuksal açıdan hak kavramının ifade ettiği anlam ve bunun kente yansımaları değerlendirilmiştir. Küreselleşme ve yeni toplumsal düzenin varlığı ile birlikte, eleştirel bakış açısına sahip Marksist kuramcılar üzerine odaklanılarak, kent hakkı kavramının kentsel yaşam üzerine olan etkileri tartışılmıştır.

İkinci bölümde toplumsal hareketler olgusunun temel nitelikleri tanımlanarak, mekân ve katılım unsurları açısından kent değerlendirmesi yapılmıştır. Aynı zamanda eski ve yeni ayrımlarının vurgusu yapılarak türlerine göre sınıflandırma ayırımına gidilmiştir. Toplumsal hareketlere getirilen yaklaşımlar üzerinden hareketlerin boyutları, temel unsurları ve etki değerlendirmesi yapılmıştır.

Son olarak üçüncü bölümde de toplumsal hareketlerin kentsel mekâna somut yansımaları olarak çeşitli ülkeler bağlamında ortaya çıkan hareketler incelenmiştir. Özellikle yaşanabilir kentsel mekân talepleri doğrultusunda kentlilerin mücadeleleri ele alınmıştır.

Değişen ve dönüşen mekânlar olarak var olan kentler, küreselleşme ve onun etkisiyle, sermaye unsurunun odağı haline gelmiştir. Özellikle 1980'li yıllarda neoliberal politikaların kentlerde uygulanması ile birlikte, sermayenin, mekân ölçeğinde somut yansımaları görünür bir hal almıştır. Bu durum sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik anlamda kentlerde değişiklikler yaratmış, beraberinde eşitsiz nitelikte mekânlar oluşturmuştur. İnsanların paylaştıkları kentsel mekânlara değer katabilmek, temel ihtiyaç ve arzuları doğrultusunda, her türlü kentsel hizmetten yararlanabilmek ve rahatlıkla bu hizmetlere erişebilmek, kent hakkı minvalinde en önemli amaçlar olarak şekillenmiştir.

Kentler insanlığın var olduğu andan itibaren sahip olduğu farklı sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik yapısıyla içinde pek çok çeşitliliği barındıran müthiş bir mozaik olarak nitelendirilir. Bireysel ya da toplu bir yaşamı gerekli kılan kent ortamı, değişken bir yapı içerisinde tarihten günümüze değin gelişme göstermiştir. İçinde yaşayan bireylerin zamanla değerler sistemi geliştirip, belirli durumlarda örgütlü veya bireysel yoğunluk gösterdikleri toplumsal mekânlar olarak tasvir edilir. Sınırları içerisinde bulunan insanların temel ihtiyaç ve arzularını gerçekleştirme fırsatı buldukları, geleceğini tayin etmede bizzat söz sahibi oldukları, sosyal, kültürel ve pek çok farklı alanlarda kendilerini geliştirme fırsatı yakaladıkları mekânlar olarak karşımıza çıkan kent kavramı; aslında bu sınırlı tanımların çok ötesinde tezahür edilir. Kent hakkı kavramının ortaya çıkması kentli hakkı kavramı ile doğrudan ilişkilendirilir. İnsanların bizzat kentte paylaştıkları toplumsal mekânlarda ve ortak alanlarda katılım unsurunun etkisiyle söz sahibi olmaları, kentin devamlılığı açısından oldukça önemli bir unsurdur. Aynı zamanda kentlinin yaşam koşullarının azami en sağlıklı şekilde sürdürülmesi

adına da gerekli olan bir gelişmedir. Özellikle yaşanan mekânı biçimlendirmek ve yeniden inşa etme sürecinde kent hakkı öne çıkan bir gelişmedir.

Henry Lefebvre'nin 1968 Paris protestoları ayaklanmalarından hemen önce kaleme aldığı kent hakkı kavramı, kullanım değeriyle ön plana çıkmaktadır. Geçmişten günümüze kentlerde yaşanan değişim ve dönüşümler kentliler için kimi zaman fırsatlar, kimi zaman da eşitsizlikler oluşturmuştur. Yaşanan bu fırsatların varlığı, kimi kentliler içinde beraberinde bazı sorunları getirmiştir. Olumsuz durumların neticesinde toplumsal mekânların kentliler için daha güvenilir ve yaşanabilir bir nitelik kazanması, kent hakkı kavramı ile yakından ilişkilidir. Bu durumu eşitlik ilkesi çerçevesinde değerlendirebiliriz. Kentin bünyesinde barındırdığı imkân ve ölçütler, kentliler için gereken faydayı eşit bir şekilde sağlama misyonuna sahip olmalıdır. Aksi halde kent denilen yaşama ortamı, eşitsiz mekânlar olarak nitelendirilir. Söz konusu bu olumsuz nitelendirme idari, sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik gelişmeler yönünden kentsel ilerleme süreçlerinde tıkanıklık yaşanmasına neden olur. Aynı şekilde kentsel hizmetlere erişme konusunda da faydanın olabildiğince maksimize edilmemesi durumu yaşanan sıkıntılı süreçleri besler ve kentlerde huzursuzluk ortamı yaratır.

Kentlerde daha iyi yaşam alanlarının sağlanması, koşulların kentli lehine gelişme göstermesi ve kentli bireyler tarafından, yaşadıkları kentsel mekân ile aidiyet duygusunun gelişmesi, ancak katılım unsurunun kentsel ilerleme süreçlerine dâhil edilmesi neticesinde sağlanır. Toplumsal aktörlerin karar ve eylemlerinde belirleyici bir rol almaları kent tahayyülünde en önemli gelişmelerden birisidir. Kentsel politikaların hayata geçirilmesi vatandaş odaklı bir anlayışla gerçekleştirilmelidir. Kentliler ve sahip oldukları haklar için yasal olarak güvence sağlayan bir olgu geliştirilmesine ihtiyaç duyulur. Bu bağlamda en önemli gelişme, kentsel hakların somut olarak nitelendirildiği metin olan, 1992'de Avrupa Kent Konseyi tarafından kabul edilen "Avrupa Kentsel Şartı" dır. Bu şartla hedeflenen hakların daha geniş ve kapsayıcı özellikler taşıması sağlanmaktadır. İnsan haklarının korunması ve temel özgürlükler çerçevesinde kentte ifade bulması, bu şart ekseninde gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında pek çok hak da çevre, sağlık, ulaşım gibi varlığını korumaya devam etmiştir.

Kentleşmeyi Marksist bir bakıştan değerlendiren Lefebvre, Harvey ve Castells reform niteliği sunan kent hakkı tanımlamaları yapmışlardır. Üretim biçimleri ve sermayenin yön verdiği yerler olarak kentler, sermaye beklentilere göre yeniden yapılandırılmıştır. Kapitalizm ile kentleşme süreçleri bağlamında ilişkiler ağının

kurulması olası bir gelişmedir. Özellikle neoliberal kentsel politikalar bağlamında meta olarak kentlerde öncelikli faaliyetlerin meydana gelmesi söz konusudur.

Kentlerin korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilmesi yönünden haklar, kentsel mekânda zorunluluk gerektirmektedir. Bu sistemi geliştirmede, kamusal ve özel her türlü aktörün faal olarak rol üstlenmesi gerekmektedir. Özellikle kent yöneticilerinin gündemine girmesi gereken ve kalıcı nitelikte politikalar üreten bir anlayışla kent hakkı konusunu benimsemek iyi yaşam standartlarının gerçekleşmesi bağlamında elzem bir durum olmaktadır.

Kent hakkı kavramının ortaya çıkması ile birlikte toplumsal hareketler de daha görünür bir hal aldı. İnsanların paylaştığı mekânlarda yaşadıkları etkileşimin yansıması olan çeşitli hareketlilikler her zaman var olmuştur. Özellikle isyanlar, protestolar, başkaldırıları... Kentsel açıdan değerlendirecek olursak, kentli haklarının veya yaşanan kentsel nitelikli hizmetlerin bir aksaklığa uğraması neticesinde, insanların temel bir görüş etrafında örgütlenip, bütüncül bir anlayış sergilemeleri oldukça normal bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilhassa toplumların dikte edici politikalarla baskı altına alınması onların mücadele biçimlerini etkiler. İlk etapta küçük gruplar şeklinde örgütlenen gruplar giderek kitlesel hareketlere dönüşür. Kendilerine özgü kimlikleri ve uyum çerçevesinde birleşerek istekleri doğrultusunda mücadele sürecine girerler

BİRİNCİ BÖLÜM
KENT HAKKI VE TOPLUMSAL HAREKETLER: KURAMSAL VE
KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.KENT HAKKI KAVRAMI

Kent hakkı kavramına odaklanmadan önce, “hak” kavramının temel tezahür alanı olan kentlerin; tanımlanması, beraberinde kavramın niteliğinin daha somut olarak ifade edilmesi ve işlerlik kazanması, öncelikli olarak kent olgusunu ele almak açısından kaçınılmaz bir başlangıç noktası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentler, sahip oldukları sosyal, kültürel ve ekonomik özellikler neticesinde farklılıkların mekânı olarak tanımlanmaktadır. Öznesi konumunda olan insan olgusunun gelişiminin ve faaliyetlerinin sürdürülmesinde de önemli etkiler göstermiştir. Geçmişten günümüze insan topluluğunun, çeşitli şekillerde gelişme sergileyerek, belli aşamalardan geçip, sahip olduğu bugünkü varlığını korumasında kent kavramı, merkezi bir role sahip olmaktadır. Yaşanabilirliğin devam ettirilmesi ve sahip olunan koşulların üst düzeye çıkarılmasının temel amaç olarak benimsendiği yerler olan kentler, pek çok farklı şekilde ve süreçte konumlanmıştır.

Kent; *“her türden ve sınıfsal toplumdan insanın, her ne kadar gönülsüzce ve agonistik bir biçimde de olsa, yan yana gelerek durmadan değişen, gelip geçici, ama yine de müşterek bir yaşantıyı ürettiği bir mekândır”*(Harvey, 2015, s. 117). İnsan gelişiminin doğal bir süreci olarak ihtiyaçlarının temel niteliğinin giderilmesi gibi hususlar yönünden kent, bireyleri topluluk bilinci içerisinde olmaya itmektedir. Biçimsel açıdan tanımlamak gerekirse kentte yaşayanların kendilerini obje yığınlarının içinde bulduğu, birbirleri ile çapraz şekilde temasta bulundukları, yaya olarak yürüme faaliyetlerini gerçekleştirdikleri alandır (Lefebvre, 2019, s. 41). Zaman içerisinde yoğunlaşan ve ayrışan nitelikte özellikler gösteren yerlerdir. Kent kavramı imkân faktörünün artması ile doğru orantılıdır. Kent; bireylerin statü kavramı kazandığı, sosyal, ekonomik, siyasal ve eğitsel açıdan kendilerini geliştirme fırsatı buldukları alanlardır. Ayrıca bireylerin kimlik kavramı oluşturup, yaşadıkları yerin özelliklerinden belli yansımalar içerdikleri ve beraberinde kabiliyetlerini ayyuka çıkardıkları mekânlar olarak tasvir edilmektedir.

Söz konusu gelişmelerin varlığı, kent ortamında var olan insanın, yaşamsal ilişkilerini oluşturmaktadır. Kentsel mekân üzerindeki mücadelesi ve dinamikliği açısından kentliler, daha demokratik, daha eşitlikçi ve güvenli bir yer olarak kentlerde paydaş konumunda yer almaktadır. Bu durum kent hakkının ortaya çıkmasında ve gelişmesinde en önemli etkidir. Ancak bu sayede yaşanan kentsel

mekân anlamlı bir nitelik kazanır. Demokrasi ve çağdaşlığa uzanan bir anlayışla kentlerin ve kentsel hizmetlerin gelişmesi hususu, kent hakkının benimsendiği ölçüde olanaklı hale gelmektedir.

Mitchell (2020)'e göre, kent hakkının garanti olmadığı ve bedelsiz verilemeyeceği üzerinde durulmaktadır(Mitchell, 2020, s. 66). Özellikle bir mücadele sonrası taleplerin gerçekleştiği şeklinde yorumlamak yanlış olmaz. Toplumsal nitelikli hareketler ve arzuların giderek yoğunlaştığı, beraberinde alınan kararlarda bireylerin hâkim konumda, rol üstlenen bir duruma geldiği düşüncesi, belli bir çabanın ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kent hakkı bu çabanın ve birincilliğin odakta olduğu bir harekettir. Mekânsal pratiklerin zihinsel ve fiziksel açıdan kentli odağından ayrılmayan bir biçimle sürüp gittiği bir olgudur.

Kentlerin kurulu sosyal, siyasal ve ekonomik bir yapı olarak benimsenmesi, toplumsal yapıda yurttaşlık haklarını ön planda tutan belli hizmet ve araçları gerekli kılmaktadır. Bir yandan düzeni, diğer yandan insani değerleri, herkesin yararına olacak şekilde tanzim eden kamusal alanın varlığı, kente dair önemli yansımalar içermektedir. Nitekim farklılıkların giderek arttığı yer olan kentler, idari aygıtlar tarafından kontrol merkezi haline gelmektedir. Bilhassa sosyal adalet kavramının arandığı mekânlar olarak kentler, bu dinamizmin bir unsuru olarak tanımlanmaktadır.

Kamusal alanların kentsel mekândaki yeri pek çok farklı şekilde oluşum göstermektedir. Bu özelliği ile “*kamusal alanlar, kentlerdeki, hareketlilik, kullanım (festival, konser, spor, ticari kullanım),sosyalleşme ve kimlik alanlarıdır*” (Gökgür, 2017, s.18). Kısacası insanların kullanımına açık her türlü kentsel hizmetin var olduğu ve yine insanlar tarafından bu hizmetlere erişimin sağlandığı yerler olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda toplumsal ilişkilerin ve etkileşimin mekâna yansıdığı, evrensel nitelikli bir alanlar bütünü şeklinde ifade edilebilmektedir. Kentsel planlamada ve yine kentsel politika oluşumunda, kamusal alan paydaşı olanların önemli bir dinamik oluşturduğu ve paylaşım unsurunu desteklediği gerçek bir husustur. Bu açıdan kamusal alanın, kentsel haklar bağlamında şekillenen mekânlar olarak ele alınması gerektiği düşüncesi doğmaktadır. Nitekim kent kimliğini oluştururken kamusal alanın takdiri hayli anlamlıdır. İdeal olarak kamusal alan varlığı ve arayışı toplumsal süreçle olan etkisi bakımından kentsel olana aktarılır.

Ki söz konusu bu durumu Harvey'in sosyal adalet isteği üzerine temellendirebiliriz. Harvey toplumsal süreçlere ilişkin pek çok ilerlemeyi sosyal adalet kavramı ile mekânsal sistem içerisinde değerlendirmiştir. Gelir dağılımının varlığından bölüşümüne, dağıtımından erişimine kadar her türlü süreci coğrafi olarak konumlandırmıştır. Esas olarak ilkeli bir verimlilik unsurunun sağlanması ve devamı için sosyal adalet kavramı kentlerde aranan bir unsurdur. Bireysel ilerleme arayışında, toplumsal bağlamda işbirliği yapma ihtiyacından doğan çatışmalar için adil ilkelerin uygulanması pratiği üzerine konumlandırılmıştır(Harvey, 2019, s. 94). Kentsel huzurun destekleyici olan sosyal adalet, kentlerin mekânsal ve bölgesel tahsilinde uzun vadede bir düzen oluşturmaktadır. Kent biçiminin yorumunu geliştiren ve kentlilerin haklarını düzen içerisinde kullanabilmeleri için, kentsel pratikten sosyal adalet kavramını ayırmadan ele almak gerekmektedir.

Tüm bu gelişmelerden hareketle kentsel mekânları sadece kamusal alan odağında tutmak da doğru bir düşünce değildir. Kentsel mekânları genel hatlarıyla özel alanlar ve kamusal alanlar olarak değerlendirmek mümkündür. Özel alanlar daha çok gözetimden korunurken kamusal alan gözetim altında olmaktadır.(Sezik, 2016, s. 47). Kamusal alanlar daha kolektif nitelikli ilişkiler ağını temsil ederken özel alan daha indirgemeci bir tutumla bireysel nitelikli faaliyetleri ifade etmektedir. En temel hali ile kentlilerin herhangi bir şekilde bir arada bulunduğu ve aktarım içerisinde olduğu kullanım alanlarıdır. Söz konusu bu yapılanma kent hakkı oluşumunun bir uzantısı şeklinde var olmaktadır. Maddi yaşam koşullarının inşası ve toplumsal pratikleri koordine eden alanlar kentsel dinamikleşme süreçlerinden ayrı olarak düşünülemez. Uzun dönemli ve sürekli olarak eylemsel temelleri oluşturmak, kentsel politikaların işleyişini gerekli kılmaktadır. Kentsel politikaların oluşumu, kentlinin isteği ve kararları olmadan yapıldığında sağlıklı bir sürecin başlangıcı gündeme gelmektedir. Etkin ve becerikli bir politikanın inşa edilmesi, kentlerin hukuksal temelde değerlendirildiği ölçüde güvenli bir zemin oluşturmaktadır.

“Kent, karşılaşmaların yeri, iletişimin ve enformasyonun çakıştığı yer olmanın yanında, hep olduğu şeydir: arzu yeri, daimi dengesizlik, normalliklerin ve kısıtlamaların çözülme merkezi, oyuncu ve öngörülemeyen moment”(Lefebvre, 2018, s. 97). Bu moment toplumsal olan ve beşeri olanın karşılıklı etkileşimi yoluyla ortaya çıkmaktadır. Var olan bu yapı günümüz kent dinamiğinde değişken ve tamamen şimdiki

haliyle olmayacaktır. Gelişen olaylar ve durumlar karşısında sürekli evrilmeye devam edecektir.

Bu noktadan hareketle, kent hakkının sahip olduğu söylemsel niteliğinin yanında, daha etkili, uygulamada tasarlanan ve kentsel düzen içerisinde konumlanan bir anlayış olarak benimsenmesi gerekmektedir. Kent hakkının, daha derin ve güçlü bir varlığa sahip olduğu, nitekim kentsel uygulamalarda ifade bulan boyutlara eriştiği bir konumsallaşma, kavramı kullanım alanında olması gereken düzeye erişirmektedir. Ayrıca, kentsel sınırların içerisinde sıkışıp kalan ve değeri olmayan bir hak olmanın ötesine geçmesinde ve kentsel hizmetler boyutunda da kararlarda etkili olmasında, kent politığının temelini oluşturmaktadır. Burada aslolan kent pratiğinin hâkim ilkelerini kent hakkından bağımsız düşünmemektir.

Robert Park, beşerilerin benliğini daha az gelişmiş hayvan topluluğundan ve ilkel insanlardan soyutlayan özelliği olan entelektüel hayata kent yaşamında geçtiğini; bununla beraber kenti insanın benliği için kendi entelektüel uğraşından bir çıkarım olarak niteler(Şentürk, 2014, s. 86). Burada şehrin oluşması ile insan faktörünün büyüme etkisiyle nitelikleri ve etkileri de gelişme göstermektedir. Bu gelişme modern insanın kent olgusuna uyumuna daha hızlı bir ivme kazandırmaktadır. Bir yandan Castells (2017, s.151), devamlı bir akış halinde süregelen toplumsal açıdan bir pratiği yansıtmakta olduğunu dile getirmektedir. Burada pratik olarak kastedilen olgu, insan yaşamının bireyselde eksik kalışı ve toplu olarak geliştirilmiş var olan imkânlardan maksimum düzeyde yararlanabilme isteğidir. Söz konusu isteklerin giderilmesi insanları, birbirleriyle etkileşim halinde, sürekli bir biçimde akıl yürütmeye, düşünmeye ve eleştirmeye sevk etmektedir.

Robert Park'ın deyişiyle;

“Kentler, özellikle modern zamanların büyük metropoliten kentleri... bütün karmaşıklıkları ve yapaylıkları ile, insanın en görkemli yaratısı, insan yapısı en müthiş eserlerdir. Bu yüzden kentlerimizi... uygarlığın atölyesi ve aynı zamanda da uygar insanın doğal evi olarak düşünmeliyiz” (Harvey, 2019, s.180). Toplum bilinci oluşmuş bireylerin en temel avantajı kente karşı bağlılık hissiyatı oluşturup bu uygarlıkla bir bütün olmasıdır. Burada aslolan uygar insanların kentin dilini, ruhunu, dinamiklerini ve düşünce yapısını ne ölçüde benimsediği, bununla birlikte söz konusu kıstasları yaşamsal pratiklerinde hangi ölçüde kullandığıdır. Bu birleşim kent yaşamında kentli insan

faktörünün uygarlık konumundan bakıldığında nerede olduğunun ifadesidir. Nitekim Şeriatî’de (2011, s. 28) şehri medeniyetin bir parçası ve medeniyeti oluşturan unsurlardan biri şeklinde vurgulayarak şehir ve medeniyet kavramlarının ayrılmaz bir bütün olduğunu ifade etmiştir. Kenti oluşturan bireylerin yaşadıkları mekân ve bölge, onların davranışlarını şekillendirmede belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Medeniyetin tezahür ettiği yer olarak adlandırabileceğimiz kent olgusu, insan olmadan tek başına bir anlam ifade etmemekle birlikte kentin devamlılığının da insan gelişimine ve değişimine bağlı olarak ilerlenen bir süreç olduğunu söyleyebiliriz.

Sanayi faktörünün ve kapitalist süreçlerin gittikçe gelişme gösterdiği kentsel mekânlar, kent hakkı kavramının temel tartışmasını meydana getiren yerler olarak tanımlanmaktadır. Özellikle yaşanan nüfus yoğunlaşmasının neticesinde, toplumsal ilişkilerin üretildiği, karmaşık ve kolektif yapısı gereği gerilimlerin söz konusu olduğu kentler, kent hakkı söyleminin zorunluluğunu, her koşulda ve zamanda gerekli kılmaktadır. Kentlinin kendi payına düşeni alması, beraberinde toplum yararına olacak şekilde daha eşitlikçi ve adil bir yönetim anlayışının benimsenmesi, kentsel çelişkileri ve sorunları hafifletmeyi amaçlamaktadır. Sistemli ve düzenli kentsel yaşamın varlığı, söylemin uygulamada etkin olması ile sağlanır.

1.1.1.Kent Hakkı Kavramının Tanımı

Kent hakkı kavramının ilk olarak kullanımı, 1968 Paris protestolarındaki öğrenci ayaklanmasının hemen öncesinde Henri Lefebvre tarafından kullanıldı. Kavram, sosyal adalet isteğinin yansıması olarak ortaya atılmıştır (Çelik, 2017, s. 672). İnsanlığın var olduğu tarihten itibaren kent hakkı; birey ve toplum açısından iyi olanın inşa edilmesi, aynı zamanda huzurun devamlı bir nitelik kazanması için vazgeçilmez bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Daha adil ve yaşanılabilir kent ortamının kurulması ve sürdürülmesi için kentlilerin, kentsel mekân üzerinde, maksimum ölçüde istifade ettikleri bir anlayışın varlığı elzem olmaktadır.

Kavramın en temelde ortaya çıkışını ele alacak olursak, hangi nedenlerden ve ihtiyaçlardan kaynaklandığına değinmekte fayda vardır. Kent hakkı kavramını tanımlarken özünde “kentli” odaklı bir düşüncenin olduğunu unutmamak gerekmektedir. Tabi sadece kentli odaklı bir yaklaşım da kavramı sınırlayıcı bir hale getirir. Bu nedenle kenti paylaşan tüm unsurları göz önünde bulundurmak kavramı ana

hatlarına ulaştırmada yardımcı olacaktır. Paylaşılan kentsel alanların genişliği ve pek çok müşterek unsur kenti temel alan hakların oluşumuna önemli bir etkindir.

Geçmişte ve bugün kentlerde süregelen demografik, sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve teknolojik temelli sorunların çoğu kentli haklarının sekteye uğradığının bir göstergesidir. Kentli haklarının ne anlam ifade ettiği hem kentliler hem de yönetim unsurları tarafından iyi derecede kavranmak zorundadır. Bu sayede mekânsal açıdan yoğunlaşan kentlerin, sorunlarının öngörölmesi ve minimum düzeye indirilmesi sağlanır. Kentli hakları olarak tanımlanan ve kentsel yapının içeriğini oluşturan kavram, temel hakların, toplumsal, kültürel, ekonomik hakların, siyasal hakların ve dayanışma haklarının kentsel mekânda somutlaşması olarak ifade edilmektedir(Karasu, 2008, s. 38). Kavram, kentlilerin kullanma talebi karşısında haklarının ne olduğu, nasıl korunabildiği ve hangi ölçüde uygulanabilir olduğu konularını oluşturan bir bütün olarak ifade bulmaktadır.

Kent hakkı, kentli paydaşların içinde bulundukları mekânda daha duyarlı hale geldikleri, yaşadıkları mekânları hissederek dönüşme ve değişme izleri sergiledikleri bir olgudur. Hem yapısal hem biçimsel anlamda deneyimlerini daha etkili bir şekilde gerçekleştirdikleri ve haz duygularını maksimum düzeye çıkardıkları bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin ruhsal ve bedensel açıdan bu sürecin içinde yer aldığı, tepki verebilen ve olaylara müdahil olabilen bir anlayışla, yönetilen düzen olarak bahsetmek mümkündür.

Hak kavramına genel bir değerlendirme getirecek olursak öncelikli olarak ne olduğuna değinmekte fayda vardır. Hukuk ile uygunluk gösteren ve adalet kavramlarıyla ifade edilen hak, kent açısından değerlendirecek olursak “kentlinin hakkı” kavramı ile özdeşleşmektedir. Burada kentli hakkından kast edilen şey kenti kullanım hakkıdır. Bu hak bilinçli ve doğru bir şekilde kullanıldığında kentli bireylerin kent üzerindeki yetkinlikleri artmaktadır. Kentlinin hakkına sahip çıkma durumu onun hangi düzeyde bu hakkın bilincinde olduğu ile alakalıdır. Progresif bir süreç olarak nitelendirilmesi gereken kent hakkı, toplumsal yapıyı oluşturan her insan için geçerli olmak zorundadır. Aksi halde belirli kişi ve grupları tabana aldığında, gelişimsel faaliyetlerin belirli sınırlar içerisinde kalmasına neden olur. Bu durum kentsel gelişmenin toplum tabanına yayılmasını zorlaştırır. Kişisel lütuflardan ziyade kent için genel faydayı merkeze alarak kentsel çalışmalara yön verilmelidir.

Hakların, içinde yaşanılan toplumun değerleriyle yakından ilişkisi vardır. Hak, insanlar ve kent karşılaştırmasında temel oluşturacak eğilimler ifade etmektedir. Kısacası kentte olup biteni belirleyen bir ölçüttür. İnsanlar için aradığını bulmak, beklentileri karşılamak ve belirli düzeylerde doyuma erişmek gibi özelliklerin karşılık bulması, kent üslubunda “hak” unsurunun ne derecede kullanıldığıyla ilgilidir.

Marx hakların değerler kavramıyla olan ilişkisine şüphe ile yaklaşır. Sosyal mücadelede hak kavramını organize edici rolüyle görür. İlerleyen süreçte haklar çatışma içine girdiklerinde “zor son kararı verir” der(Mitchell, 2020, s. 43). İnsanın içinde bulunduğu her topluluk, geçmişten günümüze kadar sosyal yapının oturmasıyla karşılıklı yahut kendiliğinden çekişmelerin yer aldığı bir sahne olarak nitelendirilebilir. Ki söz konusu sahenin yansıması olarak kentleri görmekteyiz. Bu mücadele kapsamında işlerliğin bozulmaması adına kentsel politikalar üretilmesi ve uygulamaya konulması gerekmektedir. Kent ortamında sınırlı olan kaynakların, kentliler adına verimli olacak şekilde paylaşımının olmaması berberinde çeşitli sıkıntılar doğurmaktadır. Kaynakların ve sahip olunan hakların etkin kullanımı, mücadele ortamını daha düşük seviyelere indirmektedir. Oluşturulması gereken bu politikaların hak temelli olması ve kentlileri destekler nitelikli gelişmeler içermesi sosyal yapıyı besleyen asıl argümandır.

Siyasi, sosyal, ekonomik ve birçok farklı yönden daha adil bir dünya düzeninin kurulması hakların kullanımı eliyle sağlanmaktadır. Haklar belli aygıtlar kontrolünde korunarak (buna siyasi aygıtlar örnek verilebilir) daha sistemli bir biçime bürünmektedir. Mitchell’in savunusu bu durumu destekler niteliktedir. Haklar kurumsallaştığı ölçüde, devletin gücü vasıtasıyla desteklendiği veya desteklenmediği ölçüde genelin çıkarlarını korumak adına sosyal ilişkilerdir ve buna binaen adalet olgusunun sosyal içeriğini oluşturmada önemli bir araçtır(Mitchell, 202, s. 44). Korunma ve kontrol mekanizması ile hukuki temellere dayanan haklar daha açık ve net bir nitelik kazanarak evrensel gelişim süreçlerine hitap eder. Bu yaklaşım kentsel uygulamaların gerçekleşmesi için düzen oluşturarak kargaşaya mahal veren unsurları geri plana iter. Yasalar çerçevesinde kararların alınması, hakların meşruluğu açısından bilinç uyanmasını destekler. Böylece herkes adına değişim ve muamele eşit kılınır. Nitekim adalet duygusu ile zenginleşen haklar toplumsal değişimleri belli ölçüde şekillendirir. Örneğin kentsel ortamlarda yaşanan, istek ve taleplerin temelini oluşturan

hareketlilikler, mücadeleler, belli düzenlere uyularak gerçekleştirilir. Daha sağlıklı ve işlevsel bir hal alarak yaşanan hareketlilik ortamını olması gereken bir biçime sokar.

Kentlerde ki hayat kalitesini arttırabilmek için somut çözümler arayışında kent hakkı bize bunun geri dönüşlerini sağlayan en önemli unsurdur. Kent hakkı, temel hakların korunması ve sağlanmasında yapı taşı görevindedir. Mevcut hak ve hizmetlerin kazanılmasında, bu haklara erişmede ve kullanmada kentlilerin bulunduğu düzeyi kapsamaktadır. Ancak kentsel hakların ne olduğu hususunda üzerinde tam olarak uzlaşılmış bir metin yer almamaktadır. Bu konuda somut olarak nitelendirebileceğimiz metin 1992’de Avrupa Kent Konseyi tarafından kabul edilen “Avrupa Kentsel Şartı”dır. Şartta Avrupa’daki pek çok kent sakini için oluşturulmuş haklar yer almaktaydı: Güvenlik, kirletilmemiş sağlıklı bir çevre, istihdam, konut, dolaşım, sağlık, spor ve dinlence, kültür, kültürler arası kaynaşma, kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre, işlevlerin uyumu, katılım, ekonomik kalkınma, sürdürülebilir kalkınma, mal ve hizmetler, doğal zenginlikler ve kaynaklar, kişisel bütünlük, belediyeler arası işbirliği, eşitlik (Arslan, 2014, s. 34). Kentler birçok disiplinin bir araya gelerek uygulama alanı buldukları yerdir. Söz konusu hakların hangi oranda sahip olunduğu ve birbirleri ile hangi ölçüde uyum içerisinde olduğu, vatandaşlara kentsel hakların tanınması ve kentsel gelişimde izlenmesi gereken yolu sunmada önemli bir ölçüttür.

Kentli Hakları Şartı, bu haklardan yararlanmada yaş, cinsiyet, etnik köken, siyasal düşünce, sosyo-ekonomik statü ayrımı şeklinde eşitsizlik barındıran ayrımların yapılamayacağını vurgulamıştır (Keleş, 2021, s. 327). Fiziksel mekândan sosyo-kültürel koşullara kadar geniş bir alana yayılan pratiklerin, sistemli şekilde devam etmesi için belli haklar çerçevesinde tanımlanmış olması hakların kavramsal açıdan da yükselişine neden olur. Sunulan farklı hizmetlerin, aksama olmadan mekânsal açıdan sağlanması, kentsel nitelikte belirlenen hedeflere ulaşmada kolaylık sağlar. Örneğin ulaşım sistemlerindeki düzenlemeler ve geliştirilen çalışmalar, ondan yararlanan kentliler açısından hayli önemli bir husustur. Kentlilerin uğraştıkları faaliyetlere erişmede ve belli fırsatları elde etmede temel bir basamak olan ulaşım, kentsel hizmetler bağlamında önemli bir konumda yer alır. Aynı şekilde yine kentlerdeki ulaşım sistemlerini kullanan insanların güven içinde yaşadıkları konutlara varmaları, beraberinde kent içerisinde diledikleri faaliyetleri gerçekleştirebilmeleri, özgürce gezmeleri, dolaşmaları kültürel ve sportif aktiviteleri sergilemeleri gibi pek çok unsurlar onların kentsel ortamda sahip oldukları en temel haklarıdır. Sahip olunması gereken bu

tür haklar paylaşılan her türden yaşamsal mekânlarda insanlara kolaylık sağlar. Var olan siyasi iktidar karşısında kazanılan hakların güvence altına alınması kent ortamında güçlendirilmiş bir yapının göstergesidir.

Avrupa Konseyi,2004 yılında Kentli Hakları Şartı'na sürdürülebilir gelişme ve benzeri nitelikte kavramlar eklemiş,2008 yılında da, bu Şartı, Yeni bir Kentlilik için Manifesto adıyla yenileyip dünya kamuoyuna sunmuştur. Yapısal nitelikli gelişmeler içeren bu belge, ekonomik ve toplumsal geçimin söz konusu hakta birbirleri ile bütünlük içinde olacağı, istihdam olgusunun düzeyinin artması gerektiği, toplumsal ayrımcılık hareketlerinin ortadan kalkması, doğal kaynakların korunması ve sahip olunan kültürel çokluğun devamının sağlanması gibi faaliyetleri hedeflemiştir (Keleş, 2021, s. 327-328). Evrensel nitelikte tanımlayabileceğimiz bu haklar, kentler ve insanlar için pek çok gelişmeyi de beraberinde getirir. Sadece Avrupa odaklı bir gelişmeyi değil, aynı zamanda dünya çapında da kentleri ve kentsel dokuyu iyileştirme çabasına yönelik örnek bir nitelik teşkil etmektedir. Kent idaresinin hem yönetici hem de halk ekseninde daha iyi koşullarda nasıl gerçekleştirilebilmesi gerektiği hususunda da aydınlatıcı etkide bulunmaktadır.

Haklar temel düzeyde hem devlet hem de toplum için önemli ideal oluşturmaktadır. Sermaye ve güçlü aktörlerin hareketlerinin ölçülmesi ideal olanı temel noktaya alarak yapılır. Söz konusu hareketler ideal ile kıyaslanarak gerçekleşir(Mitchell, 2020, s. 48). Bu kapsayıcı belirlemenin, üstün nitelikleri içinde barındıran, kentsel gelişmeye uygun, kent için belirlenen amaçlara yardımcı olacak şekilde tasarlanması gerekmektedir. Her durumda kenti öncelik olarak belirleyen bir anlayışla aktörler arası kıyas yapılmalıdır. Kontrollü bir şekilde aktörlerin kent bağlamında hangi eylemde nasıl bulunması gerektiği ideal olanın belirlenmesi ile sağlanır. Kentlerde gelişen durumlar neticesinde olması gereken ve yapılması planlanan davranışlar daha şeffaf ve demokratik nitelikli çalışmalar olur. Toplumun devlete olan güveni sağlam temeller üzerine oturur. Bu sayede aslolan huzur ortamı gelişmiş bir hal alır. Bir yandan devlet diğer yandan toplum, gelişen hakların vasıtasıyla yaşanan alanları birbirleri lehine dönüştürürler.

Kentlerdeki artan nüfus, kültürel yapının çeşitliliği, yaşanmışlığın yüksek noktalara ulaşması, hareketlilik faaliyetlerinin hız kazanması, ilişkiler ağının geniş bir tabana yayılması ve müşterek mekânların yaygın bir hale gelmesi kent hakkı kavramının gündeme gelmesini sağlayan asıl gelişmelerdir. Bu kavram çerçevesinde

kent ile ilgili tartışmalar ve sorular giderek büyümektedir. Kentlilerin yaşadıkları yer ile ilgili talepleri, mücadele ve gayretleri kent hakkının hangi boyuttan değerlendirildiğini yansıtmaktadır. Sürdürülebilir kentleşme ölçeğinde haklar kentin sahiplerinin vazgeçilmez bir unsurudur. Bu hakkı kentsel hayatı paylaşan tüm varlıklar için sahiplenmek şeklinde ifade etmemiz gerekmektedir.

1.1.2. Kent Hakkının Tarihsel Gelişimi

Kent hakkı kavramının gündeme gelmeye başlaması 2000'lerden itibaren görülmektedir. Özellikle 2008 yılında iktisadi anlamda meydana gelen krizler, kavramın somut olarak ortaya çıkmasında önemli bir etken olmuştur. Protesto temelli hareketler de kavramın kullanılmasını etkin bir hale getirmiştir(Karabulut, 2019, s.66). Nitekim kentsel mücadele hareketleri kent hakkının tanınması adına önemli bir ölçüt olarak kabul edilmiştir. Temel tartışma konuları arasında yer almaya başlayan kent hakkı, kentlerin yoğunlaşması ile birlikte tartışma konusu haline gelmiştir. Sermaye unsurunun varlığı, üretim biçimlerinin gelişmesi ve karı arttırma düşüncesi gibi temel kapitalist gelişmeler, kentlerin başlı başına bir dönüşüm süreci içine girdiğinin kanıtıdır. Bu somut temelli değişimler, kent hakkının kavramsal temelini meydana getirmektedir. Aynı zamanda kentlerde meydana gelen düzensizlik hali ve karmaşık ilişkiler sisteminin varlığı da bu durumu destekler niteliktedir. Kentlerde ekonomik taleplerin varlığına ilişkin olarak mekânın kurgulanması, kapitalizm odaklı mekânlar olarak kentlerin tasvir edilmesine neden olmaktadır. Kent hakkının mekânsal rolünü kentliden bağımsız düşünme algısı da olabilecek yanlış politikaların önünü açmaktadır.

Toplumların içinde bulundukları coğrafi mekânın niteliğine göre kentsel hayatın değişimi de farklı düzeylerde gelişmiştir. Tüketim toplumunu giderek yaygınlaşan bir yapıyla kentleri dönüştürmesi, kentlerde kamusal alan olarak nitelenen mekânların yeniden örgütlenmesini tetiklemekte, gündelik hayata dair sosyal ve mekânsal pratiklerin dönüşümüne neden olmaktadır(Özerk ve Yüksekli, 2011, s. 86). Bu durum kentlerde fiziksel değişmelerin yanı sıra yapısal değişmelerinde önünü açan bir süreç olarak önemli bir yere sahiptir. İlk etapta yerel mekân odaklı olan bu değişim süreci, nitekim kolektif bağlamda değerlendirdiğimizde küresel olarak adlandıracağımız bir sürecin başlangıcı olacaktır. Böylelikle kentlerin de dönüşümü sosyal, siyasi, ekonomik ve hukuki açıdan yeniden yapılandırılacaktır. Bilhassa hak unsuru açısından değerlendirdiğimizde bu yapılanma, kentlerde yasal olarak bir yenilenmenin ve

değişimin önünü açacak, kent yönetimi için de yeni ve farklı yükümlülükler meydana getirecektir.

Uygarlık kavramının mekân tasviri olan kentler, hukuki, siyasi, sosyal, teknoloji ve ekonomi gibi alanlarda günümüze değin önemli ilerlemeler göstermiştir. Özellikle modernleşmenin etkisiyle birlikte kentsel yapılanma, dönüşüm ve değişim içine girmiştir. Kent algısının ihtiyaçlara göre şekillendiği ve kentlilerin mekân ile daha dinamik bir etkileşim oluşturduğu yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kent pratiğinin ortaya çıkmasında kentlerdeki yoğunlaşma ve bütüncül yapı belirleyici unsur olarak görülmektedir. Nitekim insanlık tarihine baktığımızda insan toplulukları ihtiyaç ve hareketlerine göre yaşadıkları topraklar üzerinde evrimsel nitelikli olarak adlandırabileceğimiz değişimleri görmekteyiz. Robert Park insanlığın başlangıcına insanı bir sürü hayvanı niteliğine koyarak değinir. İnsanların tek başına yaşamasının pek mümkün olmadığını, birey olarak bakıldığında belli eksiklikleri olduğunu ele alır(Park, 2018, s. 109). İnsanların beceri ve yeteneklerini birleştirerek temel yaşamsal faaliyetlerinin idamesini sağlamak, daha etkileyici bir şekilde var olan amaçları doğrultusunda yol almasına imkân tanımaktadır.

Haklar konusunu kent konjonktüründe değerlendirmeden önce, insanların bizatihi sahip oldukları haklara değinmek gerekmektedir. İnsan hakları olarak temellenen bu haklar, olması gereken üzerine değerlendirilmiş bir yapıya sahiptir. Kentli hakları konusundan daha önce gelen bu haklar, kentliler için belirleyici unsurlar içermektedir. İnsan hakları, insan türünün bireysel olarak ya da topluluk olarak sahip olduğu belirli güvenceleri yansıtan bir kavramdır (Akkoyunlu-Ertan, 2013, s.45). İnsanları dil, din, ırk, cinsiyet gibi hiçbir ayırım gözetmeksizin koruyan ve kollayan bir çerçeve sunan bu haklar, kent hakkı oluşumunun tetikleyicisi konumundadır. Eşitlikçi ve özgürlükçü nitelikler sergileyen, insanları özellikle bulundukları kentsel mekânda sorumluluk sahibi yapan, beraberinde bütüncül bir faydayı ele alan değerleri yansıtmaktadır. İnsan hakları bağlamında ele alındığında kentsel mekânda gerçekleşen ve gerçekleşmesi mümkün olabilecek her türlü müdahale unsurunun karmaşık dinamikleri etkilediği söylenebilmektedir(Metlioğlu, 2021, s. 2733).

Aynı zamanda bu haklar, insanların toplum içinde var olan pek çok gruplara, hareketlere ve yönetim erklerine karşı daha koruyucu bir hale gelmesini ve güvenli

koşulların oluşmasını ifade etmektedir. İnsan haklarının geliştirilmesinde demokrasinin varlığı yadsınamaz ölçüdedir. Demokrasi her zaman insan haklarına sahip çıkan ilkeli bir güç olmuştur. İnsan haklarına değer katan ve doğrudan demokratik hayatın gelişiminin önünü açan demokrasi unsurunun, kentlerde vuku bulması, hem kente hem de kentlilere en önemli ve yararlı nitelikleri sağlayacaktır. Demokrasi düşüncesini haklar bağlamından ayırmak neredeyse imkânsız bir durumdur. Kentli haklarının var olma sebebi ve kurumsallaşması bu durumu destekleyen ölçütü sağlamaktadır.

Kent hakkı ve kentli hakları kavramı anlam açısından farklılık göstermektedir. Fakat mekânsal düzlemde değerlendirecek olursak birbirlerinin uzantısı şeklinde ifade etmek yanlış bir düşünce olmayacaktır. Ortak mekânları ilişkisel biçim üzerinden değerlendirmek, tartışmak ve “benim” duygusunu geliştirebilmek, geçmişten günümüze değin kentsel dinamiklerin ve hakların temelini oluşturmaktadır. Bu minvalde kent hakkı ve kentli hakları uzamsal bir ilişkinin bütünüdür. *Kent hakkı, herkesin kentte yaşama ve kente ulaşma hakkı olarak değerlendirilmektedir. Bu anlamda, kentli hakları, kentte yaşayanların hakları olarak kent hakkından ayrılmaktadır*(Akkoyunlu-Ertan, 2013, s. 56). Hukuki dayanakları açısından bağlayıcılığı olan kentli haklarına yer veren somut bir metin yer almamaktadır.²⁴ Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, somut olarak kentli haklarını ilgilendiren haklara kaynaklık etmiştir. Bunlardan başlıcaları eşitlik ve kardeşlik, işkenceye karşı durma, yasalar önünde eşitlik, konut dokunulmazlığı gibi hakların yanında katılım, söz sahibi olma, dinlenme, eğlence eğitim, sağlık, öğretim gibi hakları içermektedir(Karasu, 2008, s.41). Bu bağlamda kentli haklarının içeriği kentsel mekânların işleyişi ve kuruluşunda düzenleyici bir nitelik göstermektedir. Kent olgusunun içeriğini besleyen, yerel anlamda demokratik özelliklerin işlerliğini hızlandıran, yönetim ve uygulama faaliyetlerinin verimli hale gelmesine olanak sağlayan bu haklar kent hakkının da yapı taşları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özellikle kentlerde ortaya çıkan ve kentsel faaliyetlerin, uyumlu bir şekilde devam ettirilmesine olanak sağlayan demokrasi düşüncesi ile özgürlüğün öncülleri belirlenmeye başlanmıştır. Bu öncüllerden belki de ilki ve en önemlisi “kenti sahiplenme” dir. Bu kavram kent ile özdeşleşmeyi ve kente göre bir bilinç oluşturmaya ifade eder. Kentte kültür inşaatını olanaklı hale getiren niteliklere sahip bireyler kentli olarak nitelendirilir(Mutlu ve Batmaz, 2013, s. 35-36). Kentlilik bilinci ile hareket eden

ve kentin öznesi olan insan sahip olma dürtüsüyle kentsel tecrübelerine yön vermektedir.

Kentlerin büyümesi, taleplere ulaşmada kolaylık unsurunun ön planda olması, yaşamsal eğilimlerin eskiye nazaran gelişmesi, onları cazibe merkezi haline getirmektedir. Bu gelişmelerin varlığı kentsel mekânın kullanımı konusunu gündeme getirecektir. Özellikle kentlinin etkin bir konumda olduğu ve kentsel deneyimi bizatihi yaşadığı bir kent pratiği, kentsel siyasete hâkim bir tahayyül oluşturacaktır.

Kuşkusuz pek çok eylemin ve gelişmenin ortaya çıktığı alanlar olarak kentler, kentliler arasındaki uyumun ve bazı dönemlerde yine kentsel mekânlarda, karmaşık yapının göstergesi olmaktadır. Söz konusu bu gelişmeler varlığını gösterdiğinde, önemli bir değer taşıyan kent hakkı kavramı, olayları geniş bir boyuttan ele almaktadır. Daha çözümleyici yaklaşımların oluşturulması ve daha “kentli” odaklı yaşam kalitesinin artmasında, yadsınamaz bir ölçüt konumunda yer almaktadır. Nitekim “kent” in temel niteliklerinden birisi “yerel alan”dır. Bu nedenle kentler, geçmişten günümüze değin kamusal çıkarların elde edilmesi ve korunması adına gerekli toplumsal ve siyasal bilinç oluşumunun mekânı olagelmıştır(Mutlu ve Batmaz, 2013, s. 71).

Kentli temelli haklar, kentlerde yaşayan herkesin, bulundukları kentsel mekâna ait haklarının ne olduğu üzerine kurgulanmıştır. Öncelikli olarak kent için alınacak kararlarda birincil bir konumda olacak şekilde rol üstlenmeleri gerektiğini içermektedir.

1.1.3.Kent Hakkına Çeşitli Yaklaşımlar

Kentleşme olgusunu incelediğimizde, klasik kent yapılanmasının tanımı değişmiş ve farklı akımlar kente yansımıştır. Kentler, özellikle toplumsal değişme faaliyetlerinin bizzat yaşandığı ve uygulandığı yerler olduklarından dolayı eski tanımlar yetersiz nitelik göstermeye başlamıştır. Bu nedenle yaşanan dönemin özelliklerine uygun, koşullarını yansıtan, yeni tanımlar ve tanımlayıcılar türemiştir. Yapısal açıdan değerlendirecek olduğumuzda kentler, çözülmenin mekânı olmuşlardır. Aynı zamanda tarihsel süreç itibarıyla toplum bilimciler tarafından çeşitli şekillerde anılmış ve biçimlendirilmiştir.

Kent kuramları kentin yapısal boyutlarından, içinde yaşayan insan topluluğunun her türlü davranışına kadar belirli emareler içermektedir. Kentlerin eleştirilmesi ve incelenmesi konusu, toplumsal gelişimdeki safhaları açıkça ifade eder.

Demografik nitelikli olaylar, göç, yoksulluk, ırk, ekonomik ve sosyal değerler gibi konuları sentezlemede sistemler geliştirmenin analizini yapmaktadır.

Kentsel ideolojiler ve hareketlilikler, önemli değişimleri meydana getirmiştir. Ekonomik ve politik alanda gerçekleşen küresel olgular kentlerde önemli etkiler bırakmıştır. Kapitalist kentleşme olgusu neo-marksist kuramcılarının ağır eleştirilerine maruz kalmıştır(Turut ve Özgür, 2018, s. 3). Eleştirel nitelikteki kent yorumlaması konusunun, Marksizm ile birlikte ortaya çıktığı aşikâr bir durumdur. Kentsel alanların metalaşması üzerine kurulu bir anlayışla, Marksist yaklaşımların boyutları da esneklik kazanmıştır. Nitekim 1960'lı yılların sonlarından bu yana Avrupa'da kenti ve kentleşmeyi biçimlendiren, erk ilişkilerini özdeksel etmenlerin ve üretim biçiminin belirlemekte olduğu görüşünü vurgulayan bir Marksist akım geliştirilmiştir(Keleş, 2021, s. 150).

Kent-kapitalizm ilişkisini somut olarak değerlendirecek olursak, kentler gelişen zamanla birlikte dönüşerek Marksizm ideolojilerinin savunusu mekânları olarak karşımıza çıkmaktadır. Marksist teoride sınıf mücadelesi, toplumun ve kentlerin gelişmesinin merkezine konumlandırılmıştır. Kentlerde ilk olarak bu ayrımın varlığını kır-kent karşıtlığı olgusu ile ortaya atılmıştır. Kent ve kır arasındaki karşıtlık unsuru ancak özel mülkiyet ekseninde söz konusu olabilmektedir. Fakat bu ölçekte kentlerin marksizm için vazgeçilmezliği olgusu da ortaya çıkmaktadır. Bu karşıtlığın ortadan kalkması bağlantılı olarak özel mülkiyet kavramını da ortadan kaldıracaktır. Böyle bir durumun varlığı da ancak büyük bir endüstri ve onun mekânsal uygulama alanı olan kentlerde olacaktır(Bumin, 2019, s. 97). Belli bir bölgede sıkışan ve tek taraflı yoğunlaşmanın yer aldığı faaliyetler bütünü daha kapsamlı bir alana yayılmaktadır. Aynı zamanda çatışma grupları ve sosyal tabakalaşma gibi toplumsal nitelikli oluşumların kent ortamında doğması faktörü hızlanmaktadır.

Merrifield, Metromarksizm adlı eserinde kent çalışmaları bazı Marksistler ve en iyi Marksizmin bazı kent teorisyenleri tarafından geliştirilmiştir der(Merrifield, 2017, s. 25). Kentsel mekâna yönelik yaklaşımlar ve algılar, Marksizm ve pek çok düşünce sistemi için alternatif oluşturmaktadır. Özellikle Marksizm ölçeğinden ele aldığımızda, kentin oluşturduğu karmaşık sistemler üzerinden mekânsal biçimin kurulduğu bir anlayış hâkim olmaktadır. Kent formunu çok boyutlu hale getiren ve kavramsallaştıran kapitalizm olgusu, ideolojik anlamda toplumsal değişimin ve dönüşümün izlerini yansıtır.

Mekânların yeniden üretimi sermaye unsuru odağında tekrar şekillenmeye başlamıştır. Yer kürenin her alanında sermaye unsurunun ana eksene yerleştirildiği ve sınırların bu eksene göre dönüştüğü yerler olan kentler, rekabet unsurunun başat bir konuma gelmesinin nedeni olmuştur. Kentlerin kapitalizm sürecine hizmet etmeye başlaması ile birlikte kaçınılmaz bir kent sorunu varlığı gündeme gelmiştir. Kentin sınırları ve yaşam biçimi üzerine etkiler mekânsal ölçekteki pratiklere yansımıştır. Kent politikalarının sermaye unsuru üzerine inşa edilebilirliğinin yaygınlaşması olgusu hâkim olmaya başlamıştır.

1.1.3.1.Lefebvre'nin Mekânsal Yaklaşımı

Kent hakkı kavramının oluşması ve içinde yaşadığımız dünyada hala ses getirir özellikte olması Henry Lefebvre tarafından sunulmuş bir gerçektir. Özellikle Şehir Hakkı, Kentsel Devrim ve Mekânın Üretimi adlı eserlerinde bu kavram üzerinde durmuştur. Günümüz dünyası kentsel oluşumlarının gelişmesi ve ilerlemesinde kavram varlığını korumaya devam etmektedir. Sosyal ve siyasi açıdan da insanların amaçlarını gerçekleştirebilmek için popülerliğini korumaktadır. Lefebvre sermaye unsuru açısından şehirleşmeyi belli temellere oturtmuştur. Sürekli değişim ve yenilik içinde olan kent, rekabetçi mücadele ortamının doğup geliştiği yerlerdir. Açıkça ifade etmek gerekirse çeşitli üretim biçimlerinin işlevsel açıdan var olduğu ve alanlarını genişlettiği mekânlar olarak kentleri tanımlayabiliriz. *“Şehir ve kentsel gerçeklik kullanım değerine bağlıdır. Mübadele değeri ve sanayileşme yoluyla metanın genelleşmesi ise kullanım değerini yok etme eğilimindedir”*(Lefebvre, 2018, s. 24). Kent meselesi zamanla kapitalist toplumların odağında yer almıştır ve günümüz gelişmiş toplumlarında da yer almaya devam etmektedir. Kentleşme çalışmalarının işlerlik kazanması durumu, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda şehirlerin geçirdiği değişim ve yenilikleri beraberinde getirir. Kent ortamı artık sermayelerin yön verilmeye başlandığı yerler olarak tarih sahnesinde kendini göstermeye başlar. Kentlerde ısınan rekabet ortamı kapitalizmin fitilini ateşler. Bu kavram kentle yakın temaslı olacak biçimde gelişme gösterir. Kapitalizmin gelişmesi sosyal sınıf varlığını da oluşturur. Kent ortamında sosyal sınıfların oluşu bize kent hakkında deneyimler sunar. Toplumsal tabakalaşmanın meydana gelmesi kentin insanlarında belli özelliklere ve statülere göre ayırım yahut bir aradalık sağlar. Bu durumu Ortaçağ zamanlarındaki feodal sistem yapısından günümüz modern sınıfsal tabakalaşmaya kadar görmekteyiz.

Çok boyutlu ilişkiler ağı kentlerde kendilerini gösterirler. Amaçlar, arzular ve ihtiyaçların çözüme kavuşması gibi nitelikli hareketlerin gerçekleştiği yer olan kentler, Lefebvre'ye göre; zihinsel ve toplumsal olanın karşılaşması ile uzamsal bir gerçeklik bulur. Niceliklerden (mekânlar, nesneler, ürünler) doğan niteliklerdir (Lefebvre, 2018, s. 99). Sosyolojik bir olgu olarak kültürel ve sosyal grupların oluşması, paylaşımların gerçekleşmesi ve iletişimin geniş ölçekli hareketi bu niceliklerin inşasında etkilidir.

Lefebvre konut, ulaşım biçimleri, sokak figürü, kültürel aktiviteler ve ticari binalar gibi kapitalist sistemin uzantısı niteliğindeki gelişmelere karşı sosyalist bir politika unsuru geliştirme düşüncesini amaçladı (Çelik, 2017, s. 672). Toplumsal yapının tüketim etrafında yoğunlaşma faaliyetleri, üretimin hayata geçmesi, gelişen artı ürün kavramları ve bunların dağıtım süreçleri ekonomik koşullar açısından kentin stratejik rolünü arttırmaktadır. Marksist artı değer teorisi, oluşan artı değer gerçekleşmesi ve dağılımını birbirinden ayırır. Öncesinde zanaata dayalı üretim, daha sonrasında sanayi üretiminin merkezi olarak şehre doğru bir ilerleme söz konusu olmuştur (Lefebvre, 2019, s. 28). Modernleşen anlamda kentsel mekâna yönelik politikalar kapitalizmin merkez faaliyetlerini dönüştürmeyi sürdürürler. Mekân ve doğanın örgütlenme biçimleri zamanın getirilerine ve maksimum faydaya göre şekillenmeye devam eder.

Kent hakkı, üstün bir hak niteliğindedir. *“Özgürlük hakkı, toplumsallık içinde bireyleşme hakkı, habitat ve mesken hakkı. Yapıt hakkı, katılım ve sahiplenme hakkı da şehir hakkının içinde bulunan önemli haklardandır”* (Lefebvre, 2018, s.151). Herkes için geçerli olan hakların başında gelen özgürlük hakkı, kent hakkı minvalinde temel hususlardan birisidir. Kenti yaşayan insanların başkalarının özgürlüğüne gölge düşürmeyecek biçimde diledikleri gibi kentin onlara sunduğu imkân ve gelişmelerden yararlanmaları bu hakkın içini doldurur. Kentte gruplar halinde yaşayan insanlar bir araya geldiğinde toplumsal bir bütünlük ifade ederler. Bu bütünlük içerisinde yaşayan her bir birey tek başına kent için değerlidir. Söz konusu bireyler kolektif yapının temel kaynağıdır.

Geçmişten günümüze var olan kentler insanların doğal yaşam alanı olarak süregelir. İnsanlar doğal yaşamlarında hayatlarını sürdürebilmek için barınma adına belli yapılar inşa ederler. Bu yapılar fiziki açıdan bakacak olursak şehir oluşumunu tamamlamaktadır. Şehirlerde yaşanan yoğunlaşmanın artması yerleşme faktörünün de sürecini değiştirmiştir. Şehir dışına yerleşmek işverenler tarafından pek taraftar olunan

bir şey değildir. Sanayinin şehir merkezine kayması ile bağlantılı bir durumdur(Lefebvre, 2018, s. 26). Üretimde mekânın ussal bir biçimde dönüşümü şehirlerde sanayinin oluşumunu destekler. Ham madde ve toprağın kullanımı, alt yapı, işçi varlığı gibi sanayinin asıl unsurları şehir merkezinde yaşanan tüketim olgusunu dönüştürür. Artan tüketim faaliyetleri şehir içi ve dışı sanayi dağılımını etkiler. Belli bölgelerde sanayi kuruluşları yoğunlaşır belli bölgelerde pek bir gelişme göstermeyebilir. Yaşanan bu değişiklikler sanayi faaliyetlerinin şehirlerdeki kuruluş yerinden, davranış hareketliliğine kadar pek çok düzenlemeyi kapsar. Metanın gelişmesi ve dağılımı kentsel gerçeklik açısından bakıldığında kentler için zamanla olumsuz nitelikte etkiler oluşturabilir. Lefebvre bu durumu tarihsel bağlamda ele alındığında kentsel gerçeklik ve sanayi gerçekliği arasında bir çarpışmanın söz konusu olduğunu söyleyerek dile getirir(Lefebvre, 2018, s. 27). Gelişmenin varlığı ile birlikte sanayi yaşanan coğrafyalarda yayılma göstermektedir. Ekonomi temelli gelişen neoliberal politikalar doğrultusunda kentlerin ölçeğinde yaşanan değişimler, siyasi, sosyal ve ekonomik yapılanmada aktif olarak düzenlemeyi gerekli kılar. Karşıt değil bir nevi kent ile ilişki içerisinde bu politikaların oluşması gerekmektedir. Küreselleşen sermaye ile kentsel mekânın dönüşümü dengeli bir şekilde sağlanmalıdır.

Sanayinin şehir ile olan ilişkisini Sanayi, Şehre mi bağlı olacaktır? sorusu ile Lefebvre detaylandırmıştır. Kentsel gerçekliğin ortadan kalktığı ve kesintiye uğradığı şehir, olmayan(non-ville) bağlantılı olacaktır(Lefebvre, 2019, s. 18). Elbette ki sanayi belli unsurlar bakımından şehirlerde yerleşik özellikler kazanmaktadır. Şehirlerin, üretim faaliyetlerinin oluşmasında ve dağıtımında hizmeti vardır. Para unsurunun, tüccar faaliyetlerinin ve sermaye hareketlerinin şehrin odağında yaşandığı bir gerçektir. Şehirlerin var olan imkânlarını kapitalizmin ilerlemesi adına tüketmesi olumsuz gelişmeleri beraberinde getirir. Ölçsüz olarak yayılma faaliyeti gösteren kapitalist unsurlar şehrin ruhuna nüfuz ederek belli kopuşlar yaratacaktır. Kent dokusunun parçalanmış ve çözülmeye yüz tutar nitelikte değişimler yaşaması gibi durumlar kent gerçeğini tehdit altına alacaktır.

Kent hakkı oluşumunda önemli bir yere sahip olan kent stratejisi, mevcut durumda bulunan stratejiler ile edinilmiş bilgileri göz önünde bulundurmak zorundadır. Devrimci inisiyatif alabilecek gruplar ve sınıflar gibi oluşumların kentsel sorunları çözmede aktif bir unsur oldukları beraberinde şehir olgusunun “yapıt” niteliğine ulaşabileceği durum söz konusu olur. Bu sınıfların başında Lefebvre’ye göre işçi sınıfı

gelmektedir (Lefebvre, 2018, s. 127-128). Sınıf niteliğinin temelinde yer alan işçi sınıfı karşı duruş havasını kentsel gerçeklikte gösteren ve çözümleri hayata geçiren özellikleri taşır. Toplumsal gerçekliğin gelişme gösterdiği durumlarda, ideolojilerin, eylemlerin ve yeniliklerin topluma yansımaları olarak önemli bir pozisyonda olan sınıflar şehir içinde var olan kapasitelerini korumaktadır.

Kentin binaları, sokakları, meydanları yurttaşlarını ilgilendirmektedir. Kenti paylaşan bireylerin, sahip oldukları bu haklar neticesinde yaşadıkları mekânları aidiyet duygusu geliştirerek sahiplenmeleri kent hakkı bağlamında gelişimin önemli bir parçasıdır. İnsanlar tarafından yapılan değişim, farklı merkezler aracılığıyla gerçekleştirilirse kentin öznesinin önüne geçilmiş olur. Burada toplumsal yapıdan çok fazla uzaklaşıp ayrışmadan, fiziksel yeniliklerin ve değişimlerin yine o bölgenin ruhuna hitap edecek şekilde düzenlenmesi gerekir. Toplumsal mantık mekanizmasına hitap edecek şekilde uygulanan değişimsel nitelikli kararlar kentli vatandaşları mutlu ve huzurlu kent anlayışı etrafında buluşturur.

Kent hakkı Lefebvre'ye göre kavramsal açıdan felsefi bir nitelik gösteren ve gelecekteki kentlerin oluşumunda, düşüncelerini ütopya etrafında temellendirmiştir (Baysal, 2011, s.38). Ütopyaların Helenistik dönemindeki öğrenilen başlıca örneklerinden itibaren 20. yüzyıla kadar ideal toplum yapısı olarak kentlerde tasarlandığını söyleyebiliriz (Ertan, 2019, s. 92). Toplumsal pratikte kentsel işlevler çeşitli açılardan normatif şekilde kavramsallaştırılabilir. Zamanın koşulları ve uygulama alanları bu kavramsallaştırmada etkili olur. Kent havasını soluyan, bu kavramın parçası olan insanlar onun sunduğu güzelliklerden yaşattığı cefaya kadar kent üzerinde pay sahibidirler. Bu durum kent içindeki ekonomik, siyasi ve sosyal düzlemde çeşitli ideolojilerin ve donanımların kent ortamını egemenlik altına aldığı şekliyle kendini belli eder.

Lefebvre kent stratejilerinin ilkelerine de değinmektedir. Ona göre bu ilkeler üç madde de toplanmıştır.

“Kent sorunsalı siyasal yaşamı ön plana çıkararak bu yaşam şekline dâhil olmalıdır. Birinci maddesi özyönetim genelleşmesi olacak bir program hazırlanmalıdır. Bu kentsel özyönetimi sanayinin özyönetimiyle birlikte düşünmek gerekir. Şehir hakkı tanınmalı, yani merkezden ve merkezin hareketinden dışlanmama hakkı tanınmalıdır”(Lefebvre, 2020, s. 16). Kentler belli medeni gelişmelerin öncülüğü ile

oluşturmuştur. Siyasal yaşamın varlığı bu medeni göstergenin başında gelmektedir. Kentlerin sınırlarını genişleterek büyümesi siyasal ve toplumsal yapıyı biçimlendirir. Lefebvre'ye göre özyönetim vurgusu ile merkezden kopmadan daha yerel düzeyli kararların alınıp uygulanması ve yönetim kanadının daha kişisel odaklı (kentli) bir hal alması amaçlanır. Bu durum kentlerdeki şeffaflığı ve hesap verilebilirliği belli düzeye getirebilir. Fakat her koşulda bu kavramın uygulanmaya konması pek mümkün olmayabilir. Ülkelerin yeterli koşulları sağlanması ve belli yasallıklar içeren düzenlemeleri geliştirmesi neticesinde kullanım ölçütü gerçekleştirilebilir.

1.1.3.2. Harvey'in Ortak Alan Yaklaşımı

Kentleşme olgusunun gelişmesi, mekânda yaşanan dönüşümler ve iktisadi faaliyetlerin hızlanması, kentleri belli değişim süreçlerine yöneltmiştir. Kentlerin kontrolü ve deneyimleri, kent hakkının üzerinde durmayı gerekli kılan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal nitelikli mekân ile ilişkiler ağı geliştirip, belirli karar mekanizmaları oluşturmak kentlerdeki yaşamsal bulguların bir noktaya gelmesini sağlar. İktisadi uygulamaların hedefine konumlanan kentsel çalışmalar ve çeşitli politikalar ile kentlerde yeniden yapılanma karşımıza çıkmıştır. Genel düzen kavramı, hukuki ve ekonomik oluşumların ortaya çıkması kent hakkının yükseldiği dayanaklardır ve bu dayanaklar zamanla hız kazanmıştır.

Harvey'e göre kent hakkı;

“Şehrin barındırdığı kaynaklara bireysel veya kolektif erişim hakkından çok daha öte bir şeydir: şehri gönlümüze göre değiştirme ve yeniden icat etme hakkıdır bu. Dahası, bireysel değil kolektif bir haktır, çünkü şehri yeniden icat etmek kaçınılmaz olarak kentleşme süreci üzerinde kolektif bir gücün uygulanmasına bağlıdır.”(Harvey, 2015, s.44). Şehirde yaşayan bireylerin şehrin onlara sunduğu imkân ve ölçütleri kendilerine özgü bir şekilde biçimlendirmeleri kent hakkının olmazsa olmazıdır. Çünkü kentin değiştirilmesi kentlilere yansır. Bu değişim olumlu anlamda yaşanırsa kentli içinde olumlu sonuçlar doğurur. Kentin refah ve düzeni açısından süreklilik de beraberinde gelir. Yaşanılan kent yapısının rutin bir düzeyde işleyişlerinin sürmesi için toplumun üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi gerekir. Görevler bireysel bağlamda yetersiz kaldığında birlik oluşturularak var olandan hariç başka bir yol açılabilmesi, yenilikçi gelişmeyi tetikler. Oldukça geniş olarak nitelendirebileceğimiz bu tanım belli odaklar dâhilinde yine Harvey tarafından farklı bir perspektiften

sunulmuştur. Harvey'e göre şehir hakkı var olan uygulanma şekliyle, dar bir alana kısıtlanmış durumda, küçük ve siyasi bir iktisadın kendi istekleri ve ihtiyaçları neticesinde şekillenmektedir(Harvey, 2015, s. 67). Bu durum demokratik gelişme açısından kentlerde sıkıntılı süreçleri doğurur. Kent hakkının çıkar gruplarının ya da belli bir sınıfın eliyle kullanılması, kentsel açıdan belli krizleri tetikleyebilir. Örneğin belli gelir gruplarının ön planda tutulup hareket edilmesi yahut kapitalist kentleşme hareketlerinin artıp kentli insanlar arasında bazı ayrılıkçı tutumları oluşturması bu durumu destekler niteliktedir. Özelleştirme faaliyetlerinin artması, varsıllar ve yoksullar arasındaki kutuplaşma, iş olanakları açısından yaşanan hak ihlalleri, dışlanma biçimleri, yoksulluğun yaygınlaşması güvenlik sorunlarının artması, gibi pek çok süreç yeni kent arayışını gündeme getirir (Baysal, 2011, s. 37). Hali hazırda var olan kentsel düzenleyicilerin istikrarlı bir biçimde kentlerde hâkimiyetlerini korumaları ancak her tabakadan kentlinin haklarını güvence altına almasıyla sağlanır. Koşullar sağlandığı müddetçe kentli talepleri olması gereken ölçüde gelişir.

Kentsel yaşam alanlarında ilişki biçimlerinin toplumsal ölçekte konumlanması ortak alan vurgusunu meydana getirir. Kentlilere özgü eylemlerin mekânsal olana yansması ile birlikte ortak alanların kullanımı tartışması gün yüzüne çıkar. Kent içinde sosyal, siyasi ve ekonomik faaliyetlerin ileri düzeylere ulaşması bu alanlara erişmeyi gerekli kılar. Bu gereklilik uzmanlaşma kavramı ile bağdaştırılır. Nihayetinde iş bölümü ağının gelişmesi ve mekânsal örgütlenme kent içerisinde bir hareketlilik meydana getirir. Üretim ve tüketim gibi temel ölçekteki gelişmeler insanların ortak alanlar ve ortak araçlar üzerindeki etkinliğini artırır. Ortak alanların varlığı elbette her türden erişime açık olmaz. Temel gereksinimler üzerinden değerlendirilecek olursa, soluduğumuz hava kısıtsız olarak nitelendirilirken, diğer unsurlar olan (kentlin meydanları, sokakları, parkları, ulaşım hizmeti sağlayan araçları) gibi ilkesel açıdan herkesin kullanımına açıktır fakat belli durumlarda polis gözetimi ve denetimi altında bulundurulabilir. Belli gelişmeler neticesinde de özel bir idareye sevki söz konusu olabilir(Harvey, 2015, s. 123). Ortak alanların herkesin kullanımına tabi olduğu gerçeğinden yola çıkarsak rekabet duygusunun gelişmesi kaçınılmaz bir durumdur. Rekabetin yaşanması kentlerdeki ortak yaşam alanlarında kötü olarak adlandırabileceğimiz olayların meydana gelmesine neden olur. Çatışma zihniyeti ve baskı unsurları içeren alanların, koruyucu önlemler neticesinde ve rasyonel ölçeklerin ışığında sınırlandırılması, olması gereken yaklaşım şeklidir. Ortak alanın kentsel

vurgusu çeşitli yönleriyle zihinsel, sosyal ve kültürel kaynaklı ele alınabilir. Bu konuda Hardt ve Negri kültürel bağlamda ortak alan vurgusu yapmışlardır. Onlara göre dinamik temelli bir anlayış hâkimdir ve görüşleri şu şekildedir: “Hem emeğin ürettiği bir şeydir, hem de gelecekteki üretimin araçlarını içerir. Bu ortak alan paylaştığımız yeryüzünden ibaret değildir, aynı zamanda meydana getirdiğimiz dilleri, tesis ettiğimiz toplumsal pratikleri, ilişkilerimizi tanımlayan toplumsallık tarzlarını ve benzer unsurları da içerir”(Harvey, 2015, s. 124). Ortak alanın kullanımı onun oluşmasında faal olan bireylerin kullanımı ile ölçülür. Kent hakkı neticesinde müşterek tarzda yapılan taleplerin temelinde bu anlayış hâkimdir. Kentlerdeki bireylerin ve toplumsal grupların yaşamsal faaliyetlerini dengede tutacak şekilde, müşterek bir çerçeve oluşturmaları ve toplumsal pratiğe erişimleri bu sayede sağlanabilir.

Harvey’e göre müşterek alanların siyasi bir farkındalık güderek sermayenin gücüne karşı koyması kapitalizmle mücadele konularında rol alması gerekmektedir (Harvey, 2015, s. 141). Kapitalist üretim şeklinde kentleşmenin ortaya çıkışı sermaye, para, mal ve emek gücünün dolaşım hızını arttırır. Ekonomik büyüme faaliyetlerinin artması kentin ve mekânsal unsurların dönüşümünü beraberinde getirir. Sermaye dolaşım süreci coğrafyaya yerleşir. Bu sürecin “rasyonel peyzaj” olarak kentleşmede sürdürülmesi gerekir(Harvey, 2020, s. 42). Yaşanan bu gelişmeler zaman ve mekân mefhumlarında dışavurumcu bir biçimde kendisini gösterir. Mekânın fiziksel ve sosyal kullanım değerleri dengeli bir değişim güderek şekillenmelidir. Aksi halde kentsel kapitalist form, karmaşık piyasa ilişkilerini dirençli bir hale getirir.

Toplumsal nitelikli işbirliği ve üretim sonucunda somut olarak arta kalan belli değerler(ürün, gelir) var olur. Ortaya çıkan somut nitelikli değer fazlasının sosyal adalet ilkesi temelinde dağıtımı gerçekleşmelidir. Verimlilik olgusunun uzun vadede, devamlı bir şekilde sürdürülebilmesi için kentlerde dağıtımın dengeli olacak nitelikte yapılması gerekmektedir. Harvey’e göre bu dağıtım adil bir tutum neticesinde sağlanır. Rawls ve Rescher’e göre kıt kaynaklarla adil dağıtımın pek çok kıstası vardır. Temel eşitlik, hizmetlerin arz ve talebe göre değerlendirilmesi, ihtiyaç, kalıtsal haklar, liyakat, ortak yarara katkı, gerçek üretken katkı, çaba ve özveri(Harvey, 2019, s. 96-97). Harvey bu kıstaslardan üçü üzerinde durmaktadır: İhtiyaç, ortak yarara katkı ve liyakat. Kentsel ve toplumsal açıdan adil işleyişin gerçekleşmesi, bu kıstasların hangi ölçüde sağlandığı ile alakalıdır. Çünkü kent ortamındaki eşitsizlik hareketleri, toplumsal sınıfları daha da ayrıştırma zeminine iter. Aynı zamanda kentsel nimetlerden eşitsiz bir nitelikte

yararlanma sorun odaklarını çoğaltır. Bu ayrıştırıcı hareketler kentsel büyümenin önünde engel oluşturur. Kaynaklara bireysel ve kolektif olarak erişebilmek kentli bireyleri siyasal ve sosyal haklara ulaştırmada bağlayıcı etki gösterir.

Kent, pek çok disiplini içinde barındıran temel bir olgudur. Ancak her şeyden önce bünyesinde bulunan insan topluluğunun yani kentlilerin birincil odağıdır. Kentte meydana gelecek değişmelerin, gelişmelerin veya olası çalışmaların yapılmasında farklı alanların uzmanlarından evvel orada yaşayan bireylerin söz sahibi olması gerekmektedir (Bumin, 2019, s.13). Bu durum kent hakkı açısından kentli bireylerin yaşamsal faaliyetlerini bütüncül olarak en üst düzeyde sürdürmesinde rol oynar. Bireylerin katılım hakkını elinde bulundurmaları, toplumsal olaylarda hareketlilik sağlamaları ve bizzat rol oynamaları gibi hususlar kent hakkı tanımının niteliğini besler.

“Şehir hakkı bireysel bir hak değil, belli bir odağı olan kolektif bir haktır. Sadece inşaat işçilerini değil gündelik yaşamın yeniden üretimini sağlayan herkesi kapsar: bakım hizmeti verenler ve öğretmenler, kanalizasyon ve metro işçileri, su ve elektrik tesisatçıları, inşaat iskelesi kuranlar ve vinç operatörleri, hastane çalışanları, kamyon, otobüs ve taksi şoförleri, lokantalarda ve eğlence sektöründe çalışanlar, banka memurları ve belediye yetkilileri”(Harvey, 2015, s. 197). Kent denilen mekanı biçimlendiren temel özellik toplumun her bir ferdinin bütüncül bir anlayışla etkileşim içinde olup dinamik oluşturmalarıdır. Üretim ve iş hacminin en geniş olduğu alandan en dar olduğu alana kadar çalışma hayatında aktif görev alan veya almayan bireylerin yaşadıkları alanları değiştirmeye ve dönüştürmeye hakları vardır.

Gough ise Harvey ve Lefebvre’ye göre kent hakkını yerel ölçekteki belli başlı sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel süreçlere katılma şeklinde tanımlamaktadır (Çelik, 2017, s. 673). Yerel toplulukta oluşan ihtiyaçların meydana gelmesi ve bu ihtiyaçların karşılanması, vatandaşa sunulan hizmet kalitesinin artması beraberinde çözüm odaklı yönetim anlayışının varlığını sürdürmesi, katılım ve kent arasında oluşan bu yakınlık ile sağlanır. Bu durum demokratik bağlamda da daha etkili ve daha sağlam temeller üzerine oluşan kent yönetimini destekler.

1.1.3.3. Castells’in Ağ Toplumu Yaklaşımı

Günümüz teknolojik ve bilimsel çalışmaların varlığı giderek hız kazanmaktadır. İletişim araçlarının çok yönlü gelişmesi bu durumun en somut örneğidir. Castells de toplumsal yapının dönüşümünde en önemli araç olarak gelişen teknoloji ve

bilişsel ağlar konusuna değinmektedir. Ağ toplumu unsurunu yerel unsurlardaki medya olgusundan, küresel ölçekteki hareketliliklere kadar geniş bir yayılım metodu üzerine temellendirmiştir. Bu genişlik ölçütü ebetteki kentlerde vuku bulacaktır. Kentler enformasyon ağının kurumsallaştığı yegâne yerler olması sebebiyle temel bir önem arz etmektedir. Ortaya çıktıkları toplumlarda hâkim olan kentsel paradigmalar, küresel ölçekte yaygın nitelik gösteren kapitalist ilişkiler bütünü, ilerleme katettiği algısını meydana getirmektedir.

Ağ toplumlarının gelişme göstermesiyle kentler, üretim biçimlerinden ekonomi politiğine kadar pek çok unsurda paralel olarak değişim içerisine girmiştir. Mekânın algılanışı ve örgütlenmesi kentliler tasarrufunda yeniden konumlandırılmıştır. İşte bu durum kentsel sistemlerin tümünü içine alan yeni bir sürecin başlangıcı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Castells (2006)'göre ağ toplumundaki birçok toplumsal aktör için anlamın zaman ve uzam içerisinde kendini koruyan asal bir kimlik etrafında örgütlendiği düşüncesi hâkimdir(Castells, 2006, s. 13). Kimlik toplumsal ölçekte değerlendirilecek olursa, pek çok sürecin inşasında ve sonuçlanmasında merkez bir konumda yer almaktadır. Temsil edilen toplumda eylemlerin ve aktörlerin oluşması, aynı zamanda bir düşünce sistemi etrafında örgütlenmesi, kimlik inşası ile söz konusu olmaktadır. Yapısı gereği bireysel özelliklere sahip olabileceği gibi kolektif bir yapılanma ile de tanımlanmaktadır. Özellikle çoğunluğun ön planda olduğu ve bireylerin davranışlarını etkilemede önemli bir rolü olan kolektif kimlik, toplumsal nitelikli büyük olayların meydana gelmesinde bütünleyici bir etkiye sahiptir. Nitekim Castells de kolektif olana vurgu yapmaktadır. Toplumsal yapının durumuna göre şekillenen kimlik, hareketlilik faaliyetlerinin nedenselliğini oluşturmaktadır. Kimliklerin geleneksel ve modern toplumlarda sahip olduğu ayrılıklar, farklı toplumlarda, farklı şekillerde kimliklerin oluşmasına sebebiyet vermiştir(Özdil, 2017, s. 387). Yaşanan toplumsal hareketlilikler, sosyal değişmelerin ve farklı süreçlerin önünü açmıştır. Değişimler ve dönüşümlerin varlığı, toplumsal kimliğin oluşmasında olağan bir durumdur.

İnsanları yaşadıkları ortamlarda var eden ve bir arada tutan pek çok unsur vardır. Sahip oldukları değerler, ortak geçmişleri, kültürel nitelikli özellikleri, kolektif amaçları, arayışları... Söz konusu unsurlar çeşitli şekillerde bir araya gelip, bireyleri daha bütüncül bir anlayış içerisinde olmaya iter. Özellikle kentsel mekânlarda, toplumsal temelli hareketlerin, dinamiklerinin oluşmasında “birarada” lık algısı temel

bir yapı teşkil etmektedir. Toplu hareketlerin konumları ve mekânsal biçimleri kentsel görünürlüğü ve kitlesel çabayı görünür kılmaktadır. Kentsel örgütlenmelerin durumu kısaca toplumsal taleplerden oluşmaktadır. Castells bu durumu ağ toplumu yaklaşımı olarak ifade etmektedir.

(...)Her şey internetteki sosyal ağlarda başladı, çünkü bunlar tarih boyunca, iktidarların dayanağı olarak iletişim kanallarını tekelleri altına almış hükümetler ve şirketlerin kontrolünün büyük ölçüde dışında kalan özerklik alanlarıdır. Bireyler üzüntü ve umutlarını internetin serbest kamusal alanında paylaşarak, birbirleriyle bağlar kurarak, çok sayıda varoluş kaynağından projeler hayal ederek kişisel görüşlerinden ya da örgütsel bağlılıklarından bağımsız olarak ağlar oluşturdular. Bir araya geldiler ve bu birliktelik onların, mevcut güçlerin serpilip yeniden çoğalmak için yıldırımlarıyla, göz korkutmalarıyla, gerektiğinde açık ya da kurumsal olarak uyguladıkları kaba kuvvetle insanı felç eden o duyguyu, korkuyu aştılar. Her yaştan, koşuldan insanlar, birbirleriyle ve kurmak istedikleri kaderle belirledikleri bir kör randevuya gitmek, siberuzamın güvenliğinden çıkıp kent uzamı işgal etmek üzere yola koyuldu; büyük toplumsal hareketlere her zaman damgasını vurmuş olan öz farkındalık içinde tarih yapma, kendi tarihlerini yapma haklarını talep ediyorlardı(Castells, 2017, s. 17-18).

Castells'e göre siberuzam bir mekân değildir, mekânlar arasında bir koridordur. İnsanların somut olarak mekânda yaşadıkları, siberuzamda dolaştıkları ve başka insanlarla bu düzlemde karşılaştıkları üzerine görüş bildirmektedir(Castells ve İnce, 2006, s. 32). Günümüzde enformasyon teknolojilerinin arttığı ve iletişim şekillerinin değiştiği yerler haline gelen kentler, zamanı ve uzamı algılayışta insanlara yeni tecrübeler kazandırmaktadır. Zihin odaklı etkileşim unsuru her ne kadar sanal bir özellik gösterse de, kentsel mekânlardan tamamen ayrı düşünülemez. Bu durum iletişimin zayıflaması değil biçim değiştirmesi şeklinde ifade edilmektedir. Bireyler arasındaki aktarım ve paylaşma devam etmektedir. Ki böylesi bir unsur toplumsal yapıdaki ilişkileri biçimlendirmektedir.

Toplumsal hareketlerin anlamı konusunu değerlendirirken vurgulanması gereken temel mesele hareket pratiğinin tarihsel verimliliği, katılımcılar ve toplum üzerindeki etkisidir(Castells, 2013, s. 209). Ağlar oluşturan toplumsal hareketler, amacına ulaşmak için çaba gösteren insan topluluğunun etkileşimi etrafında şekillenmiştir. “Ağ oluşturma modelinin müşterekleşmeyi genişletmek için yeni fırsatlar yarattığı kesindir”(Stavrides, 2019, s. 50). Kentsel mekânlarda bu durum kolektif nitelikli hareketlerin varlığına ve yine kolektif pratiklerin sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır. Toplumsal ilişkiler yapısının müşterekleşme unsurunu gerekli kıldığı

durumlar söz konusu olabilmektedir. Paylaşmanın ve taleplerin gerçekleştirilmesi olgusu kenti dönüştürmeye yönelik kolektif bir mücadeleyi gerekli kılmaktadır. Kentlerde egemen konumda olan kamusal mekânın yaratımı ve kullanımı bu kolektif mücadeleyi yönlendirmektedir.

Toplumsal yapının önemli bir vurgusu haline gelen kimlik kavramı, bireylerin sahip olduğu aidiyet olgusunun, toplumsal alana yansımaları ile ifade bulmaktadır. Nitekim ağ toplumunun anlamlandırılması ve benimsenmesi kimlik inşasının varlığı ile ifade edilmektedir. Ağ toplumunun meydana gelmesinde, toplumsal nitelikli grupların, kültürel anlamda sahip oldukları belirleyici unsurlar ve özellikler, onları toplumsal yapının önemli bir parçası haline getirmektedir.

Bilginin ve teknolojinin dünya genelinde giderek yaygınlaşmaya başlaması, kentlerde pek çok yeniliği beraberinde getirmektedir. Bu kavramların kullanımının artması, kentsel mekânların gelişmişlik düzeyi ile yakından ilişkilidir. Bireylerin ve toplumların sahip olduğu *zenginlik, teknoloji ve iktidar ağlarının yol açtığı küreselleşme ve enformasyonelleşme, dünyamızı dönüştürüyor. Üretim kapasitemizi, kültürel yaratıcılığımızı ve iletişim potansiyelimizi güçlendiriyor. Aynı zamanda toplumları da çözüyor*(Castells, 2006, s.97-98). Kentlerde yeniden yapılanmanın dinamik süreçlerden geçtiği bir gerçektir. Fiziksel ve yapısal değişmelerin, değer artışlarının ve üretim yapısındaki farklılıkların mekânsal yansımaları da somut bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle küreselleşme olgusunun potansiyel etkileri, ekonomik ve teknolojik yeniliklere bağlı olarak kent kültürünü etkilemektedir. Nitekim kent kültürü ağ toplumunun oluşumuna zemin hazırlayan bir yapılanmadır.

Söz konusu bu gelişmelerin varlığı kentlerde yaşanan dönüşümün başlangıcı niteliğinde olmaktadır. Hem idare kanadı hem de kentliler açısından belli düzenlemeler arz edilmesi, kaçınılmaz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Kentli haklarının taleplerini tek tek karşılayacak özellikte kentsel bir politika düzenlenmesi, kentleşme süreci açısından ön sırada yer almaktadır. Bu durumun varlığı Castells'in betimlediği ölçüde toplumsal ve siyasal dinamikler üzerinde tartışılan kent sorunsalını beraberinde getirmektedir. Kent sorunsalı dar bir alanda kısıtlı kalmamıştır. Sadece seçim süreçleri, kontrol mekanizmaları gibi olaylarda etkinlik göstermemiştir. Gündelik hayatın uzantısı olan toplumsal örgütlenmeler ve ideolojik oluşumlar düzeyinde de geniş bir alana yayılmıştır(Castells, 2017, s. 14). Kentsel nitelikli sorunların çözümünde ve gelişiminde örgütsel temelli hareketlerin giderek arttığı görülmektedir. Hızla gelişen

kentsel etkilerin ve rekabet ortamının varlığı kaynaklara ulaşmada belli sorunlar oluşturur. Etkin bir şekilde verimlilik göz önünde bulundurularak insanların kentsel ölçekte kaynakları elde edebilmesi bu süreci anlamak ve deneyimlemekle mümkün olmaktadır. Castells'e göre "*genel sosyal teorisinin parçası olmayan bir mekân teorisi olanaklı değildir*"(Bıçkı, 2006, s. 119). Mekânsal içeriğin unsuru olan sosyal yapı, kurucu bir özellik sergilemektedir. İnsanların yaşam alanı olarak nitelendirilen ve hayatlarını çevreleyen fiziksel mekânlar herkes için her koşulda geçerli olmaktadır. Yapılar arasındaki uyum arttığı ölçüde bütünlük sağlanmaktadır. Aksi halde bu uyumun azalması toplumsal çözümü yaratmaktadır.

Castells Marksçı kuram izinde hareket ederek kent meselesini gelişen kapitalizm ekseninde ele alır. Sermaye ve üretim unsurlarının yoğunlaşan hareketleri sonucu toplumsallaşan tüketim araçlarının üretim ve bölüşümünde kapitalist oluşumda çelişkili olduğunu ileri sürer(Castells, 2017, s. 17). Bu gelişmeler neticesinde de ortak alana vurgu söz konusudur. Ekonomi, sağlık, kültür, eğitim, ulaşım, konut gibi kentin oluşuma etki eden alanlarda bu çelişkiyle özellikle karşılaşılır. Yaşanan değişim süreciyle kentin merkezinde konumlanan insanlar arasında belirli güç ilişkileri doğar. Halk eylemleri ve toplumsal nitelikli hareketlerin varlığı kentin sorunu haline gelir. Beraberinde daha da ilerleyerek kentsel düzeni derinden sarsacak etkilere sebep olur.

Kent planlaması kavramının da bu hususta üzerinde durulması gerekir. Kentsel toplumsal sürecin inşasında kent planlaması düzenleyici etkisi ile karşımıza çıkar. Kentlilerin taleplerinde ve eylemlerinin uygulanmasında planlama etkisi aranır. Castells'e göre planlama kentsel sorunların tümüne etki etmez. Daha çok bir araç niteliğinde kullanılarak kenti yönlendirir (Castells, 2017, s.110). Planlama faaliyetleri toplumsal sürecin anlaşılmasında belli teknik unsurlar ve çözümler içerir. İnsanların daha huzurlu ve refahı yüksek bir aşamada bulunması için kentlerde uygulanmaya konulması önem arz eder. Klasik kent planlamasında bu uygulama neticesinde etüd ve araştırma, fiilen plan yapma ve planı uygulama aşamaları yer alır (Keleş, 2021, s.155). Kentlerde ortaya çıkması mümkün olabilecek olumsuz etkiler adına bu çalışmaların gelişmesi gerekmektedir. Söz konusu gelişim sağlandığında kentsel ortamdaki müdahaleler en aza iner. Böylece kentlilerin haklarını daha etkili bir şekilde kullanmasının önü açılır. Kent planlamanın siyasi rolü, hâkim sınıfların çıkarlarının korunması beraberinde bu sınıflara yöneltilen müdahale niteliğinde baskı ve protesto nitelikli hareketlerin sonuçlarına bağlıdır. Arabulucu ve uzlaşma çerçevesinde

yönelimlerin nasıl gerçekleştiğinden kaynaklı yaklaşımın benimsenmesi siyasi açıdan belirleyici etkindir (Castells, 2017, s.141). İnsan davranışlarındaki tutarlılığın ve kente uyumun ileri düzeylerde olacak bir duruma geçmesi adına, kentlerde bulunan iktidar olgusu ve vatandaş iradelerinin bu kavramlar doğrultusunda hareket etmesi gerekir. Kentlerde hakların korunması ve mağduriyetlerin yaşanmaması, uzlaşma faaliyetlerinin uzantısı olarak beliren bir unsurdur.

İKİNCİ BÖLÜM
TOPLUMSAL HAREKETLER OLGUSUNUN KURAMSAL VE KAVRAMSAL
ÇERÇEVESİ

2.1.TOPLUMSAL HAREKETLERİN TEMEL UNSURLARI

Toplumsal hareketlerin doğuşu ve yayılışına ilişkin pek çok unsur zaman içerisinde oluşmuş ve günümüz modern toplumlarında da mevcudiyetini korumuştur. Zaman ve mekân kavramlarına kayıtsız kalmadan, çeşitli olayların ortaya çıkması ile ilişkilendirilen toplumsal hareketler, değişimi yakalamak, güç unsurlarına karşı direnç gösterebilmek ve en temelde harekete geçebilmek adına girişimin ifadesi olarak tanımlanmaktadır. “*Toplumsal hareketlerin yapıları, personeli ve talepleri tarihsel olarak değişir ve evrimleşir*”(Tilly, 2022, s. 87). Zaman hususunda hareketlerin güncelliği önemiyet arz etmektedir. Topluluk olgusunun öne çıkarıldığı bir anlayışla hareketlerin zemini oluşmaktadır. Böylesi bir kolektif yapı ve bilinç gerektiren bu oluşum, elbette sahip olduğu yaşam koşullarından, içinde barınan bireylerden ve sınıfların özelliklerinden yansımalar içermektedir. İnsanların yaşamlarını idame ettirecekleri yerleri kurmalarından bu yana yaşanan gelişmeler, toplumsal hayatı dönüştürmektedir. Günümüz modern toplumsal yapı fenomeninde de hala bu dönüşme olgusu devam etmektedir.

Toplumlarda değişmelerin gerçekleştirilmesi, var olan düzenin devam ettirilmesi ya da karşıt bir duruma getirilmesi adına etkide bulunan toplumsal hareketler, tarih boyunca farklı biçimlerde ve farklı toplumlarda ortaya çıkmıştır. Hala popülerliğini ve etki alanını koruyan kavram, geçmişte olduğu gibi bugün de değişme süreçlerini kapsamaya devam etmektedir. Öte yandan toplumsal temelli hareketler gittikçe görünür bir hale gelip canlılıklarını korumaktadır. Toplumsal hareketlerin temel unsurları olan bileşenler ilgili oldukları konular bakımından değerlendirilmektedir.

Kitlesel bir öneme sahip toplumsal hareketler kentsel ayaklanmalar ve devrimler konusunu farklı bir düzlüğe sokmaktadır. Toplumsal yapının karakteri üzerinden hareketlerin boyutları ve etkisi tartışma konusu olmaktadır.

2.1.1.Toplumsal Yapı Özelliği

Toplumsal yapı kavramı o toplumu oluşturan bireyler tarafından organize olmuş ilişkiler bütünü olarak tanımlanmaktadır. İnsanlığın başlangıcından günümüze kadar sürekli inşa edilerek zamanla gelişim sürecini tamamlar. Bireylerin örgütlenme faaliyeti gerçekleştirmeleri ve sistematik bir yapılanma içerisinde bulunmaları toplumsal yapı ile sağlanmaktadır. Bu yapı kurucu unsurlar içermektedir. Aile, kültür, siyaset, ekonomi, hukuk, ahlak, din gibi... Açıkçası bu kavramlar toplumu toplum yapan temel

değerlerdir. Bir arada sağlam temeller üzerine kurulu ilişkiler bütünüünün varlığı, sorunsuz ve düzgün bir şekilde işlerlik göstermesi toplumsal yapının eseridir. Ki sağlıklı toplumun yapısında bu görüş yatmaktadır. Toplumların hareket potansiyelleri ve ölçütleri bu kurucu unsurlar etrafında konumlanıp şekillenmektedir. İletişim ilişkilerinin bütüncül adı olarak değerlendirebileceğimiz bu kavram yaşam şeklinin ürünüdür. Toplumsal hareketlerin incelenmesinde gerekli olan en önemli ölçme unsuru toplumsal yapıdır.

Park(2018)'e göre toplum, insanların bütün özellikleri olmasa bile, kendisine atfedilen çoğu özelliği edindiği ortamdır. Bireylerin kendine özgü davranışlar sergiledikleri, farklı biçim ve özellikteki faaliyetlerini gerçekleştirdikleri ortam olarak nitelendirilmektedir. Bununla birlikte sosyal sistemler içerisinde karşılıklı etkileşim dürtüsünü besledikleri bir yapılanma olgusudur. Bu yapılanma olgusu zaman içerisinde toplumsal yapı terimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal yapı aynı zamanda Persons'un ifade ettiği gibi *“aktörlerin sosyal etkileşimlerinin örüntülenmiş sistemidir ve davranışı yönlendiren karşılıklı ilişkili roller, birliktelikler, normlar ve değerlerin bir kümesidir”*(Kurtbaş, 2017, s. 33). Kısacası devamlılık gösteren ilişkiler ağının ve birlikteliğin ifadesidir. İnsanlar sosyal sistem içerisindeki bütünlüğü tamamlamak adına, birbirlerine bağlı kalarak ve etkileşimde bulunarak toplumsal yapının gerektirdiği işlevlerini yerine getirmektedir.

Toplumsal yapı kavramını Fransa'nın değişen sosyal yapısının, sosyolojik ve felsefi temellerini atmak üzere Durkheim ortaya çıkarmıştır. Ona göre mekanik ve organik olarak iki farklı dayanışma biçimi belirlenerek iki sosyal yapı ortaya çıkmıştır (Güzel, 2006, s. 87). Pozitivist paradigmanın temsilcilerinden olan Durkheim, iş bölümü temelli bir ayrıma gitmiştir. Durkheim'e göre tüm toplumlar mekanik dayanışma aşamasından geçtikten sonra organik dayanışma aşamasına ulaşmaktadır (Can, 2005, s. 7). İş bölümü unsurunun dönüşümü yaşam koşullarını, çalışma koşullarını ve topluma dair bütün gelişmeleri kökten etkileyecek bir öneme sahiptir. Toplumsal yaşamın idaresine yönelik eylemleri yorumlamak ve ilişkilendirmek, toplum içerisinde meydana gelen değişiklikleri anlama açısından potansiyel yaratmaktadır. Toplumların zamandaki ve mekândaki konumlarını benimsedikleri dayanışma şekilleri ile çözümlemek mümkün olmaktadır. Kısacası toplumsal yapının başlangıcı insan niteliği ve ihtiyaçları ile şekillenmektedir.

Toplumsal yapı kavramını ele alırken en önemli işlev coğrafi yerleşimdir. Bireyler, aileler, gruplar ve kurumlar coğrafi olarak belli bölgelere dağılmışlardır. Aralarındaki ilişki biçimlerinden bazıları veya tümü ortak yerleşimden türemektedir(Park, 2018, s. 195). Toplumsal gerçeklikte söz konusu bu ilişki toplumsal duruma ait etkenlerin keşfedilmesi ve bir temele oturtulması açısından belirleyici bir rol üstlenmektedir. Kolektif davranış biçimleri, toplumun içyapısını belirleyen ölçütler hakkında bilgi vermektedir. Özellikle uzmanlaşma kavramının varlığı bu durumu destekler niteliktedir. Uzmanlaşma biçimi topluluğun yapısını ve ekonomik örgütlenmesini dönüştürmektedir. Nitekim Park'ta bu düşünceye vurgu yapmıştır. Toplulukların büyümesi konusunu uzmanlaşma kavramı ile bağdaştırmaktadır. Basitten karmaşığa, genelden uzmanlaşmaya doğru bir gelişmenin olduğunu ileri sürmektedir.(Park, 2018, s. 117).

Toplumsal yapının toplumsal hareketleri besleyici bir misyonu vardır. Belli fikirlere dayalı kalabalık toplulukların bir araya gelmesinde ve edindikleri bu fikirler etrafında arzularını gerçekleştirmeye yönelik faaliyetler bütünü sergilemelerinde, başat bir konumdadır. Eylemlerinin ve hedeflerinin geçerliliği, içinde bulundukları toplumun genel yapısı ile uyumlu özellikler göstermektedir. Devamlı ve yaygın bir grup hareketi ölçeğinde faaliyet göstererek etki alanlarını genişletmekte ve arttırmaktadırlar.

Yerel nitelikli özellikler gösteren toplumsal yapılar zamanla küresel boyutta olabilecek şekilde bir kolektif hareketin niteliği olabilmektedir. Dünyada küresel politikaların varlığı, kaçınılmaz bir boyuta eriştiğinden ötürü, yeni değişikliklerin ve yenilikçi potansiyellerin arayışı toplumların ihtiyaçları olarak ortaya çıkmaktadır.

Bir toplumun yapısı özellikleri çatışmalar ve kırılmalar üzerinden kuramsallaştırılabilir.(Porta ve Diani, 2020)'ye göre toplumsal hayat unsurunun örgütlenmesi hususu kolektif aktörlerin kimliklerini de etkilemektedir. Toplumsal yapılar, toplumların işleyişlerinin düzenli olarak devam ettirilmesi ve sistemin fonksiyonel açıdan etkili olması adına önem arz etmektedir. Çatışma ve kırılmaların hangi boyuta sahip oldukları ve yaşandıkları yerlerdeki toplumların üzerinde ne gibi bir etki bıraktıkları, toplumsal yapı kuramsallaşmasının temelini oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu düşünceye ek olarak toplumların sahip oldukları özelliklerin, hareketlerin etki alanlarına ne derece müdahil olduğu, sosyo-kültürel yapılanmanın varlığı içerisindeki konumları ile eş değer olmaktadır.

2.1.2.Sosyal Grup

Sosyal grup kavramının toplumsal hareketlerle olan ilişkisini incelemekten önce grup kavramını tanımlamakta fayda vardır. Grup, aynı yerde bulunan nesneler ya da kimseler bütünü olarak ifade edilmektedir. Gruplar temel nitelikleri göz önünde bulundurulduğunda, ortak özellikleri vasıtasıyla bir bütün olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal hareketlerin önemli bir unsurunu oluşturan gruplar, toplumsal odaklı olduklarında kendilerinden söz ettirebilmektedirler. Özellikle ortak amaç ve hedefleri doğrultusunda hareket eden, belirli bir sayı hedefine erişmiş, değer ve ölçütleri olan, belirli rolleri benimsemiş gruplar, toplumsal hareketlerin örgütlenmiş yapıları olmaktadır.

Macvler'e (1970) göre grup, *“kendi kurallarını koyarak sistemin ana hatları için en azından yarı zorlayıcı formları ve kuralları kurumlaştırarak kendini idame ettirmeye çalışır. Yalnız bireysel farklılıklar ve sapkınlıklar her zaman bu anahtarların dışında kalır”*(aktaran Aslan, 2016, s. 27-28). Burada sadece karşılıklı ilişkiler sisteminden bahsederek grupları nitelemek yanlış bir düşünce olacaktır. Nitekim bireylerin tek başlarına da bu bütünlük içinde anlam ifade ettiği bir gerçektir. Fakat geniş ölçekte değerlendireceğimiz zaman etkileşim ağlarının büyüyerek kitlesel hareketlere dönüşmesi, “ortaklık” unsuru bağlamında gerçekleşmektedir. Kendi nitelikleri ile benzerlik gösteren ve uyuşan bireyler birleşerek grup yapılanmasına dâhil olmaktadır. Belirli şartlar bağlamında bu grupların üyeleri birleşme faktörünü büyütürken, kitlesel hareketlere yol açarken, kimi grup üyeleri de bireysel nitelikli olarak kopmalar da sergileyebilmektedir.

Sosyal grupları vasıflandırma hususu, toplumsal olan ile eş değerdir. Bireylerin gruplaşmaları neticesinde meydana gelmektedir. İçerisinde yaşayan bireylerin, ortak amaç ve çıkarları doğrultusunda birlikteliğini ifade eden yapı olarak tanımlanmaktadır. Özellikle protesto faaliyetleri ve yürüyüşler şeklinde ortaya çıkan kolektif topluluklar, grupların birleşmesi ve geniş alanlarda hâkimiyetlerini sürdürmesi ile sağlanmaktadır. Toplumsallaşma süreci içerisinde sosyal hareketlerin bir parçası olan ve süreklilik içinde, eylemsel niteliklerini gerçekleştiren sosyal gruplar, toplumsal gerçeklerin bir uzantısı olarak özellik göstermektedirler. Kişilerin farkında olacak şekilde ve belli kurallar çerçevesinde hareket faaliyetlerini gerçekleştirdikleri birikimlerdir. Belirli bağlar ile birbirine bağlı bu insan kümesi sürekli ve değişken bir biçimde üstlerine

düşen rolleri gerçekleştirmektedir. Bu oluşum toplumsal yapıdan türeyen bir özelliğe sahiptir.

Toplumsal olayların görünüşlerine ve biçimlerine etkide bulunan sosyal gruplar, toplumların geleceği açısından önemli bir göstergedir. Toplumsal olayların en etkili parçası olan ve belli nitelikler altında bir araya gelen bu gruplar, toplumsal ortamın önemli bir yönünü temsil etmektedir. Sosyal gruplar aynı zamanda karmaşık ve çatışmacı hareketlere tepki olarak doğmaktadır. Bu durum Şerif'e (1936) göre gruplar arası yaklaşım kavramı ile geliştirilmiştir. Söz konusu toplumsal çatışmaların varlığı, sosyal grupların niteliklerinin bir yansıması olarak görülmüştür.(aktaran Demirtaş, 2003, s.132). Toplumsal olayların içeriğine göre gruplar arası ilişkilerde dönüşmektedir. Uzlaşma, uyum ve karşıt duruş gibi pek çok olumlu ya da olumsuz nitelikli mekanizmalar geliştirmek, bu yapıların doğasından gelmektedir. Kısacası toplumsal olayların niteliği unsuru, bireylere grup odaklı faaliyetlerinde yön vermektedir.

Sosyal grupların hareketleri birbirlerini etkileyici nitelikte olmaktadır. Grupları oluşturan bireylerin varlığı çatışmanın ve yoğunlaşan taleplerin bir ürünüdür. Bireyler içinde bulundukları bu yapısal bütünlüğün özelliklerinden ve düzenlerinden yansımalar içermektedir. Toplumsal olayların gözlenmesi ve bu olayların biçimlerine yönelik davranış metotları geliştirilmesi, grupların bir nevi görevi olmaktadır. Birbirleriyle temasta olan bireylerin kendiliğinden ya da kolektif olarak bir düşünce unsuru etrafında birleşmesi ve çabalar göstermesi, toplumsal nitelikli grupların bir gerçeği olarak ifade edilmektedir.

2.1.3.Küreselleşme Toplumsal Hareketler İlişkisi

Küreselleşme kavramı dünya genelinden baktığımızda çoğu şeyi etkilediği gibi toplumsal hareketler olgusunun niteliklerini ve boyutlarını da etkilemiştir. Özellikle 20.yüzyılın sonlarıyla birlikte kendisinden sıkça söz ettiren küreselleşme olgusu, toplumsal aktörlerin ve yaklaşımların hem uluslararası hem de ulus ötesi düzlemde önemli bir etki ve belirleyici unsuru olarak konumlanmıştır. Küreselleşme, toplumsal, ekonomik, siyasi ve kültürel alanları tekrardan dönüştürme eğilimine gitmiştir. Dünyada mevcut halde bulunan topluluklar arasındaki sınırların keskin ayrımını ortadan kaldırmaya yönelik bir algı geliştirmiştir.

Özellikle teknolojik alanda yaşanan büyük çaplı ilerlemeler ve toplumsal alanlarda yaşanan dönüşümler, toplumların kısıtlı alanda var olan ideallerini aşıp,

yayılma alanını geliştirme olarak ifade edilmektedir. Liberalleşme odaklı gelişmelerin dünya ekonomik sistemlerinde hız kazanmasıyla birlikte, küreselleşme gittikçe artan bir tartışma konusu haline gelmektedir. Gerçek anlamda küreselleşme faktörü, *kapitalizmin ortak bir yaşam biçimi olarak yaygınlık kazanması, uluslararası sermayenin yeryüzündeki egemenliğini güçlendirmesi anlamına gelmektedir*(Keleş, 2021, s. 73). Özellikle sanayi devriminin bir getirisi olan modernleşme kavramı ile somut yansımalarını toplumsal aktörler üzerinde ve yaşanan mekânlarda görmekteyiz. Küreselleşme, etkileşim unsuru ile birlikte kapsamını genişletmektedir. İnsanların birbirleri ve bulundukları mekânla olan etkileşimi ve iletişimi, beraberinde nesneler ve eşyalar üzerinde söz konusu olan etkileşim, “yayılma” unsuru ekseninde gelişip, değişerek algılanmıştır. Bu süreç sadece somut olana değil, aynı zamanda soyut nitelikler üzerine de odaklanarak gerçekleştirmiştir. Nitekim küreselleşmenin zihinler ve fikirler üzerindeki etkinliği yadsınamaz bir boyuttur. Zihinler ve fikirler toplumsal hareketleri temel payda da buluşturan asıl unsurlardır. Bir ortaklık düşüncesi etrafında biçimlenen hareketler, toplumsal pratiklere yansiyarak, harekete geçme arzusunu yaratmaktadır. Bu nedenle küreselleşmenin etki alanı toplumsal hareketler minvalinde yadsınamayacak öneme sahiptir.

Küreselleşme süreç olarak değerlendirildiğinde, bünyesinde pek çok zıtlığı barındırmaktadır. Söz konusu durum çok boyutluluk ve geniş alanlara yayılma unsuru üzerinden ilerleyen bir süreç olmaktadır. Bu nedenle kavramın anlam ve çeşitliliği artmakta ve analitik geçerliliği sorgulanır bir hale gelmektedir(Aktel, 2001, s. 193). Küreselleşme olaylar ve unsurlar açısından değerlendirdiğimizde dinamik bir özelliğe sahiptir. Zamanın yapısına uygun olarak dönüşme ve etkileşim gösterir. Kavramın tanımlamaları beş özellik altında toplanmaktadır. Bunlar, bağlantılılık, mekânın küçülmesi, zamanın hızlanması, teknoloji ve sermaye (Kaypak ve Haytoğlu, 2016, s. 718). Kentlerde yahut kentsel nitelikli mekânlarda toplumlar birbirlerine kültürel nitelikli bağlarla bağlıdır. Aynı zamanda mekân mefhumunda örgütlenip bir araya gelmeleri sadece var olan somut mekânda değil, teknolojinin getirisi olan pek çok platformda ve sosyal ağlarda sağlanabilmektedir. Küreselleşmenin daha olanaklı bir şekilde ilerleme göstermesi teknolojinin kullanım değeriyle sağlanmaktadır. Sermaye unsuru da küreselleşmenin önemli bir tetikleyicisidir. Zira kentler sermaye odağı etrafında şekillenerek, toplumsal hareketlere zemin sağlayıcı bir konumdadır.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında toplumsal, siyasal ve ekonomik alanda yaşanan köklü değişimler, kent tahayyüllerinde önemli bir gündem haline geldi. Kentsel toplumsal temelli yapılar çözülmüş ve ulus ötesi nitelikler kazanmıştır. En somut değişim örneğini sosyo-ekonomik yapılanmada görmekteyiz. Emek ve piyasanın bölünmesi ve beraberinde sınıfsal çatışmaların varlığı bu durumu destekler niteliktedir.

Küreselleşme etkisi ölçeğinde kapitalizmin istikrarlı bir görünüm kazanmaya başlamasıyla, kentsel mekânlar metalaşmanın yuvası konumuna geçmiştir. Rant ekonomisinin başını çeken kentler karmaşık yapılara bürünüp eşitsiz nitelikler göstermeye başlamaktadır. Aynı zamanda kentleşme faaliyetlerinin artması ile paralel olarak pek çok değişim ve yenilenme süreci kentlerde meydana gelmektedir. Kentlerin cazibe merkezi olması bunların en başında gelen hususlardandır. Büyüyen kentler nüfus yoğunluğu açısından giderek artmakta ve kaynakların belli bir zaman sonrasında yetersizliği durumu gündeme gelmektedir. Adeta tüketime dayalı ekonomi unsurunun boyunduruğu altına giren kentler, bireylerin talepleri ve arzuları akıbeti doğrultusunda, bünyelerinde hareket faaliyetlerini meydana getirmektedir.

2.2.TOPLUMSAL VE SİYASAL OLANIN BELİRLENMESİNDE ETKİN KOŞULLAR VE NİTELİKLER

Toplumsal yapıyı meydana getiren en önemli olgulardan birisi de siyasettir. Siyasal olanın varlığı otoritenin varlığına işaret etmektedir. Bu durumun gerçekleşeceği alanlar nitekim kentler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentler, toplumsal temelli bir kavram olarak siyasal unsurların gelişmesi, sürdürülmesi ve belirlenmesi gibi ana faaliyetler için zemin teşkil etmektedir. Nitekim siyasal bir otoritenin veya iktidar unsurunun varlığı toplumların yaşadığı ve bir bütün oluşturduğu mekânlarda söz konusu olmaktadır. Açıkçası otoriter varlıkların gelişme göstermesi toplumsal yapının tüm unsurlarını doğrudan etkilemektedir.

Yönetimle ilgili faaliyet gerçekleştirmek bizzat toplumun karar vermesi ile gerçekleştirilen bir olaydır. Kişilerin yahut toplulukların davranışları, tutumları, değer ve normları bu hususta ehemmiyet teşkil edecektir. Toplumların idealleri en etkin koşul olarak değerlendirilmektedir. Bir araya gelmiş toplumsal gruplar, farklı özellikler de gösterebilmektedirler. Hem bireysel hem de grup ekseninde sahip oldukları kimlik olgusu onların sosyal kategorilerini belirleyen bir ölçektir. Aynı zamanda kültürel özellikleri yaşam biçimlerini yansıtan önemli bir değerdir. *Toplumun kültür yapısı, o*

toplumun sosyo-ekonomik yapısının bir yansıması olduğuna göre, onu ayrı ve bağımsız bir bütün olarak ele almak olanaksızdır(Yücekök, 1987, s. 14). Kültür, en temelde davranışları etkilemektedir. Toplumla iç içe geçerek kurumsal anlamda bir bütünlük sergilemektedir.

2.2.1. Toplumsal Mekân Tasviri

Mekânsal pratikler toplumsal yapıyla ilişki içerisinde bulunarak tasvir edilirler. Kent konjonktüründe birbirini etkileyen olayların tümü bir mekâna ihtiyaç duyar. İnsanların düşünce sistemini genişleten ve süsleyen mekân kavramı çok derin mefhumlarda içermektedir. İnsan eylemlerinin gerçekleşme olanağı bulunduğu ve yaşamsal faaliyetlerin zengin bir çeşitlilik barındırdığı alan olarak belirtilebilir. Bu kavrama sadece toplumsal yapının işleyişi odağından bakmamak gerekir. Nitekim topluluğu oluşturan bireylerin kendine özgü niteliklerinin de belirlediği yerler olarak mekân kavramını tanımlayabiliriz. İnsanların bu alanlarda ne buldukları, neyi sahiplendikleri, neyi değiştirip dönüştürmek istedikleri ve neyi arzuladıkları önemli olan asıl meseledir. Mekân onu evrimselleştiren ve sahiplenen insanı temeline alır. Mekânın insanı olmak kendi kültürünü oluşturup, benimseyerek her alanda kendini geliştirip, o mekâna özgü belli fırsatları yakalamakla eş değerdir. Mekân olgusunu yaşayan ve paylaşan insanlar orda kendinden bir şeyler bulurlar. Belirli değerler geliştirerek o değerlerin çerçevesinde birleşirler. Kimi insanlar bu değerleri içselleştirerek hayatının merkezine de alabilirler.

İnsanlığın var olduğu tarihten bu yana mekân kavramı hep var olmuştur. Arapça var olma sözcüğünden (kevn) türeyen, en genel şekliyle var olanların içinde yer aldığı, tüm sınırlı büyüklükleri içine alan uçsuz bucaksız büyüklük olarak nitelenebilir(Erol ve Görmez, 2016). Mekân kavramı zaman içerisinde ve koşullar neticesinde değişime uğrayabilir. Mekân oluşturma temelde güvenlik düşüncesi ön planda tutularak barınma, korunma gibi gündelik ihtiyaçların karşılanması amacıyla gündeme gelmektedir. Bu düşünce bu kavramı sınırlı bir biçim şekline sokar. Hâlbuki insanların mekânı üretme dürtüleri doğal bir seçim olarak gerçekleşir. Yaşanılan yeri kendi istek ve arzularına göre biçimlendirmek aynı zamanda konfor alanı oluşturmak mekân olgusuna daha somut bir nitelik kazandırır.

Mekânı kentleşme modelinde ele alacak olursak Lefebvre'nin belirttiği husus dikkat çeker. *“Kentleşme hem genel toplum düzeyinde hem de yerel düzeyde, yaşam*

alanı ölçeğinde gelişmelidir”(Lefebvre, 2020, s.14). Mekân bilimi düşüncesi, içinde pek çok ideoloji ve karşılıklı etkileşimi barındırır. İnsanların toplumsal ilişkiler ölçeğinde bulundukları yer olan mekânla hem fiziksel hem de düşünsel boyutta bir teması söz konusu olur. Fiziksel boyut bağlamında bu düşüncüyü açıklayacak olursak; mekânı şekillendirecek olan o yerde bulunan insan figürüdür. İnsan olmadan mekân tasviri fiziksel sınırların dışına çıkamaz. Mekân olgusunu yüzeysel tarafından değerlendirecek olursak bağımsız bir mekân işleyişi pek mümkün olmaz. Yapısal nitelikteki düzenlemeler, çevresel politikalar, mimari yenilikler gibi hususlar çerçevesinde şekillenir. Düşünsel boyut üzerinden değerlendirecek olursak; canlı bir yapıya sahip olan mekân, zaman içerisinde hareketli ve değişken özellikler gösterir. İnsanlar ile olan ilişkisinde de bu değişkenlik dinamiktir ve onlardan bağımsız düşünülemez. Diğer bir deyişle insan zihnini derinden etkiler ve müdahalede bulunur.

Lefebvre (Mekânın Üretimi) adlı eserinde mekânın siyasal nitelikte olduğunu vurgular.(Lefebvre, 2020, s. 15). Üretimin ve ideolojinin kurulduğu yerler olarak bu kavramı vasıflandırabiliriz. Kentsel çevrede mekânda üretim unsurunu sermaye ekseninden güçlendirebiliriz. Üretim faaliyetlerinin mekânda gerçekleşmesinin yanında Lefebvre, mekânın kendisinin de meta olarak üretildiği bir aşamaya geçtiğini söyler(Turhanoğlu, 2014, s. 72). Yaşanan üretim hareketleri temelde metalarla mekân arasındaki etkileşimi güçlendirir. Gelişmekte olan üretimin her aşamasında fiziki koşullarıyla ön plana çıkar ve yapısal nitelikli ölçütler (kapitalizm) ekseninde döner. Mekân ve zaman birbirinden ayrı olarak düşünülemez(Harvey, 2020, s. 247). Talep ve rekabet ortamı, var olan mekân üzerinde bir takım gelişmelerin somutlaşmasını hızlandırır. Parasal ölçekteki aktivitelerin gelişmesi, üretim, dağıtım, satın alma, satma gibi piyasa faaliyetlerini destekleyen konular mekânın üretilmesini hızlandırır. Kullanım değerinin metalaşması ile kentsel mekânlar geçmişten günümüze kadar büyük dönüşümlere uğramıştır. Kapitalist işleyişin devamı niteliğinde mekânın örgütlenmesi, bu dönüşümlerin varlığının belirleyicisidir.

Harvey mekân olgusunda toplumsal niteliği ön plana çıkarır. Bu durumun kavramsal nitelikli olmayıp insanı biçimlendiren aynı zamanda da insan tarafından biçimlendirilen bir değerini vurgular. Mekânsal biçimler ve toplumsal süreçler etkileşimi birbirlerinden bağımsız düşünülemediğini belirtir(Şahin, 2020, s. 245). Toplumsal faktörlerin mekân üzerindeki etkisi fiziksel yapıdan davranışsal özelliklere kadar geniş bir çerçevede iz bulur. Doğal gelişmelerden teknolojik ilerlemelere kadar

yaşanan yapısal değişimler mekâna da sirayet eder ve insanların davranışsal hareketlerini biçimlendirir.

Toplumsal hayat düzeninde bireysel amaçlarımızın yanında ortak bir takım amaçlarımızda vardır. Bu amaçlarımızın mekân mefhumunda birlikte harekete geçerek gerçekleştirilmesi müşterek mekân olarak nitelendirilir. Stavrides de bu ortaklık hareketi düşüncesini müşterekleşme pratikleri tarafından üretilen mekânsal ilişkiler olarak tanımlar(Stavrides, 2019, s. 16). Üretim ve tüketim faaliyetlerinin toplumun geneline yayılması ortak alanlar ve ortak araçlar üzerindeki etkinliği artırır. Kentsel yaşam alanları kaotik yapısı gereği insanlara yaşanması zor yerler gibi görünür. Bu zorluğu aşmada ortak düşünceler ve ortak çalışmalar etrafında birleşmek mekân üzerindeki etkinlikleri arttırmada insanlara kolaylık sağlar. Bu eksende kentte yapısı gereği müşterek bir hayatın ve düzenin tasarlandığı yerler olarak tanımlanır. Müşterek mekânlar kavramının gelişmesi beraberinde bir arada olma, birlikte olma gibi ayrıntıları oluşturur. Bu duruma kent minvalinde verilebilecek en somut örnek sosyal konutların varlığıdır. Mekân arayışının toplumsal nitelikli uzantısı olan sosyal konutlar yerleşimcilerin ortak mekânına odaklanması noktasında mimari ve şehir plancılığı düşüncesinin nesnesi olarak belirtilir(Stavrides, 2019, s. 111).

Mekânı sadece fiziki anlamda ön plana çıkan bir yermiş gibi vurgulamak yanlış olur. Sosyal, ekonomik ve kültürel değerler minvalinde de çeşitli işlevler üstlenir. Farklı düşünce yapısındaki insanların varlığını sürdürdüğü, kendi çıkarları veya başka grupların yararına olacak şekilde diğer insanlarla etkileşimin gerçekleştiği temel yer olarak nitelendirebiliriz. Lefebvre de düşünsel yapıyla mekân gelişiminin dönüşmesine değinir. *“Zihinsel olan ile kültürel olanı, toplumsalla tarihseli birbirine bağlamada mekân kavramı rol oynar. Yeni, meçhul mekânların, kıtaların ya da evrenin keşfi, her topluma özgü mekânsal örgütlenmenin üretimi, yapıtların: manzaranın anıtsallığı ve dekoruyla birlikte şehrin yaratılması”*(Lefebvre, 2020, s. 25). Kişiliğin inşasında rol oynayan kültürel faktörler temelde içinde doğulan toplum figürünün uzantısıdır. Toplumsal yaşantılardan etkilenen insan toplumsal yapının değişim ve dönüşüm süreçlerinde öğrendiklerinin sonucu olarak yetişir. Kültürel ve toplumsal birikim keşif ile birlikte tarihsel mekânları ortaya koyar.

2.2.2.Siyasal Katılım

Kent ortamında yaşayan, kentin sınırları içerisinde paydaş olan insanların, kentte meydana gelecek olan olası gelişmelere ve değişimlere katılmaları onların en temel haklarıdır. Kentin yönetiminde, beraberinde karar alma süreçlerinde kentlilerin söz sahibi olmaları yönetim hususunda ehemmiyet arz etmektedir. Kentsel ve kamusal alanda vatandaşların etkileşimde bulunarak bizzat rol almaları kent için belirlenen somut hedeflere ulaşmada kolaylık arz eder. Katılım vurgusunda kentli gelişim süreçlerini daha kapsayıcı bir gruhla benimser ve hem kentin geleceği hem de kendi geleceği için harekete geçer. Kentte mevcut durumda bulunan beşeri ve mali kaynakların ölçülü ve iktisadi bir biçimde dağılımının gerçekleşmesi katılım faktörü ile doğrudan bağlantılıdır.

Kent toprakları üzerinde yaşayan her bir vatandaş kenti yaşamsal değerlerine ve sosyal normlarına uygun bir şekilde dönüştürerek içinde bulundukları kent alanını daha rahat ve eksiksiz nitelikte yaşanabilir hale getirmek ister. Hizmetlere daha rahat bir şekilde ulaşabilmek, kente güven oluşturmak ve var olan güveni güçlendirmek adına katılımı aktif bir şekilde bulunmak kentli için bir odak noktasıdır. Bu odak noktasını kentli olarak sınırlamak da doğru değildir. Nitekim kent için de varlığı yadsınamaz olan söz konusu katılım unsuru, kentte oluşan işleyişin daha akışında ve uyum içerisinde ilerlemesi için gereklidir. Kentsel ve sınıfsal siyasetin değerlendirilmesi bağlamında “öz yönetim” kavramı değinmemiz gereken önemli bir konudur. Öz yönetim unsuru insanlığın var olan doğal ihtiyaçlarını karşılamak için siyasal özgürlüğü oluşturma yanında kendi ihtiyaçlarını karşılamak adına doğanın dönüştürdüğü alan niteliğinde işyerini işaret etmektedir(Torlak, 2016, s. 19). Katılımcı demokrasi ekseninden değerlendirecek olursak kent vatandaşlarının karar alma mekanizmasına dâhil olarak bu süreci bizzat yaşaması şeklinde vurgulayabiliriz. Kent siyasetinde bu vurgu daha geniş bir katılımın benimsenmesi ve iradenin güçlenmesi ölçeğinde geniş bir alana yayılır.

Lefebvre kent hakkı bağlamında iki haktan bahseder: Katılım ve işgal/tahsis etme/kendine mal etme hakkı (Baysal, 2011, s. 39). Katılım vurgusuna değinecek olursak mekânı kapsayıcı tüm kararlara bizzat katılmayı, işgal/tahsis hakkı ise mekâna erişimde kentlilerin kendi istekleri ve beklentileri ile bağlantılı olacak biçimde bir mekân oluşturma çabasını ifade eder. Bütüncül bir yaklaşımla bu kavramı ele alacak olursak kentlilerin kent yaşamından umduğunu bulması olarak vasıflandırabiliriz.

Katılım olgusu kentli yurttaşların iş birliği kurarak ortak amaçlarını gerçekleştirmek ve etkinliğini arttırmak için elzemdir. Kente ve yönetime güven, beraberinde aidiyet duygusu geliştirmek gibi konulardan önemli bir yere sahip olan katılım, kent içi siyasal sistemin ve seçimlerin uygulanışında daha demokratik sonuçlara ulaşmayı sağlar. Kentin asıl sahibi olan vatandaşlar kenti kendileri için yönettiklerinde büründükleri sahiplik duygusu ile birlikte mekânın üretimini daha aktif bir şekilde dönüştürüp, kendi varlıklarının da kontrolünü de ele almış olacaktırlar (Geniş ve Akkirman, 2020, s.5). Bu durum vatandaşları odağa alarak kent içi politikaların daha nitelikli bir hal almasına ve oluşması temel sorunlara daha akılcı bir çözüm anlayışı gerektirmeye zemin teşkil eder. Daha şeffaf bir yönetim anlayışı geliştirilerek kentlerde yaşanan idare-vatandaş ilişkilerinin ve bireyler arası bilgi alışverişinin akılcı bir anlayışla çözüme kavuşturulmasında önemli bir yere sahiptir.

Kentleşmenin artması ile birlikte kent siyasallaşması konusu net bir şekilde gündeme gelmektedir. Siyasetin vuku bulduğu alanlar kentlerdir. Kentin siyaset unsurundan bağımsız düşünülmesi açıkçası pek kabul edilebilir bir durum değildir. Kent içi her türlü kararların ve mekanizmaların işleyişinde temelde siyaset olgusu yatmaktadır. Kentteki yaşam ortamında siyaset aygıtının temelinde insan faktörü yatmaktadır.

Lefebvre, katılım olgusuna vurgu yapmaktadır. Kentsel mekânın inşasında yalnızca devlet kararlarıyla hareket edilmesinden bireylerin alınan tüm kararlara katılımını önermektedir (Şen, 2015, s. 147). Katılım hakkı kentte yaşayan sakinlerin yaşadıkları mekânı üretmeleri ve biçimlendirmeleri yönünden onları kente karşı sorumlu kılar. Gelişimsel anlamda da katılım hakkı, kentli bireylerin toplumsal siyasal ve ekonomik açılardan ilerleyişte söz sahibi olmalarını destekler. P.H.Chombart de Lauwe'a göre kent insanların doldurması için değil, insanları barındırmak amacıyla varsa farklı geleneklerden ve yaşam biçimlerinden insanların hayatlarını sürdürecekleri kentler üzerinde söz sahibi olmaları gerekmektedir (Bumin, 2019, s. 167). Kentli yurttaşların yaşadıkları ortamı diledikleri gibi seçebilmeleri, benimseyebilmeleri ve sahip olabilmeleri katılım olgusuyla sağlanabilir. Lefebvre'ye göre Ouvre, katılma ve sahiplenme hakkı kent hakkının olmazsa olmaz parçaları olarak tanımlanmıştır.(Geniş ve Akkirman, 2020) Kentsel etkileşim ve ilişkilerin üretildiği temel mekânlar olan kentler, bireylerin kendi talepleri doğrultusunda bulundukları kenti şekillendirmeleri bu kavramların bir uzantısıdır. Kentlilerin yaşadıkları kenti sahiplenerek, kendilerini kent

bir parçası olarak kabul etmeleri bu sahiplenme unsurunun temel belirleyicisidir. Kentsel alanın deneyimlenmesi hususunda kentlilere kentli olmanın yüklediği bir takım sorumluluklar vardır. Karmaşık kent yapısı içinde bu sorumlulukların derecesi de artar. Katılım mekanizmasının işletilmesi kent siyaseti ve kentin geleceği açısından gerçekleştirilmesi gereken en temel olgudur.

2.2.3.Toplumsal Hareketlerin Motifleri: Kimlik Odaklı mı, Sınıf Temelli mi ve Kültürel mi?

Gelişen ve değişen dünya düzeninde geçmişten günümüze pek çok değişiklikler yaşanmıştır. Yaşanan bu değişiklikler “toplumsal olanı” esaslı bir biçimde etkilemiştir. Toplumsal yapıyı oluşturan aktörler, sınıflar, özneler, değerler ve eylemler gerektiği ölçüde bu etkiden payını almıştır. Özellikle sosyal, politik ve ekonomik yapının değişmesi başlıca neden olarak gösterilebilir. Aynı zamanda küresel çapta sanayileşme, kentleşme ve modernleşme süreçleri net bir şekilde değişimin ifadesi olarak tanımlanır. Çok yönlü olarak nitelendirebileceğimiz gelişmelerin varlığı, toplumsal değişimin ortaya çıkmasında yadsınamaz bir durumdur. Tüm bu gelişmeler neticesinde toplumsal sınıflar ve kültürler hep var olmuştur. Temelde bireyin konumlandırıldığı ve etkin bir işleve sahip olduğu, beraberinde ise davranışlarının belirleyici bir role sahip olduğu bu kavramlar, sosyal bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar.

Toplumsal hareketlerin oluşumunda, bireysel ve kolektif kimliklerin doğrudan bir ilişkisi vardır. Niteliksel olarak değişimin söz konusu olduğu topluluklarda demokrasi kültürünün yaygınlaşması, insan hakları kavramının daha gelişmiş bir düzeye ulaşması, siyasal, sosyal ve hukuksal düzenin tesis edilmesi, aynı zamanda sürdürülebilir nitelik kazanması, hareketlerin işleyişinde önemli bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar. Bireysel ve kolektif nitelikli faaliyetlerin artışı, kontrol altına alınması, toplulukların sahip olduğu yapısal formla daha anlaşılabilir bir potansiyel oluşturur. Bu oluşum; sınıf, kültür, kimlik unsurları etrafında, sosyolojik düzlemde artan bir ağırlık yansıtır.

Kolektif nitelikli eylemlerin anlaşılmasında, sınıf kavramının hangi boyuttan tanımlanıp, değerlendirildiği üzerine durmamız gerekir. Öncelikle tarihsel, yapısal veya analitik unsurlar ölçütünde sınıf kavramını değerlendirmemiz önemli olmalıdır. İlk olarak sınıf kavramı tarihsel bir ürün olarak kapitalist toplumların meydana getirdiği bir

kavramdır. Yapısal özelliklere sahip süreçlerin ortaya koyduğu bir oluşumdur. İkincil olarak ele aldığımızda içinde toplumsal kaynakların üretilip, sahiplenildiği ilişkileri ifade eder.(Porta-Diani, 2020)Toplumsal dinamiksel yanının ortaya çıkmasında, çatışmaların bastırılması ve dengelenmesinde sınıfın, hareketlerin boyutunu şekillendiren ve etkileyen bir özelliği vardır. Hareketlerin öznesi olan bireylerin birbirleri ile olan ilişkilerini, beraberinde hareketlerin gelişim süreçlerini içeren yansımalar sunar. Daha ileri düzeyde ise hareketlerin hangi yönde evrileceğine dair tahminler geliştirmemize olanak sağlar.

Sınıf kavramı tabakalaşma olgusu üzerinden de değerlendirilmiştir. Burada sınıf, örgütlenme şekillerinden farklı olarak öznel nitelikte vurgulanan tabaka ve gruplardan meydana gelir(Başaran, 2017, s. 217). Toplumsal çalışmalarda eylemlerin gidişatından ziyade hiyerarşik yapı odaklı bir yaklaşımın benimsenmesi üzerine durulur. Böyle bir durumun varlığı, eşitsiz koşulların varlığını beraberinde getirir. Toplumsal mücadelenin farklı şekillerde farklı alanlara yansımaları durumu, örgütlenmelerin boyutunu ve ölçeğini etkiler. Toplumsal açıdan sınıfın keskin bir şekilde ele alınması oldukça zordur. Sınıfı oluşturan bireylerin karşılıklı olarak nitelendirebileceğimiz davranışlara sahip olması ve ideolojilerin ortak çerçevede buluşması kısmen grup; var olan mekânda dağınık özellikler göstermesi de kısmen kategori anlamı içerir(İnce, 2017, s. 300). Bu tanımlamalardan yola çıkarak genel olarak sınıf olgusunu “ortaklık” ekseninde ele alabiliriz. Hayat tarzları, kültürel değerler, eğitim, ekonomik durum gibi kategorize unsurlar etrafında birleşimler söz konusu olur. Bu unsurlardan hem kesin bir birleşim hem de kesin bir kopuş olası değildir. Bununla birlikte Marksist kuram bağlamında altyapı unsurunun belirleyiciliği üzerinde yoğunlaştığı ve indirgemeci bir sınıf tanımının benimsenmesi söz konusudur. Bahsedilen kültür, yaşam tarzı şekilleri, sınıfsal açıdan kopuk bir anlayışla değerlendirilir.(Çetinkaya, 2018)

Geçmişte hiyerarşik açıdan var olan sınıf kavramı, çağdaş yapının kendini geliştirmesiyle birlikte sosyal açıdan çözülme ve değişime uğramıştır. Zamanın ruhuna uygun şekilde yaşanan değişimler, yeni bir toplumsal düzeni ortaya çıkarmıştır. Mekândan ve zamandan ayrı düşünülemeyecek bir düzeye erişen toplumsal yapı, modernleşmenin etkisiyle daha büyük değişimler yaşamıştır. Özellikle sanayileşmenin gelişmesiyle üretim şekillerinde, ekonomik, sosyal ve politik alanda yeniliklerin varlığı sınıf olgusunu da paralel şekilde değişime sevk etmiştir.

Toplumsal hareketlerin içinde bulunan kültürel birikimler, gelenek ve görenekler, hareketlerin ortaya çıkmasında politik sistem kadar önemlidir (Çetinkaya, 2018, s. 36). Hareketler bütüncül bir bakışla değerlendirildiğinde kültürel yapının etkisi geniş bir alana sahiptir. Toplumsal anlamda bilgi ve deneyimlerin birikimi olan kültür, sürekliliğin sağlanmasında önemli bir işleve sahiptir. İnsanların geçmişten bugüne maddi ve manevi değerler birikimi olarak tanımlayabileceğimiz bu kavram, kolektif eylemlerin boyutunun belirlenmesinde aktif bir güç olarak varlığını korumuştur. Toplumsal hareketlerin oluşumu yönünde kültür kavramının tayin edici bir rolü vardır. Bireylerin oluşturduğu grupların iç dinamiklerinin ve toplumsallaşma ölçeğinde benimsedikleri faaliyetlerin ne olduğu hakkında bileşenler ifade eder. Bu bağlamda belirleyici bir olgu olan kültür, değer yönelimlerine göre, eylemlerin yürütme şekillerinin hangi biçimde olacağına dair genel bir bilgi düzeyi sunar.

Toplumsal hareketlerin örgütlenme şekilleri bizatihi toplumun içinden gelmekte, içerikleri ise hareketlerin dinamikleri ile (siyasal partiler ve önceki toplumsal hareketler) olası bir hale gelmektedir (Sanlı, 2005, s. 147). Kültür merkezli hareketler toplumsal değişimleri meydana gelmesinde belirgin bir özellik gösterirler. Özellikle yaşamsal içerikli tecrübelerin, toplumsal nitelikli konularda ve müdahil oldukları olaylarda yakından ilişkisi söz konusudur. Gündelik hayatlarındaki tutum, inançlar sistemi, dil, duygu ve düşünceler, bilgi birikimi, düşünsel ve sanatsal faaliyetler eylemlerin yorulmasını net bir şekilde formüle eder. Toplumsal hareketlerin deneyimini değerlendirirken, kültürel kodların bitmeyen üretimi, aynı zamanda yeniden üretimi şeklinde yorumlamak mümkündür. (Porta ve Diani, 2020) Kolektif nitelikli eylemlerin, toplumsal değerler ve aktörler arasında uyum sağlayabilmelerinde kültür kavramı oldukça etkilidir.

2.3. TOPLUMSAL HAREKETLER: TARİHE VE DEĞERLERE GÖRE BİR KATEGORİLENDİRME

Toplumsal hareketler kavramı ilk olarak Alman sosyolog Lorenz Von Stein tarafından, *History of the French Social Movement from 1789 to the Present* (1850) adlı eserinde kullanılmıştır. Eserde siyasi bağlamda halkın mücadelesine dayanan bir durum ile kavram değerlendirilmiştir (Kurtbaş, 2017, s. 56). Toplumların farklı düşünce yapılarının uzlaşmasının sağlanması, yürütülen hizmetlerin maksimum verimde ve kesintiye uğramadan sürdürülmesi, yönetsel faaliyetlerin gerçekleştirilmesi gibi temel

düzenlemeler siyasi mücadele yönünden bireylerin davranışlarına yön vermiştir. Var olmayı başaran toplumsal benlikler, talepleri ve değişim arzularıyla üzerinde durulacak şekilde toplumsal hareketlerin gelişim sürecine etki etmiştir.

Toplumsal hareketler kavramı ilk başta işçi sınıfının öz bilinci ile iktidarı sağlayacağı süreci üzerinde duruyordu(Kurtbaş, 2017, s. 56). Sınıf mücadelesinin oluşumu, değişimi ve yönelimi sosyal koşullar üzerine şekillenir. İşçi sınıfı sahip olduğu yapısal faktörler yelpazesıyla toplumsal çatışmaların merkezi konumundaydı. Marksist gelenek düşüncesiyle harmanlanan işçi sınıfı hareketi, sınıf bilinci etrafında birleşerek, burjuvaziye karşı mücadele etme durumuna doğru gelişme göstermiştir. Sosyal hareketlerin gelişimiyle birlikte işçi sınıfı var olan sosyal düzeni ortadan kaldırıp devrim hareketinin uygulanmaya konması açısından önemli bir sağlayıcıdır. Bu nedenle Marksist gelenek sisteme başkaldırı şeklinde ifade edilir(Bozkurt ve Bayansar, 2016). Sınıf gerçekliğinin toplumsal açıdan varlığı, hâkim elitlere ve güçlere karşı dönüşümsel nitelikli hareketler içerisine girmesidir. Nitekim toplumsal kesimler, menfaatlerinin gerçekleşmesi adına potansiyel oluşturarak mevcut baskılara karşı önemli bir etki sağlar.

Tarrow'a (2011) göre, toplumsal hareketler vurgusunu şu şekilde dile getirilir: "Elitlere, otoritelere, başka gruplara ya da kültürel kodlara karşı, elitler, diğer gruplar ve unsurlarla kalıcı bir etkileşim içinde, ortak hedeflere sahip ve dayanışma içinde olan bireyler tarafından geliştirilen kolektif eylemler" dir (aktaran Demiroğlu, 2014, s. 134). Toplumsal hareketler yeryüzünde vuku bulurken hangi amaçla gerçekleştikleri önem arz eder. Özel ya da kamusal nitelikli kökenlere sahip olup, toplumsal alanda pek çok olguyu simgeleyerek mevcut durumlara dair analizler sunar. Toplumlarda yaşanan gelişim süreciyle birlikte, hareketlerin oluşması var olan iktidar yapısına, güç ilişkilerinin hangi ölçüde ve kimler eliyle kullanıldığına dair ayrıntılar verir. Halk ve yönetici gruplar bağlamında değerlendirecek olursak eylemlerin baskın gruplar tarafından sınırlandırılma gibi çalışmalarının sonucunda yaratacağı etkiler, ortaya konulan mücadele tavrının seyrini değiştirmeye neden olur. Siyasal yapının değişimi, toplumsal yapının dönüşmesi, demokratik yapının göstergesi olan karar alma süreçlerinin varlığı ve seçim politikaları gibi hususlar toplumsal değişimin en önemli odaklarındandır.

Toplumsal hareketler kendilerine özgür bir şekilde çatışmacı politika biçiminin tarihsel bağlamda bir anlayış gerektirdiğini göstermektedir(Tilly ve Wood, 2022, s. 32).

Böyle bir anlayışın benimsenmesi toplumsal hareketler disiplininin, farklı temellerdeki hareketlerden ayrımını ve anlamlandırılmasını kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte toplumsal hareketlerin örgütlenme unsurları ve nedenleri gibi noktalardan içeriklerinin aydınlatılmasını sağlamaktadır. Hareketlerin yaygınlaşmasına ya da durdurulmasına ilişkin süreçlerin neler olduğu hususunda da bir kategorilendirmeye gidilmesi, toplumsal ölçekte değişimlerin kuramsallaşmasının önemli sağlayıcısı olmaktadır. Toplumsal değişimlerin uzamsal niteliği olarak toplumsal hareketler gündeme gelmektedir.

Wirtz'e (1981) göre toplumsal hareketler genel itibariyle, meşru bir tarihsel netice arayışından başka bir şey değildir.(aktaran Tilly ve Wood, 2022, s. 36). Toplumsal hareketlerin tarihine, türlerine göre ayrımı, grupların eylemlerini ve tüm kolektif hareketlerini kapsayacak nitelikte kavramı zenginleştirmektedir. Daha anlaşılır ve çözümleyici bir analiz yapmanın önünü açmaktadır. Bu anlayışla birlikte toplumsal hareketlerin içinde meydana gelecek hamlelerin sentezi yapılmaktadır. Eylemleri destekleyen toplulukların yapısı, kimliği, kültürü, hedefleri gibi unsurlar ve bağlantıları, hareketlerin ayırt edilebilir yolu ifade etmektedir.

2.3.1.Eski Toplumsal Hareketler Özellikler ve Değerleri

Toplumsal hareketler geçmişte yaşanan kırılmalar ve değişimler neticesinde işlevsel olarak bir dönüşüm süreci içerisine girmiştir. Farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda, değişik biçimlerde varlığını koruyarak, günümüz sosyal bilimlerinde de popülerliğini sürdüren bir kavram olarak kendinden söz ettirmiştir. Toplamların eylemsel nitelikli faaliyetleri ortaya çıktıkça eski ve yeni arasında sistematik şekilde analizler ileri sürülmüştür. Özellikle 19.yüzyılın sonları ile birlikte potansiyel olarak hareketlerin düzeyinde eski olandan yeniye evrilen bir dönüşüm yaşanmıştır.

Eski toplumsal hareketler, genel ifadeyle 19.yüzyıl sanayi devrimi kapitalizminin ve üretim biçimlerindeki farklılıkların öncülüğünde ortaya çıkan “sınıf” ve “ulusalcı” hareketlerden oluşmaktadır. Bu hareketler amaç olarak farklılık gösterecekler de genel ölçekte aynı sosyal hareket türü içinde değerlendirilmişlerdir (Aslan, 2016, s. 136). Eski olarak tanımlanan toplumsal hareketler, iktisadi hedeflerin peşinden koşan, devrimi ve iktidarın fethini amaçlayan hareketler olarak nitelendirilmişlerdir(Çetinkaya, 2018, s. 44). Zamanla bu tür hareketlerin yerini modern özelliklerin daha ön planda olduğu yeni toplumsal hareketler almaya başlamıştır.

Toplumsal hareketlerin ortaya çıktıkları zamana ve yapısal değişimlere göre şekillenen bir tipi vardır. Bu yaklaşımdan yola çıkarak Eski Toplumsal Hareketlerin zeminine modernizm olgusunu koymak ve modernizm uzantısı olarak kapitalizm\liberalizm ilişkisi içerisinde değerlendirmek uygun bir tutumdur(Kurtbaş, 2017, s. 132). Modernizm yeni ve güncel olana odaklı bir olgudur. Akıl, bilim, sanat, kültür, sosyal yaşam gibi pek çok alanda gelişmenin varlığını ifade eder. Karşıtlıkların yadsınamayacak ölçüde var olduğu, farklı özellikteki kimliklerin gelişme göstermeye devam ettiği toplumsal hayat, modernizmin izlerini ne ölçüde barındırıp, akılcı bir bakışla gerçekleştirmesiyle ilişkilendirilir. Topluluk bazında güçlenmenin ve işlevleri yerine getirmenin bir yansıması olarak modernizmin hareketlere etkisini değerlendirmek gerekir.

İdeolojik sistemlerin değişim içerisine girdiği süreçte eski olarak tanımlanan hareketlerde köklü bir değişime uğramıştır. Söz konusu eski toplumsal hareket işçi sınıfı hareketleridir(Çetinkaya, 2018, s. 44). Toplumsal güç niteliği gösteren işçi sınıfı 1960'lardan itibaren dönüşüm geçirerek bugünkü modern toplumsal alanda da ses getirmeye devam etmektedir. Gruplar ve örgütler bağlamında toplumsal bir ifade biçimi olan işçi sınıfı hareketi, tarihsel tanımından pratik yansımalarına kadar kolektif yapının oluşumu ve temsili açısından önemli bir araçtır.

İşçi hareketi tarihinin yapılma şekli, Marksist tarih kuramı ile parti tarihi olarak ilan edilmesinden itibaren karşıtlık içerir. Bu şekilde bayağı ve ahlakçı olarak nitelendirilen tarih yazımı, egemen fikirler tarihini model alır ve onunla aynı türdeki işlevleri yerine getirir. Meşrulaştırma kaynağı olarak işçi sınıfı tarihi kendini haklı çıkarmanın bir aracı haline gelir(Haupt, 2012, s. 22). Daha çok geleneksel tavırların hâkim olduğu bu hareket, uygulamaları ve sahip olduğu rolleri ile eski olarak nitelendirebileceğimiz hareketlerin bir tezahürüdür. Bu eski olgusu toplumsal hareketlerin daha çok yöntemlerinde ortaya çıkan bir olgudur. Milli değerlerin ön planda gelişim gösterdiği, sınıf olgusu ekseninde örgütsel bir yapıya sahip hareketler bütünüdür. Kendi düşünsel faaliyetleri ve çıkarlarına odaklı davranış biçimleri sergileyen eski toplumsal hareketler rasyonel düzeyden uzaktırlar. Tekdüze ve daha çok kendilerine ilişkin düşünce mantığını temele alan bu hareketler sistemi, geçmiş mücadele biçimlerinin aydınlığa kavuşmasında belirleyici bir tutum sergiler. Touraine işçi hareketini “bir kültürel eğilimin öznelleştirilmesini sosyal harekete dönüştüren ilk büyük kolektif eylem” olarak tanımlar(Aslan, 2016, s. 139). Bu yaklaşımla işçi sınıfı

hareketlerinin izahı, sınıfların kendi doğruları ekseninden daha çok, bütüncül bir faydayı göz önüne alarak gerçekleştirilmesi mümkün hareketler üzerine yoğunlaşmıştır.

2.3.2.Yeni Toplumsal Hareketler ve Değerleri

Yeni toplumsal hareketler literatüründe iki önemli düşünür ön plana çıkmaktadır: Alain Touraine ve Alberto Melucci. Sanayi toplumu ve sanayi sonrası toplum (bilgi toplumu) olarak toplumu kavramsal açıdan ikiye ayırır. Yeni olarak tanımlayabileceğimiz toplum eski endüstriyel toplumlardan farklı yapısal koşullara sahip olması nedeniyle yeni tahakküm biçimleri ve bununla bağlantılı olarak yeni çatışma biçimleri ve yeni toplumsal hareketler üretti (Özen, 2015, s. 15). Oluşan yeni problemler ve tartışma alanları modern toplumsal sistemin yansıması olarak yenilikçi bir bakışla değerlendirilip, çağdaş olarak değerlendirebileceğimiz uygulama şekli gösterecektir.

Yeni toplumsal hareketler, modernliğin ilk dönemlerinde daha çok işçi sınıfı üzerinden ekonomik çıkar eksenli ve siyasal gücü ele geçirmek/etkilemek üzere ortaya çıkan toplumsal hareketler olarak tanımlanan “eski” hareketlerin dinamiklerini içermekle birlikte, eskiden farklı olarak esnek, merkezsiz olması ve yerelde oluşan tepkilerin kolektif hale gelmesinden oluşmaktadır (Demiroğlu, 2014, s. 136). Bu bakıştan değerlendirecek, değişimin ortaya çıkmasında önemli bir role sahip kolektif biçimli hareketler, eski olandan tamamen ve keskin bir şekilde ayrılmıştır demek pek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Dönüşüm açısından bir netliğe varmak gerekirse, hareketlerin ruhu aynı ruh olarak varlığını sürdürmüştür, fakat yöntemlerin şekli, kullanılan amaç ve araçlar büyük ölçüde değişmiştir. En önemli değişimi kitlelere ulaşmak için kullanılan yöntemlerde görmektediriz.

Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasında temel etkenler; küreselleşme ve onun etkisiyle beraber toplumsal alana yansıyan değişimlerdir. Özellikle teknolojik gelişmelerin ve endüstriyel büyümenin yarattığı yeni sorunlar bu hususta önemli belirleyicilerdendir. Üretim sürecinde etkili olan ve süreci değiştiren bir düzen var olmaya başlamıştır (Coşkun, 2020, s. 109). Çok uluslu şirketlerin varlığı, ekonomik ve sosyal politikaların anlayışının farklı boyutlara ulaşması, piyasaların uluslararası bir nitelik kazanması, emek gücünün ücretli hale gelmesi, iletişim ve ulaşım ağlarının gelişmesi gibi yapısal nitelikli değişimler başka sınıfların varlığını yadsınamaz bir hale getirir. Bu değişimlerin pratik alanlara yansıması elbette ki toplumsal hareketler

üzerinde farklılaşmaları beraberinde getirir. Özellikle kapitalizmin baş göstermesi ile birlikte üretim alanlarının ve süreçlerinin büyümesi işçi sınıflarından farklı olarak çeşitli sınıfların varlığını doğurmuştur.

1960'lı yıllardan sonra ortaya çıkan toplumsal hareketlere getirilen yeni kavramı, daha çok endüstriyel toplumun izlerinin sürüldüğü, ana çerçevede çevre hareketleri, toplumsal cinsiyet, kadın, ırkçılık ve savaş karşıtlığı, silahsızlanma gibi sosyo-kültürel konuları öne çıkarmaktadır. Politik kültürün eleştirel mahiyette ele alınıp değerlendirildiği, iktisadi çıkarlardan daha çok katılımcı bir anlayışı benimseyen yeni toplumsal hareketler, demokratik mücadele kapsamında önemli gelişmelerin yaşandığı bir mücadele sembolüdür. Sınıfsal yapının üzerinde, sadece iktisadi odaklar ve iktidar yönelimli eylemlerden gittikçe uzak bir anlayışla faaliyetlerini toplumsal ekseninde sürdürmeye devam etmiştir. Yeni toplumsal hareketler bağlamında, talepleri doğrultusunda örgütlenen aktörler, oldukça farklı alanlardan katılım sağlayan insanların oluşturduğu bir yapıdır. Temelde özne konumunda orta sınıf yer alır. Offe'nin belirttiği anlayışa göre yeni toplumsal hareketlerin tabanı üç ögeden oluşur: Yeni orta sınıf, özellikle hizmet ve kamu sektörü çalışanları, eski orta sınıf mensupları ve iş piyasasının dışında kalan insanlar(Demiroğlu, 2014, s. 139). Bu durum eskiye odaklı bir anlayıştan kopulduğunun bir nevi yansımasıdır. İşçi sınıfı dışında farklı nitelikli sınıfların varlığı, demokratik ve eşitlikçi talepler anlamında üst düzeye geçildiğinin teşkilidir.

2.3.3.Norm ve Değer Yönelimli Toplumsal Hareketler

Toplumsal hareketler sahip olduğu yapılara, derinliklere, beklentilere ve ideolojilere göre çeşitli açılardan tasnif edilirler. Bu yaklaşım sosyal ölçekte, toplumsal yapının sahip oldukları ile doğrudan ya da dolaylı olarak etkileşim halindedir. Örneğin toplumların eğitim düzeyleri, ekonomik güç unsurları veya siyasi üstünlükler gibi unsurlar gerçekleşmesi olası toplumsal hareketlerin farklılıklarını ortaya koyan önemli etkilere sahiptir. Toplumsal hareketler kavramının ilk tipolojilerinden birini David F.Aberle ortaya atmıştır. Ona göre hedeflenen değişimin nesneleri(toplum ya da bireyler) ile hedeflenen değişimin büyüklüğü (kısmi ya da toptan) kavram sınıflandırılmasında temel belirleyicilerdendir(Kurtbaş, 2017, s. 71). Toplumsal hareketler somut bir ifade kazanmadan önce belirli ölçekler dâhilinde oluşturacağı toplumsal yansımalar amaçsal yönden ilişkilendirilmelidir. “Kim için”, “neden” ve “hangi şekilde” gerçekleşeceğine dair cevaplanması gereken sorular vardır. Bu sayede belirlenen amaçlara uygun şekilde,

toplumsal düzlemde yarattığı ya da yaratması olası yapısal değişimler hedeflenir ve hareketlerin gerçekleşmesi mümkün olur. Ancak yaşanan eylemlerin sonucunu net bir şekilde kestirmek elbette mümkün değildir. Süreci daha sağlıklı yaşamak ve olumsuz tezahürleri en aza indirmek için bu unsurlar ehemmiyetlidir.

Smelser, toplumsal hareketler kavramını “norm yönelimli” ve “değerler yönelimli” olarak iki genel tür şeklinde sınıflandırmıştır. Norm yönelimli olarak adlandırdığı hareket türü “*normların yeniden oluşturulmasını öngören bir inanç adına harekete geçirilmiş toplu eylemdir; değere yönelik eylem ise değerlerin yenilenmesini amaçlamaktadır*” (Kurtbaş, 2017, s. 73). Sosyal alanda mevcut alternatiflerin değişime uğraması, hedeflenen amaç ve değerler kapsamının ölçütü gibi hususlar, toplumsal hareketlerin süreçlerine bağlı olarak farklı nitelikler gösterir. Bu yaklaşımlar genel bakışta sosyal olanın yeniden inşası olarak tanımlanır. Aynı zamanda olayların vuku bulmasında kolektif düzeyli hareketlere olan yaklaşımları farklılaştırır. Sosyal gerginliklerin belirli düzeyde kalması ve amaçlarını koruması adına norm-değer çizgisinde seyretmesi gerekir.

Norm yönelimli sosyal hareketler Smelser’a göre; “genellenmiş bir inanç adına normları restore etmek, korumak, şekillendirmek ya da yenilerini yaratmak yönünde bir girişimdir”(aktaran Aslan, 2016, s. 114). Bu anlayışın ifade ettiği temel mesele toplumda yerleşmiş ve var olan yapının devam ettirilmesi, yenilenerek daha da etkin bir hal almasıdır. Bununla birlikte toplumu oluşturan bireylerin davranışlarının sosyal boyutta nasıl olması gerektiği ile ilgili düzenlemeler içerir. Topluma yansımaları bağlamında ise belli ilkeler ve anlayışlar dâhilinde onarım faaliyetlerinin gerçekleşme düşüncesi etrafında birleşir. Kısaca toplumsal yapı içinde belirlenen kuralların daha güvenilir ve işlevsel düzeyden gerçekleşmesi ve insanların değerleri öncülüğünde bütünleşmesi anlamını ifade eder.

Norm yönelimli hareketler belirli biçimler etrafında şekillenmiştir. Bunlar; panik, (mevcut normlardan ve olması muhtemel değişimlerden sakınma) çılgınlık, (yeni vasıtaları tesis etme girişi) ve düşmanlık (kötülükten sorumlu olan bir şeyi veya bir kimseyi savmak) olarak nitelendirilir(Kurtbaş, 2017, s. 75). Beklenti içinde olan toplumsal gruplar eyleme geçmek için hamlelerde bulunur. Görünür biçimde ne istediklerini inançları doğrultusunda ifade eder. Bu süreçte ortaya koydukları hareketler panik, çılgınlık ve düşmanlık olguları etrafında şekillenir. Eylem biçimleri toplumsal gerçeklerin ve bireylerin arzuları çerçevesinde belirlenir. Eylem biçimlerinin daha akılcı

ve sistematik bir şekilde gerçekleşmesi için değerler ve normlar doğrultusunda olması beklentinin yönünün uyumlu bir nitelikte olmasını sağlar.

Değer yönelimli hareketler; *“genellenmiş bir inanç adına değerleri restore etmek, korumak, şekillendirmek ya da yenilerini yaratmak yönünde kolektif bir girişimdir”*(Aslan, 2016, s. 115). Toplumların sahip oldukları değerler sistemi söz konusu eylemlerini belli ölçüde etki altına alır. Bütüncül bir anlayışla hareketler girişiminin oluşmasında değerler, eylemleri çeşitli düzeylerde yönlendirir ve yeniden örgütler. Değer yönelimli hareketler daha çok yıkıcı nitelikte olup, şiddet eğilimine dayanan bir anlayışla hedeflerine ulaşmayı içerir(Şentürk, 2006, s. 38). Kökten bir değişim düşüncesi bu hareketlerin temelini oluşturur.

2.4. TOPLUMSAL HAREKETLERİN NEDENLERİNİ AÇIKLAYAN YAKLAŞIMLAR

Toplumsal hayatın varlığı ile birlikte, insanlık tarihinde geçmişten günümüze pek çok alanda ve farklı şekillerde isyanlar, başkaldırı, çatışmalar mevcudiyetini korumuştur(Çetinkaya, 2018, s. 25). Sosyal bir varlık olan insan yaşadığı çoğu alanda ve paylaştığı mekânlarda, etkileşimin sonucu olarak gösterilen belli davranışlar geliştirirler. Genellikle amaç ve hedefler doğrultusunda geliştirilen bu davranışlar bireysel veya kolektif ölçekte olabilir. Toplumların, yaşadığı ortamlarda varlıklarını sürdürürken belli taraflar eliyle etki altına alınması veya bazı olumsuz durumlara maruz bırakılması onları ortak amaçlarına giden yolda, direniş unsuru etrafında birleşmeye iter. Bu durum etkilere karşı gösterilen doğal bir savunma olarak nitelendirilebilir. İnsanların belli değişimler ve süreçler doğrultusunda ortaya koydukları bu savunma hareketi toplumsal açıdan bir bütünsellik ifade eder. Zaman içerisinde dönüşerek, mücadele biçimlerinin daha büyük gruplar tarafından benimsenmesine neden olan bir anlayışla beraber kitlesel hareketler çerçevesinde birleşir.

Toplumsal yapı sahip olduğu unsurlar bakımından, toplumun özünde değişen ve gelişen hareketler bütününe etkisi altına alır. Sahip olunan kültürel birikim, kurulan sistematik ilişkiler, statü farklılıkları ve bireylerin geliştirdikleri farklı ilişkiler ağı genel düzeyde gerçekleşmesi olası kolektif eylemlere ve tasarlanan pratiklere doğrudan ya da dolaylı şekilde müdahale eder. Aynı zamanda toplumsal değişimin varlığı, kendine özgü bir biçimde yapısal konum ve potansiyel açıdan çıkarları olan grupların oluşmasına veya var olanların sahip oldukları önemi yitirmesine neden olabilir.(Porta ve

Diani, 2020)Politik, ekonomik, sosyal ve hukuki nitelikteki uygulamalar toplumsal yapıyla bağlantılı içeriktedir. Bununla birlikte üretim ve tüketim faaliyetlerinin yaygınlık göstermesi, toplumsal ölçekteki hareketlerin ivme kazanmasında önemli bir işlev örneğidir.

2.4.1. Kaynak Yaklaşımı

Toplumsal hareketlere özgü bir diğer gelişim John McCarthy ve Mayer Zald tarafından geliştirilen “Kaynak Mobilizasyonu Teorisi” dir. Bu yaklaşıma göre toplumsal hareketlerin temelinde yatan olgu iktisadi nitelikli olan kaynak seferberliğinin varlığı olmuştur(Çetinkaya, 2018, s. 34). Ulaşılmak istenen başarı kaynakların kullanım değerine göre belirlenmektedir. İktisadi bileşenlerin odak noktasında yer aldığı hareketlerin meydana gelmesi bu kavram minvalinde değerlendirilmektedir. Nitekim ekonomik alanda yaşanan sıkıntıların varlığı, bireylerin örgütsel bir yaklaşım sergileyip somut olarak harekete geçmelerinde belirleyici nitelik sağlamaktadır. Kuram, kaynakları seferber edecek ölçüde kullanan bireylerin yol katedebildiklerini ve bu sayede hareketlerin geliştiğini ifade etmektedir(Aslan, 2016, s. 128). Kısaca organizasyonun var olabilmesi ile kaynakların kullanılması paralel özellik göstermektedir.

Bu yaklaşımla beraber anılan bir diğer yaklaşım ise Politik Olanaklar(Süreçler) Kuramıdır. Bu kuramla beraber Tarrow’a (2004) göre toplumsal hareketlerin politik sistem ve onun sahip olduğu protesto fiilleri ile ilişkisi incelenmiştir(aktaran Çetinkaya, 2018, s. 35). Siyasi fırsatların ön planda tutulduğu bir anlayışla, toplumsal hareketlerin değişimini ele almaktadır. Bireylerin rasyonel tercihleri ve politik sistem ile arasında geçen süreç bu yaklaşımı tanımlamaktadır. Politik Olanaklar kuramı Tarrow’a (1994)göre, isyan bilinci, örgütsel güç ve politik fırsatlar olmak üzere üç temel unsurdan meydana gelmiştir. Politik sistemler bağlamında meydana gelen olumsuz nitelikler, toplumsal hareketlere katılımı olanaklı hale getirmektedir. Bu durum bireyleri bilinçli bir şekilde ve güç unsuru etrafında örgütlenmeye itmektir.

Çeşitli mekanizmalar eliyle kaynakların sağlanması, hedefleri gerçekleştirmedeki en temel nokta olmaktadır. İktisadi kaynakların en verimli biçimde kullanımı toplumsal hareketleri başarıya götüren asıl meseledir. Toplumsal hareketler disiplini, ekonominin toplumsal bağlarıyla ve hâkim konumundaki siyasal güç biçimleri ile bir bütünlük oluşturan toplum imajını sergilemektedir(Sanlı, 2005, s. 110). Ekonomik yapı karşısında bireylerin hareketlere katılımı maliyet unsuru etrafında

şekillenmektedir. Ekonomik faktörler, hareketlerin organizasyonu ölçeğinde eylemlerin ve mücadelelerin boyutunu belirlemektedir. Nitekim sermaye unsurunun ve kitle iletişim araçları gibi argümanların faydayı maksimize edecek ölçüde kullanılması hedeflere ulaşmada büyük kolaylık sağlamaktadır.

Örgütsel anlamda toplumsal yapının oluşması, değerlendirilmesi ve birlikte hareket edebilmesi kolektif eylem bağlamında ele alınmaktadır. Kolektif eylemin toplumsal ölçekte mümkün olabilmesi için belirli faktörlere bağlı olması gerekir: “Kolayca tanımlanabilir ve diğer toplumsal gruplardan farklılaştırılabilir, üyeleri arasındaki sosyal ağlar sayesinde yüksek düzeyde bir iç uyuma ve kendine özgü bir kimliğe sahip oldukları zaman mümkün hale gelebilir. Bu nedenle, kolektif eylem belirli kati niteliklerin ve bu tür nitelikleri taşıyan özneler arasında bağlantı kuran ağların eş zamanlı olarak var olmasına bağlı olacaktır”(Porta ve Diani, 2020). Aktörler dayanışma düşüncesi etrafında birleşerek karşılaştıkları sorunları değerlendirip ilişkilendirmektedirler. Var olan sorunlara olası çözümler için izlenecek yolların belirlenmesi bu hususta kolaylık sağlamaktadır. Hareketlerin daha ayırt edici bir anlayışla veya benzer nitelikli öncülleriyle nasıl işlediği ve ne gibi etkileşim gösterdiği üzerine bir davranış biçimi sunmaktadır.

Dünyanın farklı yerlerinde yaşayan, hareketlerin gerçekleştircisi olan toplumsal odaklar, eyleme geçmeyi teşvik etmektedir. Yapısal açıdan değerlendirecek olursak, toplumların kendisinde ve var olan politikalarında yaşanan değişiklikler, uygulanması planlanan farklı varyasyonlar, toplumsal hareket kabiliyetini mücadeleciler bir ruha doğru sürüklemektedir. Etki alanı dolaylı bir şekilde ya da doğrudan bir müdahale ile genişleyen toplumsal hareketler, başarılı olduklarında yaşadıkları mekanlarda dönüşümün tetikleyicisi olmaktadır.

2.4.2.Kalabalıklar Yaklaşımı

Kalabalıklar belli bir bölgede yaşayan ve toplanan bireylerin, ortak bir uyarıcı sonucu dikkatlerini yine ortak bir noktaya topladıkları ve etkileşim içinde bulundukları topluluklar olarak nitelendirilmektedir. Kalabalıklar çok farklı şekillerde ve niteliklerde söz konusu olabilmektedirler. Belli bir amaç doğrultusunda, bireylerin farkındalık duygusunu ön planda tutarak, özellikle benimsedikleri anlayış peşinden giderek kendilerini göstermektedirler. Sosyal hareketliliğin yüksek olduğu, yoğunlaşmanın arttığı ve iletişim kanallarının güç kazandığı dönemlerde kalabalıkların davranışı

biçimindeki olaylara oldukça sık rastlanılmaktadır(Türkdoğan, 2013, s. 393). Uyumlu bir çaba ile birlikte söz konusu hareketlerin meydana gelmesi, bireylerin ideolojilerinin hegemonyası neticesinde seferberliğini sağlamaktadır. Ölçülebilir nitelikteki eylemlerin tezahürünün, kalabalıklar yaklaşımı içerisinde ayrı bir önemi vardır. Bir araya gelmiş anlamsız ve amaçsız gruplar yerine, direniş şekillerini mantıksal temeller üzerine oluşturmaları, kalabalıkların hedeflerini gerçekleştirebilmeleri açısından onlara şuurlu bir yapı kazandırmaktadır.

Kentlerdeki yaşamsal hareketliliğin artması, tüketimin daha faal bir özellik kazanması, kentleşme süreçlerinin hızlanması, halk tarafından belli hizmetlere taleplerin artması(eğitim, sağlık, ulaşım)gibi pek çok gelişme toplumsal açıdan hızlı insan hareketliliği, düzensizlik ve karışıklığı beraberinde getirmiştir. İnsanlar tarafından sorun teşkil eden olası karışıklığın ve problemlerin meydana gelmesi toplumsal düzeni belli bir ölçüde etkiler. Bu etki zararlı unsurlar içerebildiği gibi yapıcı nitelikte de olabilmektedir. Yaşanan bu değişim ve dönüşümler neticesinde, toplumsal hareketler üzerine sistematik olarak değerlendirilebilecek fikriyat ortaya çıktı. Günümüz literatüründe bu yaklaşım kalabalıklar yaklaşımı veya kuramı olarak tanımlanmıştır. Yaklaşımın en önemli temsilcisi ise Gustava Le Bon'dur. Le Bon'un "Kalabalık" unsuru kitle siyaseti ile birlikte ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir (Çetinkaya, 2018, s. 28). Söz konusu ilişki sosyolojik açıdan temellendirilecek olursa, kalabalık olgusu içinde bulunan bireylerin, bir amaç doğrultusunda bir araya gelmeleri ile bağdaştırılır. Le Bon'a göre kitleleri meydana getiren bireylerin; işleri, yaşama şekilleri yahut zekâları ister benzer ister ayrı olsun kalabalık bir yapıya bürünmeleri onlara bir nevi kolektif ruh aşılar(Bon, 2020, s. 18). Bu ruh insanları harekete geçiren, toplulukları açıklayan, güdüleyici bir ruhtur. Zaman zamanda hareketlerin zarar verici nitelikte etkiler sergileyen bir yöne kaymasına neden olur.

Kolektif davranış niteliği gösteren topluluklar, planlı yahut planlanmamış şekilde birbirleri ile etkileşim göstererek varmak istedikleri sonuçlar için çabalar. Sonuçlara ulaşmak için geçirilen süreçte sergiledikleri tutum ve davranışlar çatışmacı, saldırgan ve ya çözüm odaklı olur. Kolektif yapının bilinçli bir şekilde oluşması, barındırdığı üyelerin daha ılımlı bir tavır sergilemelerine neden olur ve hangi amaç için bir araya gelindiyse o amacın sağlıklı bir biçimde ne ifade etmek istediğini doğrudan bir şekilde yansıtır. Bu durum örnekleri özellikle toplumsal mücadele kapsamında genel oy

hakkı için ve farklı amaçlar için gereken kitle tabanlı örgütlenme ve yayın faaliyetlerinden oluşur.(Çetinkaya, 2018)

2.5.TOPLUMSAL HAREKETLER VE ÖRGÜTLENME

Gelişen dünya düzeni ile birlikte günümüz toplumsal yapısı da dönüşüme uğramıştır. Siyasi ve ekonomik alanlarda hızla yayılan değişimsel nitelikli faaliyetler, toplumların büyümesi ve sınırlarını genişletmesi, beraberinde birbirleri ile etkileşim içerisine girmesi, toplumsal hareketlilik kavramını giderek arttırmaktadır. Yaşanan bu değişimsel süreç pek çok çeşitliliği de içermektedir. Büyümenin ve etkileşim olgusunun kendini iyiden iyiye göstermesi ile birlikte, dünya çapında farklı durumlardan kaynaklanan hareketler de var olmuştur. Esas olarak, örgütsel açıdan çatışma potansiyeli içeren bir yaklaşımla vuku bulan toplumsal hareketler niteliği, zamanla belli istekleri tesis etmek düşüncesi etrafında, barışçıl düzeyde olabilecek şekilde de dönüşmeye devam etmiştir. Toplumsal tabakanın sosyolojik düzlemde olası risklere, sorunlara ve dönüşüm girdabına karşı gidişatını tayin etmesi gerekir. Bu süreçte var olan toplumsal yapının önceliğini belirlemesi durumu, olabildiğince bilinçli bir tavır ve rasyonel yaklaşım anlayışının özümsemesi ile gerçekleştirilmelidir. Potansiyel hareketlerin etkileme gücü var olan toplumsal birliğin hangi ölçüde genişlediği ve topluluk üyelerini sayıca ne kadar arttırdığı ile ilgilidir. Ancak bu sayede etkileme ölçütü hâkim güç unsuru üzerinde yoğunlaşıp, dönüşümü hızlandırır.

Bir kentsel yapılanmada bölgesel örgütleri oluşturan çeşitli doğal nitelikli güçler vardır. Bunlara örnek olarak akrabalık ve etnik gruplaşmalar, benzer fikre sahip bireyler ve ortak değerler sistemi geliştirmiş gruplar gösterilebilir(Harvey, 2019, s. 88). Toplumsal örgütlenme olgusu, kentlerden ayrı düşünülemez bir husustur. Kentsel mekânda yaşanan örgütlenmeler, pek çok işlev neticesinde şekillenmektedir. Özellikle yerel ve küresel düzeyde örgütlenme faaliyetlerini değerlendirecek olursak, bölgesel örgütlenme kentsel mekânlarda başlangıç için kuşku yoktur ki ilk adımı yaratmaktadır. Bölgesel örgütlenme dinamiği kentsel sistemlerin içerisinde gelişmektedir. O bölgede yaşayan insanları ihtiyaçlarına ve amaçlarına uygun şekilde örgütlenmek, yerel düzeyde sorunlara en aza indirmek adına önemli bir yapılanma örneği olmaktadır. *Grup küçüldükçe kolektif eylemlere ulaşması daha olanaklıdır*(Harvey, 2019, s. 89). Küçük ölçekli toplulukların organize edilmesi ve katılım faaliyetlerine yüksek oranda teşrif etmeleri daha kolay bir girişimdir. Fakat zamanla küçük yapılanmanın çeşitli kanalları

kullanarak örgütlerin içeriğini beslemesi, topluluğun büyümesine ve küçük grupların yerini almasına olanak verebilmektedir. Böyle bir kolektif yapılanma daha tesirli sonuçları meydana getirmektedir.

Toplumsal örgütlenmelerin ve değişimlerin kent meselesinden uzaklaştırılmadan gerçekleşmesi pratikte ehemmiyet arz etmektedir. Olası kentsel temelli krizlerde, insanların sorunsuz ve hızlı bir şekilde örgütlenebilmeleri bu durumun kaynağını oluşturmaktadır. Kentlerde sorunlu yönlerin düzeltilmesi ve politikaların istikrarlı bir şekilde uygulanabilmesi, kentlerin asıl işleri olmaktadır. Daha çok toplumsal temelli olan bu süreç, nedensellik ilişkisi içerisinde mekânın ve toplulukları örgütlenmesi açısından önemli bir unsur olarak nitelendirilmektedir.

Örgütler bir hareketin kendi taraftarları, karşıtları ve seyirci kalan halk için güçlü kimlik kaynakları olarak işlev görürler (Porta ve Dianni, 2020, s. 192). Hareketlerin niteliğini anlamada ve katılımcılar ölçeğinde üstlenilen rolün benimsenmesinde, devamlılık gösteren bir şekilde, çabaların birleştirilmeleri üzerine kurulan bir anlayış söz konusudur. Hareketlerin hangi amaçlarla, hangi yetkilerle, kimler vasıtasıyla ve hangi mekânda gerçekleşeceği hususunda örgütlenme, önemli analizler sağlamaktadır. Aynı şekilde hareketin içeriğinin tanımlanması ve izlenecek yolun koordine edilmesinde koordine edici ilişkiler ağı oluşturmaktadır.

Toplumsal hareketler örgütlenme yapılarına göre biçimlenmektedirler. Örgütleri içinde barındıran, hareket potansiyellerinin bu örgütlerin fonksiyonel özelliklerine göre kurgulandığı aşikâr bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Hâkim toplumsal düzende yaşanan aksaklıklar, bir örgüt yapılanmasının şekillenmesinde ve kitleler tarafından benimsenmesinde değişimi başlatan asıl etken olmaktadır. Örgütlenme faaliyetleri yaşanan sınırlar içerisinde, aksaklıklar varlığını gösterdiğinde her zaman büyümeye eğilimli olacaktırlar. Kabul edilen belli sosyal normlar dahilinde yığınları da kendisine çekmeyi olası hale getireceklerdir.

2.5.1. Alternatif Medya Unsurlarının Rolü

Toplumsal hareketlerin en önemli sağlayıcı unsurları ve gelişme faktörleri alternatif medya unsurları olmaktadır. Bireylerin, grupların, kitlelerin ve her türlü katılımcı öznenin örgütlenmesi ve öncelik alması adına medya kanalları oldukça etkin bir konumdadır. Ayrıca toplulukların kendilerini ifade etme aracı olarak medya unsurlarını yaygın bir şekilde kullanmak, zaman ve para mefhumu açısından değerli bir

yere sahiptir. Farklı türden ideolojilerin, büyük kalabalıklara aktarılması için, muhalif nitelikli medya kanallarının oluşturulması gereklidir. Ancak bu sayede yaşanan döneme uygun medya unsurları geliştirilerek, toplumsal hareketler meydana gelir (Çoban, 2011, s.1). İçinde bulunulan zamanın koşullarına uygun şekilde teknolojilerin geliştirilmesi ve uygulanmaya konulması bilgi çağı açısından önem arz eden bir husustur.

Toplumsal hareket organizasyonlarında, dağıtım araçlarının kurulması ve işletilmesi yazılı kaynak gelişimi adına süreci hızlandırmaktadır. Bu düşüncenin gelişimine paralel olarak, toplumsal hareket organizasyonları, radikal olan gazetelerin dağıtım çabalarından meydana gelmiştir(Işık, 2015, s. 50). Toplumsal hareketlerin destekli bir yapıya sahip olması için geniş çevrelere yayılması ve her tabakadan insan tarafından duyulması gerekmektedir. Ancak bu sayede topluluklar ve kitleler harekete geçer.

Toplumsal ağlar kanalıyla süreçlere katılım, karar alma ve aktarılan bilgilere erişme konusunda bireyleri doğrudan sürecin içine almaktadır. Daha hızlı ve doğrudan gelişen bu yapı pratik kısmında da işleri kolaylaştırıcı etkiye sahip olmaktadır. Neoliberal politikaların gelişmesiyle birlikte, medya unsurları da değişim süreci içine girmiştir. Özellikle geçmiş dönemlerde yaşanan ulaşım aksaklıkları yerini saniyeler içerisinde sağlanan iletişime bırakmıştır. Gelişen medya ağlarının kullanılması sonucu, yapısal temelli dönüşüme giren toplumsal hareketler, daha temellendirilebilir ve sınıflandırılabilir konuma erişmiştir.

Kentsel mekânlarda kamuoyu oluşturma ve toplum adına iktidar unsurunu denetleme işlevini sağlayan medya, demokrasilerin sağlıklı işlemesi adına temel bir organ olmaktadır(Işık, 2015, s. 51). Doğru bilgi vermek, şeffaf ve hesap verilebilirliğin ölçütlerinin göz ardı edilmediği bir düzen toplumsal hayatı olumlu anlamda biçimlendirmektedir.

Protesto davranışlarının gelişmesinde, üyeliğin kolaylaştırılması ve ağlara katılımın sürdürülmesi güçlü yorumların geliştirilmesi için oldukça önemli olmuştur(Porta ve Diani, 2020, s. 166). Kitlelerin hareketi olan protesto örgütlenmeleri, toplumsal hareketlerin temel unsurlarındandır. Bu eylemi gerçekleştirilebilmesi adına medya kanalları aracılığıyla üye katılımının sağlanması, kitlenin etkinliğini büyütürken hedefe ulaştırmayı kolaylaştıracak bir nitelik arz eder. Sosyal medyanın bireylerin

yaşamında önemli bir yere sahip olmasıyla bilgi kirliliği ve haber deformasyonları konusu yerel ve küresel düzeyde söz konusu olabilmektedir. Bu durumun varlığı yeni toplumsal süreçlerin önünü açmaktadır(Babacan, 2014, s. 137). Temel düşünce yapısı itibariyle doğru bilginin kaynağına ulaşp kitlelere hitap etmek, toplumlar açısından en doğru süreç olmaktadır. Olayların sonuçlarına odaklanacak olduğumuzda, olumsuz nitelikte kaynakların varlığı, toplumsal hareketlerin etki boyutunu farklı alanlara çekmektedir ve bireyleri yanlış sonuçlara sürüklemektedir. Bu nedenle bilinçli ve nitelikli medya kanalları eliyle süreçlere katılmak ve söz sahibi olmak, ulaşılabilecek en sağlıklı sonuçları sağlamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KENT HAKKI MÜCADELESİNE YÖNELİK DÜNYADAN ÖRNEKLER

Küreselleşen ve değişen dünya düzeninde toplumsal hareketlerin gittikçe artan bir şekilde devam etmesi olağan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu husus, gelişmişlik düzeyi değişen coğrafyalarda ve var olan toplumsal yapıların farklı boyutlarında kendini göstermeye devam etmektedir. Toplumsal hareketler sahip oldukları özellikler neticesinde, kapsamı ve amaçları doğrultusunda keskin ayrımlar ya da benzer nitelikler gösterebilmektedir. Tetikleyen unsurun ne olduğu, hangi ölçüde ele alındığı ve istenilen sonuçların gerçekleşme ihtimali gibi pek çok faktör açısından, hareketlerin tasviri, mekâna ve kitleye göre şekillenmektedir. Bu bağlamda, sokaklara yansması ve kitlesel boyutlara ulaşarak geniş ağlara yayılması beklenen bir sonuç olarak görülmektedir. Politik, sosyal, kültürel, ekonomik ve kentsel nitelikli değişimler somut olarak hareketlerin oluşmasına hız kazandırmaktadır. Bu değerlendirmeyi yaparken ülkeleri kentsel hizmetlere, iktidar unsuru tarafından izlenen politikalar sistemine, vatandaşların beklediği anlayışlar ve hizmetler bütününe ilişkin bir bakışla ele almak daha uygun bir yaklaşım olmaktadır.

Özellikle kentsel ortamlarda ve ortak alanlarda yaşanan değişimlerin ve ilerlemenin neticesinde (bu ilerleme teknik olarak da ele alınabilir) toplumsal hareketlerin varlığını, oluşum nedenlerini ele alabiliriz. Artan sorunlar ve karmaşık ilişkiler ağı ortak tüketim içerisinde belli başlı sorunları meydana getirmektedir. Bu sorunlar neticesinde ulusal ve uluslararası düzeyde toplumsal etkiler pratikte kendini gösterir. Alan ve mekân açısından halkların, hakları için verdikleri mücadeleler aktif şekilde ifade bulmaya başlamıştır.

Toplumsal alanın hemen hemen her alanına sirayet eden olaylar, kapsamı ve içerikleri yönünden farklılık gösterebilir dahi, ulaşılacak istenen hedef çoğunlukla benzer nitelikler göstermektedir. Söz konusu olumsuzluk durumunun ortadan kalkması ve taleplere karşılık bulma çabası, hareketlerin asıl unsuru olarak görülmektedir. Toplumsal nitelikli hareketler binlerce yıldır dünya genelinde var olmuştur ve varlığını sürdürmeye devam etmesi olası bir konudur. Temel düzeyde, hareketlerin oluşumu ve ilerlemesi; karşılaştırmalar, benzerlikler ve ayrımlar ölçeğinde toplumsal hareketler olgusunu bir çerçeveye doğru yönlendirmiştir. Daha sınırlı boyutlardan çıkıp, iletişim temellerinin giderek yoğun bir hal aldığı, her türden insanın dâhil olma potansiyeli ile birlikte örneklerinin kendini gösterdiği olaylar olarak dünya genelinde yayılma göstermiştir. Öte yandan toplumsal hareketlerde, önemli etkileşim durumunun dinamik bir hal aldığı ve devamlılık ile ortaya çıkan hedefleri olabilmektedir.

Toplumsal hareketler, toplumsal pratiklerin bir tür örgütlenmesi anlamına gelmektedir; bunun da gelişme mantığı kurumsal olarak hâkim toplumsal mantıkla çelişir(Castells, 2017, s. 152). Mevcut sistem içerisindeki reformları düzenlemek adına, toplumsal sistemin belli müdahaleler sonrası mücadele pratikleri geliştirmesi, kentsel alanda ortaya çıkan olağan bir durum olarak görülmektedir. Toplumsal dinamiklerin mekânsal ve yaşamsal düzeyde işlemeyen yönlerinin düzeltilmesi kentsel yapı ve toplumsal ilişkiler düzleminde değerlendirilmesi gereken asıl mevzudur.

Kentsel yaşamda ve karar alma süreçlerinde aksaklıkların çözümlenmesi adına, kent hakkı mücadeleleri, gittikçe faaliyet göstererek kaçınılmaz bir olay olarak gelişmiştir. Bu durumun gündeme gelişi, kent yapısında işlemeyen süreçlerin varlığı ile ifade bulmaktadır. Toplumsal hareketlerin, içinde bulunduğu ve gelişme gösterdiği toplumların, sahip olduğu sistemlerinin aktif hale gelmesiyle görünürlükleri artmaktadır. Öyle ki hareketlerin görünür bir hal alması politika oluşturma hususunu, kentsel düzlemde temel eksenlerden biri haline getirmektedir.

Neoliberalizm ve kapitalizm ilişkisi ile toplumsal temelli hareketlerin olağanüstü bir biçimde etkileşimi söz konusudur. Nesnel bir ölçüt olarak bu kavramlar, sosyal sistemin temel dinamiklerini oluşturmaktadır. Sosyal sistemlerin temel iki süreci bulunmaktadır: Bunlardan ilki, sistemin yapısını korumaktır. İkincisi, toplumun yapısını değiştirmek amacını güden mekanizmaları kapsamaktadır(Kurtbaş, 2017, s. 39). Toplumsal hareketlerin etkisiyle meydana gelen toplumsal değişimler, tamamen sistem karşıtlığı barındıran bir unsur içermezler. Sistemin yapısını destekleyen bir anlayışla alternatifler geliştirme görevleri de vardır. Bu husus bir uyum içerisinde gerçekleştirildiğinde yapıcı etkileri şekillendirmektedir. Sistemde düzen tahayyülünün net bir biçimde gerçekleştirilmesi ve kurumsallaştırılmasıyla toplumsal sistemlerin dönemin sahip olduğu şartlara göre potansiyellerini belirlenmektedir. Tamamen şikâyetler ve taleplerden ziyade, olması gereken için bir inşa etrafında oluşmaktadır.

Kent sistemindeki sorunlara çözüm bulma arayışı, insanlar tarafından bir girişim olarak gerçekleşen toplumsal hareketler temelinde meydana gelmektedir. Bu girişim sistemi değerlendirildiğinde, çatışma olgusu genel düzlemde akla gelen ilk düşünce olmaktadır. Özellikle kentsel deneyimlerde hareketlerin genişlemesi kent ortamını ve ortak alanları biçimlendirilmesini sağlama hususunda önemli bir işleve sahiptir. Nitekim insanların eylemde bulunma faaliyetlerini oluşturmaları ve yönlerini

tayin etme dürtüsü, toplumsal dinamiklerin gelişmesini sağlayan etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentsel alanların gelişme süreci ile birlikte nüfus yoğunluğu, örgütlenme, tabakalaşma, üretim ve tüketim faaliyetlerinin işlerlik kazanması, kentlerde işleyen sürecin farklılaşmasına ve uzun vadeli değişimleri yaşamasını sebebiyet vermektedir. Üretim araçlarının toplumsallaşması ile birlikte tüketim araçlarının da artan toplumsallaşma ile birleşmesi ortak hizmetlerin yapısında ve ritminde stratejik bir rol oynamaya başlamıştır. Bu durumun varlığı “kentsel sorunları” giderek siyasi bir mesele haline getirmektedir(Castells, 2017, s. 151). Toplumsal yapıda ve yönetim erklerinde giderek daha önemli bir konu haline gelen müdahaleler, kentlerde mevcut hale gelen çatışmalı alanların varlığını görünür kılmaktadır. Hal böyle olunca bireyler tarafından geliştirilen mekânsal davranış kusurları ortaya çıkmaktadır. Söz konusu davranış usulleri karşılıklı ilişkiler, katılımcı profili ve baskın etkileşim unsuru ile görünür bir yapı oluşturmaktadır.

Kent hakkı mücadelesi bağlamında kentler, onları meydana getiren kolektif gücün ve yapının talebi ile hayat bulmaktadır. Bir başka deyişle kentlerdeki bireylerin ve toplumsal grupların faaliyetleri neticesinde hak temelli mücadeleler tasavvur edilmelidir. Nitekim Harvey bu durumu toplumsal ilişki ekseninde açıklamıştır. *“Şehirler şiddetli sınıf çatışmaları ve mücadelelerine sahne olduğu ölçüde, kent yönetimleri de kentlileşmiş bir işçi sınıfına kamusal mal ve hizmetleri (ucuz konut, sağlık hizmetleri, eğitim, asfalt, caddeler, hijyen ve su gibi) sunmaya mecbur kalmıştır”*(Harvey, 2015, s. 124). Bu gibi kentsel yapı ve üretim süreçlerinin programlı hale gelmesinde söz konusu olan etkenler, yine kentlerde değer yaratabilmesi için tüketimin örgütlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda toplumsal örgütlenme konusunda da belirleyici niteliklere sahip bir konumda bulunmaktadır.

Toplumsal hareketlerin kentsel mekânlarda vücut bulması “ortak alan” niteliğine vurgu yapmaktadır. Özellikle kentsel hizmetlerden yararlanmak ve talep etmek düşüncesi etrafında birleşen insanlar, kentsel eylemlerin gerçekleşmesini tetikleyen güç unsuru olarak görev yapmaktadır. Zaman içerisinde daha ilkesel temellere sahip olarak “ortaklık” düşüncesini geniş çaplı ve belirgin bir faktör haline getirmekte önemli bir işlev olarak benimsenmektedir.

Toplumsal hareketlerin ilişkili tutuldukları ve bağdaştırıldıkları olaylar hemen hemen her zaman ve her toplulukta var olmuştur. Destekçileri, sınırları ve etki alanı itibariyle dünyada farklı yerlerde ortaya çıkan toplumsal olaylar, benzerlikler ve farklılıklar içermektedir. Toplumsal hareketlerin kentsel sorunlara hangi boyuttan dâhil oluşunu incelemek asıl mevzuu oluşturmaktadır. Sorunların hangi taraflar eliyle ortaya atıldığı ve yapısal temellerinin nereye dayandırıldığı, üzerinde durulması gereken hususlardır. Sadece kent yerleşmeleri değil, kentin yakın çevresinde bulunan yerleşim alanlarında meydana gelen olaylar da genel itibariyle kentsel sorunlara temel teşkil etmektedir. Toplumsal olayların etki alanı ve büyüme dinamikleri bu konuyu destekler niteliktedir. Kent hakkı mücadelesinde mutlak sınırların varlığı net olarak belirlenmemiştir. Bu nedenle hareketler baş gösterdiğinde gelişen durumlara göre bir yönelme gerçekleşmektedir.

Kentsel mücadeleler, büyük ölçüde hâkim sınıfların ortaya çıkan çelişkiye siyasi bir statü verip vermemesine göre belirlenir; diğer bir deyişle, bunu kendi çıkarlarına karşı görüp görmemelerine bağlıdır(Castells, 2017, s. 208). Bu ifadenin sonunda mücadele unsurunun geniş bir alandan değerlendirilip nitelendirilmesi gerekmektedir. Kentsel mücadelenin siyasileşmesi ve kurumsallaşma belirleyici olan etkidir. Etki alanları neticesinde kentsel sistemin mantığına ilişkin nitelendirilmeler sağlandıktan sonra toplumsal pratikler olarak da yansımaları ortaya çıkmaktadır.

Bu bölümde dünyada var olan toplumsal hareketlerin amaç ve kapsam boyutundan hangi ölçekten değerlendirildiğini, sorunların kentsel boyuttan ele alınışını, Paris, Şili ve Brezilya’da ortaya çıkışını inceleyerek ve protesto ölçeğinde hareketleri değerlendirerek ele almaya çalışacağız.

3.1.SARI YELEKLİLER HAREKETİ

Toplumsal meselelerin geçmişine baktığımızda, var olan sorunlar ve baskıcı politikalar, gerçekleştirilen eylemler kapsamında çözüm arayışına gitmiş, mücadele alanı geliştirilerek meseleler etkileşim mantığıyla ele alınmıştır. Ortaya çıktıkları ilk anda küçük çaplı bir eylem olarak şekillenen toplumsal hareketler, küreselleşmenin etkisiyle birlikte ortaya çıktıkları coğrafyalarda daha görünür bir hale gelmiştir. Neoliberalizmin kendini dünya çapında göstermeye başlaması ile birlikte, grupların büyümesi gündeme geldi ve kitlesel olarak tanımlayabileceğimiz hareketler kendini belli etmiştir. Kapitalizm ve onun yıkıcı etkileri de bu yaklaşıma dâhil edilebilir.

Sorunlar ve dikte edici politikalar ekseninde, gittikçe ilerleyen kriz ortamının varlığı sistemler üzerinde olumsuz ihtimaller barındıran etmenler olarak tanımlanmaktadır. Arap Baharı hareketlerinden ABD'nin Büyük Buhranına kadar Neoliberalizm etkilerini büyük çaplı protesto hareketlerinde görmekteyiz. Nitekim Arap Baharı olarak adlandırılan süreç Avrupa ve ABD'nin de içinde bulunduğu dünya genelinde Neoliberalizm karşıtı hareketlere esin kaynağı olmuştur(Gürcan, 2019, s. 438). Özgürlük, insan hakları ve demokrasi ekseninde taleplerin gündeme geldiği, Arap dünyasında yaşanan büyük değişimi ifade etmektedir. Kapitalizm ekseninde uygulanan ekonomi politikaları, otoriter yönetimlere karşı duruş ve günlük yaşamı olumsuz hale getiren uygulamalar, Arap Baharını tetikleyen asıl etkenlerdir. Avrupa ile karşılaştırdığımızda benzer nitelikte sorunların varlığı ve etkileri görülmektedir.

Kentlerin toplumsal mücadele geçmişine baktığımızda hiç kuşkusuz sermaye güçlerinin ve küreselleşme olgusunun varlığı yadsınamaz bir konuma sahiptir. Artan küreselleşme neticesinde, sınıf ve kültür temelinde eylemler yoğunlaşarak etki alanlarını genişletmektedirler. Toplumsal hareketlerin uzamsal boyutunda kent temelli sınıf mücadeleleri hayret verici bir geçmişe sahiptir. Paris'te 1789'dan 1830 ve 1848'e ve oradan da 1871 Komünü'ne dek birbiri ardına sıralanan devrimci hareketler 19.yüzyıldaki en bariz örneği oluşturur(Harvey, 2015, s. 171). Kentlerde ekonomik ve kültürel değişime yol açan kentleşme süreci, önemli bir takım hareketleri, sorunları arttırma niteliğine sahip olmuştur. Bu durumda kentli ve kent yönetimi arasındaki ilişkiyel bağ, kentsel süreçler neticesinde siyasal temelli bir süreç halini almaktadır.

Demokrasi öncesi olarak nitelendirebileceğimiz dünya çapında ses getiren bazı toplumsal hareketler, günümüz modern toplumsal hayatına kadar önemli dönüşümler geçirmiştir. Fransa'nın protesto geçmişine baktığımızda derim değişiklikler barındırdığını görmekteyiz. Özellikle Fransa'da kentsel toplumsal hareketlerin ortaya çıkışındaki temel etken, hâkim sınıfların kent olgusunu öne çıkarmaları sonucunda olmuştur(Castells,2017,s.198).Nitekim toplumsal eylemin önemini ve direniş stratejileri geliştirmesini sınıf kavramı ile bağdaştırmak anahtar bir unsur olarak tanımlanabilmektedir. Ancak Castells, kent ve mekânsal uzam konusunda, sınıf ve sınıf mücadelesi kavramlarının kentsel sosyal hareketlerin anlaşılmasında yararlı olduğunu kuşkuyla karşılar. Tarihin, kentlerin ve toplumun daha grift bir yorumunu inşa etme çabasıdır(Harvey, 2020, s. 179). Kentlerin sermaye odağından uzak olarak anlaşılabilmesi düşüncesi Castells'e göre önemli bir tezahür şekli olarak kabul

edilmektedir. Küresel ölçekte yeni çatışmaların varlığı, karşıtlıkların ve farklı toplumsal yapıların artan ağırlığını yansıtmaktadır.

Fransa'daki kentsel mücadele örneklerinin varlığına değinecek olduğumuzda kapitalist sanayileşme süreci ile eş değer bir ilerlemenin varlığı söz konusu olmaktadır. Nitekim Sarı Yelekliler Hareketinin vuku bulduğu alanlar olan kentin sokakları kentsel sorunların baş gösterdiği asıl mekânlar olarak tanımlanmaktadır. Geçmişte ve bugün de her zaman var olmuş kentsel sorunlar, teknokrat elitler tarafından ortaya atılmış ve kapitalist üretim tarzının günümüzde ortaya çıkan yapısal çelişkilerine dayanmaktadır(Castells, 2017, s. 198). Mayıs 1968 hareketi ile somut bir yapıya bürünen toplumsal hareket olgusu, Fransa için kapitalizme, merkezileşme ve ayrımsal düşünce yapısına baş kaldırı niteliği taşımaktadır. Taleplerin kitleleri de arkasına alarak dönüşüm içerisine girmesi, değişken toplumsal ilişkilerin ve demokratik haklar hususunda toplumsal pratiğin ortaya çıkarmış olduğu yapısal temelli değişkenliklere sebebiyet vermektedir.

Sarı Yelekliler Hareketinin kentsel alana yansımaları ve kitleleri harekete geçirmesi gibi kapsayıcı özelliklere sahip olması önemli bir sorunun varlığına etki eden cinstendir. Özellikle dayanışma unsuru neticesinde sağlanan toplumsal mücadele konusu kent konjonktüründe kendini hissettirmektedir.

Kentsel protesto hareketleri tarihsel açıdan ele alınan pratikler olarak incelendiğinde, bu hareketlere toplumsal nitelik kazandırabilecek koşulları ve bileşenleri belirleme olanağı ortaya çıkmaktadır(Castells, 2017, s. 200). Söz konusu bu düşünceyi kavramsallaştırabilmek için bağlı olduğu esas nitelikteki durum ve olaylar ile ilişkilendirmek gerekmektedir. Toplumsal aktörlerin durumu ve içinde bulunulan sistem toplumsal mekanizmaları olanaklı kılan temel araçlardır.

Sarı Yelekliler Hareketine döndüğümüzde 21. yüzyılın kent siyasetinde toplumsal hareketlerin geldiği noktayı açığa kavuşturacak, hareketlerin hedeflerini ve mekânlarını saptayacak nitelikte özellikler teşkil etmektedir dememiz yanlış olmayacaktır. Açıkça toplumsal hareket dağarcığının hangi ölçüde kurumsallaştığı, geçmişte ve bugün Fransa'da ortaya çıkan toplumsal ve siyasal eylemlerin kombinasyonlarına ilişkin önemli çıkarımların ne olduğu hususunda, toplumsal hareketler literatürüne katkıda bulunacağı aşikâr bir gerçek olacaktır.

Fransa'daki toplumsal hareketler olgusunu değerlendirebilmek ve anlamlandırabilmek için öncelikle tarihsel ve düşünsel sürecine değinmekte fayda vardır. Dünyada Emperyalizm emarelerinin kendini iyiden iyiye göstermesiyle sosyal mücadelelerin gelişmesi olağan bir durum olmaktadır. Paris komün ayaklanmalarından en yakın tarihteki Sarı Yelekliler olayına kadar Fransa, önemli ayaklanmalar ve politik dönemlerden geçmiştir. 1789 Fransız Devrimine kadar burjuvazinin etkinliği önemli bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle feodalizme karşı burjuva devrimlerine önderlik eden burjuvazi, gericileşerek yeni bir azınlık unsuru oluşturmuştur. Hal böyle olunca işçi sınıfı Haziran ayında burjuva hükümetine karşı ayaklanmıştı (Taşdelen, 2020, s.31).

Fransa'nın toplumsal temelli hareketlerinin tarihçesinin nitekim en önemli boyutunu Mayıs 1968 olayları oluşturmaktadır. Bu hareket en temelde “bütün bir siyasi kuşağa şekil veren, dünya çapında bir öğrenci ve gençlik radikalleşme dalgasının parçasıydı”(Barker, 2010, s. 16). Avrupa'ya genel olarak baktığımızda başka olaylar da yaşanmıştır. Fakat 1968 olayları kuşkusuz dinamikleri ve nedenleri ölçeğinde etkisini diri tutmayı başarmıştır. 68 hareketinin ortaya çıkış sorunsalına baktığımızda öğrencilerin eğitim ile ilgili talepleri söz konusuydu. Daha sonra işçilerin de desteğini alarak, sınırlarını ve çerçevesini yeniden inşa etmiştir. Pek çok talebin gerçekleşmesi için yığınlar sokaklara inmiştir. Hareketin sorgulama ve etki alanı genişleyerek, siyasal düzen ve yönetim anlayışı gibi konuları bünyesine almaya başlamıştır.

1960'ların ilk yıllarında California Berkeley Üniversitesi ve London School of Economics'de baş gösteren öğrenci isyanları, 1968'e gelindiğinde bütün dünyaya yayılmış bir olgu haline geldi. Bu ayaklanmalar, diğer gelişmiş ülkelere yetişmek için yürütülen telaşlı genişleme hamlesi ve Fransız eğitim sisteminin son derece merkezi ve muhafazakâr yapısından dolayı Fransa'da özellikle kuvvetliydi(Barkey, 2017, s. 21). Kendi içinde önemli bir dinamığa sahip öğrenci hareketleri zamanla küresel bir isyan dalgasına dönüşmüştür. Etkileşimlerin varlığının nasıl bir önem atfettiği ve pek çok toplumsal grubun bu hareketlerden nasibini alma gerçeği de karşı konulamaz bir ölçekte değerlendirilmektedir. Söz konusu isyan dalgasının ülkeler için hangi toplumsal etkiye sahip olduğu ve dönüştürme etkisi belirleyici unsur olarak şekillenmektedir.

Kentsel toplumsal hareketler “sınıf iktidarının devamını sağlayan örgütlenmenin çalışma etrafında olduğu kadar yaşam etrafında da şekillendiği gerçeğinden hareket eder. Bu nedenle kentsel toplumsal hareketler esas olarak haklar,

yurttaşlık/ hemşerilik ve toplumsal yerinden üretim açısından ifade edildiği durumlarda bile daima siyasi bir içeriğe sahiptir”(Harvey, 2015, s.187). Özne ve nesne koşulların detaylı değerlendirilmesi ile sınıf mücadelesini üretecek bir sistemsel hareketin varlığı, kitlesel toplumsal hareketleri başlatabilir. Fransa'da ortaya çıkan Mayıs 1968 olayları toplumsal hareketlerin sınıf odaklılığı üzerine önemli çıkarımların yapılacağı bir kesit olarak nitelendirilebilmektedir.

Özellikle işçi sınıfının önemli bir paya sahip olduğu 1968 olayları Barker'e göre üç sınıflandırma ölçeğinde temellendirilerek etki değerleri incelenmiştir. Öncelikli olarak, gelişmiş kapitalist bir ülkede işçi sınıfının söz konusu tüm sistemlere itiraz edebileceği potansiyeline sahip olduğunu, ikincisi, kitlesel olan bir grevin toplumun tüm kesimine nasıl nüfus ettiğini ve egemenlik sorununu mücadelenin odağı kılmak için sendikacılık gibi örgütsel hareketlerin nasıl sınırları aşan nitelikteki taleplerini yükselttiğini, üçüncü ve son olarak, reformizm olgusunun devrimci bir önderliğin yokluğunda, radikal temelli hareketlerin denetimini yeniden ele geçirebileceğini ifade etmiştir (Barker, 2017, s. 66).

Kentte olup biten hareketlerin çoğunun artıyor olması toplumsal olayların gidişatını tayin etmede kolaylık sağlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle mücadele dinamiklerini kentsel süreçler bağlamında incelediğimizde kent odaklı sorunların ortaya çıkışı somut bir niteliğe bürünmektedir. Kent sakinlerinin müşterek alanı olarak tanımlanan sokaklar ve meydanlar eylemlerin hayata geçirilmesi için bir alan tesis etmiş olur. Toplumun gündelik faaliyetlerini gerçekleştirmek için güçlere karşı bir bütünlük oluşturabilmesi ve sürdürülebilir nitelikli bir örgütlenme de ortak mefhumundan sağlanmaktadır.

Kentsel toplumsal hareketlerin varlığını temel teşkil edebilecek konular özellikle kapitalistleşme süreci ile çeşitlilik kazanmıştır. Ulaşım konut çevre gibi konuların yanında 1968 etkisi ve sonrasında ortaya çıkan liberal düşünce sisteminin etrafında gelişen kadın, öğrenci hareketleri, ekoloji gibi pek çok çerçevede örgütlenmeler gelişme göstermiştir. Sarı yelekliler hareketi kentsel mücadele süreçlerinin içerisinde yer alabilecek temel konuların başında gelen ulaşım ile ilgili olarak ortaya atılmıştır. Ulaşım konusu kentsel sistemin yeniden örgütlenmesi düzeyinde yer almaktadır. Castells' in örgütlenme türleri üzerinde belirlediği tipolojik tanımda “toplumsal bir güç oluşturabilen çok-sınıflı bir siyasi örgütlenmeye dayanan siyasi protesto süreci” ile ulaşım konusu bağlantılı olmaktadır(Castells, 2017, s. 205).

Nitekim talepler ekseninde oluşan bu kentsel politika hareketler, baskı unsuruna karşı harekete geçmeye hedeflemektedir.

Sistem karşıtı hareketlerin 1970’li yıllarda ortaya çıkmasıyla toplumsal hareketlerin süreçleri değişmeye başlamıştır. Dünya Ticaret Örgütüne karşı Seattle’de yapılan, 30 Kasım 1999 tarihli kitlesel protesto eylemleri, sosyal hareketler açısından yeni bir sürecin ve temsilin ögesidir. Bu süreç katılımcılar tarafından değerlendirildiğinde küresel toplumsal hareket anlayışının yeni bir boyuta geçmesine neden olmuştur(Aslan, 2016, s.152). Global açıdan ticaret boyutunda gelişmeyi temel alan etkenler bambaşka boyutlara uzanan mücadele süreçlerine yeni dinamikler kazandırmıştır. Sisteme yönelik retlerin ve halkın hâkim siyasi otoriteyi etkileme gayretinin, direnişlerde vuku bulduğu kavramsal bir ilerleme mekanizması gelişmiştir. Nitekim Fransa’da ortaya çıkan “Sarı Yelekliler” (Gilets Jaunes) hareketi mücadelenin sosyal boyutundan bu mekanizmayla ilişkilendirilebilir. Halkın günlük yaşam deneyimlerinde tecrübe ettiği küreselleşmenin etkileri, Mitchell’e göre birikim alanlarını ve ölçeğini yeniden düzenlemek anlayışı, mücadelede kapsamlı bir gayretin göstergesidir diyebiliriz.(Mitchell, 2020)

2008 yılında krizlerin varlığının somut bir belirlenime sahip olması pek çok yıkıcı etkiyi de beraberinde getirmiştir. *“Ulus devletin ekonomik, siyasal ve kültürel krizi” yanında, “meşruiyet krizi”, “birikim krizi”, “motivasyon krizi”, “yurttaşlık krizi”, “çelişki olarak kriz”, türünden kriz çözümlemeleri toplum bilimlerinde bir kriz söyleminin yerleşmesine neden olmuştur(Coşkun, 2020, s. 25).* Toplumsal alanda yaşanan krizlerin farlı alanlara yayılması ve yaşanan düzensizlikler olumsuz etkiler yaratmaktadır. Var olan coğrafyalarda hâkim süren huzurun, krizlerin baş göstermesiyle giderek kaybolması ve uluslararası alana yansması krize karşı önlemleri telafi edebilmeyi zorlaştırır. Avrupa ekseninden değerlendirecek olursak krizler neticesinde gelişen Avrupa’nın, yine meydana gelen krizlere karşı geliştireceği çözümler bağlamında oluşacağı yönünde bir anlayış hâkimdir(Erdoğan, 2020, s. 590). Söz konusu krizler çözüm odaklı bir anlayışla değerlendirildiğinde daha barışçıl ve ılımlı etkiler sergiler. Siyasi elit tarafından hareketlere verilen karşılıklar, uzlaştırma ölçeğinde geliştiğinde bu yaklaşım daha iyi olana doğru evrilir.

Kentsel toplumsal hareketlerin ortaya çıkışındaki nedenler, toplumsal alanın potansiyeli ile ilişkili olmaktadır. *Fransa’da kentsel sorunlara gösterilen ilgi, halk mücadeleleri ya da sendikaların ve yönetilen sınıfların siyasi örgütlenmeleri nedeniyle*

ortaya çıkmamıştır. Aksine kentsel mücadelelerin açığa çıkması, hâkim sınıfların Kent konusunu öne çıkarmaları sonucunda olmuştur(Castells, 2017, s. 198). Ekonomik ve toplumsal yaşamdaki etkinliğin dinamik oluşu, kentsel çevrelerde belli değişimleri meydana getirecek durumları meydana getirmektedir. Kent vurgusunun önemi ile birlikte toplumsal hareketlerin varlığı, kent sorunsalının temelinde yer almaktadır. Özellikle tüketimin etkisiyle kentsel konular, belli dönüşümler içine girerek daha farklı konuları da gündemine almaktadır. Fransa’da ortaya çıkan Sarı Yelekliler Hareketi için de böyle bir durumun varlığı söz konusu olmuştur.

Avrupa’nın krizi olarak nitelendirebileceğimiz “Sarı Yelekliler” hareketinin dinamiğini incelediğimizde, hareketin ekonomik talepler doğrultusunda ortaya çıktığı ve Cumhurbaşkanı Macron’u hedef aldığı görülmektedir.17 Kasım 2018 Cumartesi günü Fransa’da başlayan ve Fransa’yı temelden sarsan bu hareket ekonomik kökenlidir. Ekonomik kökenli olmasına rağmen sosyal, siyasal ve kültürel alanlara da sirayet eder. Belirli gruplar kapsamında örgütlenen hareketler, hükümet politikalarının vatandaş üzerinde zorlayıcı etkilere sahip olduğu kararları, protesto etmek amaçlı ortaya çıkmıştır. Kısa sürede etkisini farklı yönlerde kaydıran bir platform halini almıştır. Nitekim protesto akışı içinde devletin güçlü bir aktör olup, sivil toplumun zayıf oluşunda ise (Fransa), aralıklı fakat şiddetli nitelikte ayaklanmalar söz konusu olacaktır.(Porta ve Diani, 2020) Bu tipte protestoların varlığı politika düzenlemeleri yaparak tüm sorunların dile getirildiği bir şikâyet örgütlenmesi halini alır. Hareketlerin merkezinde yer alan istek ve arzular çözüme kavuşturulmayınca var olan düzeni tehdit edici bir yapıya dönüşür.

Fransa’nın geçmiş protesto faaliyetlerine baktığımızda, kırılma noktası niteliğinde olan ve ülke çapında ses getiren 1968 olayları yadsınamaz bir konumdadır. 1968 hareketlerinden bu yana yaşanan önemli bir mücadele örneği olan Sarı Yelekliler hareketi ile direniş unsuru tekrardan gündeme gelmiştir. Sarı Yelekliler hareketinin genel niteliğine baktığımızda ilk etapta çağımıza uygun özellikler göstermektedir. Yönetim erkinin uygulama ve davranışlara karşı aksi yönde ifade biçimi bulunması, günümüz modern toplumlar genelinde de oldukça olağan bir durumdur. İsmi ise protesto faaliyetlerini gerçekleştiren kişilerin şikâyetlerinin sembolü niteliğinde olan fosforlu ceketlerden almaktadır. Başlangıçta bu hareketler akaryakıt zamlarına halkın tepkisini dile getirmekteydi. Daha sonrasında ise demokrasi ve eşitlik naralarının gelişip büyümesinin sağlandığı bir boyut haline geldi.

Kentsel hareketler, halk hareketlerini betimleyen ve halkın beklentilerini temsil eden hareketlerdir. Fransa'daki Sarı Yelekliler olaylarında halk hareketlerini tetikleyen temel unsur, günlük pratikler bağlamında değerlendirilmelidir. Castells'e (2017) göre kentsel mücadeleler, ikili rol oynamaktadırlar: *(i)dolaylı ücretler düzeyinde yaşam koşullarını etkin bir şekilde savunabilirler;(ii)gerektiğinde ulusal ya da yerel hükümet seçimlerinde oyları etkileyebilecek, üstü örtük bir genel hoşnutsuzluğu ayakta tutabilirler*(Castells, 2017, s. 229). Toplu yaşam olgusunun hareketlerin sahip olduğu rolü etkilediği yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle Sarı Yelekliler hareketi, ücretler düzeyinde oluşmuştur. Farklı bir yaklaşım getirmeden, ücretler konusunu, toplumsallığın inşasında üretim ve tüketim faaliyetleri olarak değerlendirmek önemli bir yere sahip olmaktadır. Kentsel hareketler, ideolojik bir egemenliğin uzantısı yahut baskısı etrafında şekillenmeden, demokratik unsurlar çerçevesinde toplumsal tabana yayılmalıdır. Toplumsal olayların çıkmaza girmemesi ve kentsel bütünlüğün sağlanması adına demokrasi çizgisi belirleyici bir konumda yer almaktadır.

Fransa'daki kentsel toplumsal hareketlerin üzerinde bir analiz geliştirilecek olursak, Fransa'daki mücadelelerin siyasi ve ideolojik düzlemde içeriği açıklanmaya çalışılmıştır. Söz konusu devlet müdahaleleri potansiyel toplumsal hareketler sistemi ile bütünleştirilip gücünü kırma konusunda önemli bir rolü vurgulamıştır (Castells, 2017, s. 227). Bütünleyici politikalar toplumsal hareketler ekseninde olumlu anlamda tetikleyici etkiye sahip olmaktadır. Nitekim halk hareketlerini anlaşılır ve kolay niteliğe sahip olarak değerlendirmek bunların başında gelmektedir. Aynı zamanda yeni mücadele örneklerinin gelişimini de önemli bir unsur haline getirmektedir.

Mevcut değerlerin tehdidi sadece Fransa merkezli kalmamış Avrupa'nın geneline yayılmıştır. Tocqueville devletlerin güçlülüğü ve zayıflığının yaşanan toplumsal hareketlerin stratejilerini etkilediği ve kolektif eyleme, özellikle devrimlere dair merkezi olarak yerini koruduğunu belirtmiştir.(Porta ve Diani, 2020) Siyasi kararların halkın üzerinde oluşturduğu etki ya da halkın siyasi iktidarı elinde bulunduran aktörlere karşı ulaşabilme kolaylığı eylemlerin boyutunu belirleyici niteliktedir. Başka bir deyişle, toplumsal hareketlerin ölçeği belirli bir alan dâhilinde mi yoksa daha geniş boyutlardan mı ele alınıyor? Sorularının cevaplanması gerekmektedir. Toplumsal grupların hareket kabiliyetleri genel düzeyde ortaya çıktığı coğrafyayı geniş bir ölçüde etkilemektedir. Fakat toplumsal ilişkiler, evvela belli bir ulus devletin iç ilişkileridir(Porta ve Diani, 2020, s. 60). Gücün kullanılmasında baskılara direnen özne gruplarının

direnış unsuru etrafında bütüncül bir ruhla birleşmesi, amaçlarına uygun şekilde büyüyerek, sınırlarının gittikçe geniş alanlara yayılmasını kolaylaştırır.

Toplumsal ve siyasal bağlamda yaşanan değışiklikler, Sarı Yelekliler hareketinin gelişimini anlamak açısından örgütlenme biçimlerine olan bakışı önemli bir noktaya getirir. Kitlese nitelikteki başkaldırının Fransa’da büyük ve ses getiren bir isyan halini almasında içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik süreç belirleyicidir. Kitlelerin meydanları doldurarak devlet kararlarındaki adaletsiz uygulamaları protesto etmeleri en önemli siyasi gösterge olmaktadır. Bilinçli bir muhalefet içgüdüğü ve amaçların netliği doğrultusunda (amacından sapmayan), oluşan kentsel protestolar, hâkim sınıfların baskısını daha yumuşatarak veya değıştirerek istenilen taleplerin gerçekleşmesi yolunda gereken somut hamlenin başarıya ulaştığını gösterir.

3.2.ŞİLİ ÖĞRENCİ HAREKETİ

Toplumsal gelişmeler ve ekonomide yaşanan dönüşüm, bireylerin toplumsal yaşamını şekillendirmeye ve yaşadıkları coğrafyalarda politik iktidarın oluşmasına etki etmektedir. Politik iktidarın varlığı, ülkelerin refahı ve devamı için gerekli hususları hangi ölçüde yerine getirdiği ile ilişkilendirilen bir ölçüt olarak tanımlanmaktadır. Kaynakların devamlılığının sağlanması ve korunması, politik güç tarafından kentli yurttaşlara sunulması ehemmiyet arz eden bir konu olmaktadır. Ortak tüketim adı altında toplumların temel gereksinimlerinin karşılanması adına iktidar unsuru sermaye aktarma ve dağıtma işlevlerini olabildiğince hesaplı ve adaletli bir şekilde yerine getirmelidir. Arzı sağlayan iktidar unsurunun halkın taleplerine cevap vermesi birincil görevi kabul edilmektedir. Nitekim bu durum tüm coğrafyalarda geçerli olması gereken bir unsur olarak şekillenmelidir.

Neoliberal politikaların benimsenmesi ve uygulanması Latin Amerika ekseninde sıkıntılı süreçlerin varlığına sebep olmuştur. 1980’lerde borç krizlerinin söz konusu olması, ekonomik açıdan durgunluğun hâkim olmaya başlaması, kutuplaşmanın keskin bir şekilde meydana gelmesi, bölgenin tarihinde “kayıp on yıl” olarak yerini almıştır (Akgemci, 2015, s. 180).Var olan bu olumsuz durumlar neticesinde, toplumsal bir ruhla hareket edip örgütlenmek kaçınılmaz bir durum haline gelmektedir. Popülist makroekonomik politikaların etkisiyle daha da derinleşen kriz atmosferi ağır sonuçlar yaratmıştır (Benderli ve Görenel, 2006). Geçmiş uzantısından günümüz modern sistemlerin gelişimine kadar başta ekonomik olmak üzere, pek çok farklı alanda yaşanan

etkiler, hareketlerin pratikte ortaya çıkışını tetiklemiştir. Farklı alanlarda gelişen hareketler sistemi özellikle 21.yüzyıla girerken, yeni toplumsal hareketler çerçevesinde gelişmiştir. Kadın, çevre, ulaşım, cinsiyet hakları savunucuları ve işçiler gibi eylemlerde rol oynayan insanlar, yeni ifadesinin içini dolduran aktörlerdir. Sorunların siyasi yansımaları toplumsal hareketlerin anlamlandırılması bakımından önemli bir etken olarak değerlendirilmektedir.

Neoliberalizm, ilk kez denendiği Şili’de toplumun tüm kesimlerine derin bir şekilde nüfuz etmiş, bugün Şili’yi dünyanın en açık ekonomilerinden biri haline getiren küresel ekonomiye eklemlenme süreci, işçi hareketi başta olmak üzere toplumsal hareketler üzerinde baskı yaratmıştır(Akgemci, 2015, s. 193). Hareketlerin çatışmalı ve dinamik karakterlerini belirleyen unsurlar, temelde neoliberalizm düşüncesi etrafında şekillenmektedir. Aynı zamanda kitlelerin günlük yaşam deneyimlerinde de etkileyici bir mantıkla konumlanabileceği söz konusu olmaktadır. Bu gelişme neticesinde kentsel temelli halk hareketlerinde, çeşitli katmanların ve sınıfların bir araya gelmesi olgusu yapısal bir durum teşkil etmektedir.

Toplumsal yapıda sancılı süreçlerin düzelmesi adına, olumsuz koşulların varlığını ortadan kaldırmak için örgütsel nitelikte hareket edilmesi bir gereklilik unsuru olarak gerçekleşmektedir. Nitekim Latin Amerika ülkeleri buna somut bir örnek teşkil eder. Küreselleşmenin etkisiyle birlikte neoliberal tutumla baskıların artması, devlet aktörünün söz konusu bileşenlerine yabancılaşması anlayışıyla eş değer olmaktadır. Bu durumun varlığı topluluk çıkarına karşı hareket eden bir yabancı güç olarak karşımıza çıkar.(Çetinkaya, 2018)

Geçmiş dönemlerden pay çıkarabileceğimiz gibi toplumsal hareketlerin kıvılcımlarının başlaması ve beraberinde geniş alanlara yayılması tekil kent merkezlerine bağlı kalmamıştır. Pek çok vaka örneğin de olduğu gibi başkaldırı ve ayaklanma ruhu kentsel şebekeler üzerinden adeta bulaşıcı bir virüs şeklinde yayılmıştır(Harvey, 2015, s. 172). Şili Öğrenci Hareketi ile bu durumu kıyaslayacak olduğumuzda bu hareket her ne kadar Şili’de ortaya çıktıysa da, örgütlenme ve başkaldırı özelliği neticesinde küresel diyebileceğimiz etkilere sahip olarak, Latin Amerika ülkeleri içinde ki pek çok kentte etkisini göstermiştir.

Latin Amerika’daki gelişmelere atfen üç temel toplumsal değişim ve politik iktidar şekli tanımlamak mümkündür. Bunlardan ilki sandıksal politika olarak

tanımlanmaktadır. Sandıksal politika unsuru daha çok siyasi partiler temelinde gelişmiş politik iktidar arayışıdır. Bir diğer şekil toplumsal hareketlerin kuruluşunu içermektedir. Toplumsal hareketler olgusu iktidar aramak için gelişen bir örgütlenme değildir Aksine süreç odaklı olabilecek bu gelişme türü kitle seferberliğini içinde barındıran ve toplumsal değişim arayışlarının ön planda tutulduğu bir sonucun yansımasıdır. Son olarak kapitalist gelişim emarelerinin sonucunda ortaya çıkan politik iktidar yolu ile sosyal değişim yer almaktadır. Bu şekil daha çok toplumsal eylemleri yerel kalkınma doğrultusunda gerçekleştirmektedir(Petras ve Valtmayer, 2007, s.18). Öğrenci hareketlerinin dinamikleri toplumsal hareketlerin kuruluşuna entegre edilebilecek bir yapıdadır Çünkü bu hareketlerin temeli iktidar odaklılık değil de kitle seferberliği ile bağdaştırılabilecek düzeyde olmuştur. Kitlelilik itibarı ile değerlendirecek olduğumuzda öğrenci hareketleri etkisini diri tutmayı başarmıştır. Aynı zamanda bu hareketin varlığı diğer toplumsal kesimlerinde hareketlenmesini sağlamıştır ve etkileşim mantığını daha da görünür kılmıştır.

Şili Öğrenci Hareketi, protestoların ilk başında hâkim sınıf konumunda yer almaktaydı. Mücadele etkileri ve içinde bulunulan konjonktüre ilişkin, ideolojik etkiler yaratan bir güç unsuru olarak, toplumsal pratikte anlam ifade etmiştir. Özellikle siyasi ve ideolojik etkiler temelinde gelişen unsurlar, mücadelenin kentsel nitelik kazanmasına ve içeriğin yoğunlaşmasına ilişkin birtakım saptamalar içermektedir. Kentsel, siyasi ve ideolojik etkiler, toplumsal ilişkiler etrafında gelişen çekişmeler yaratmaktadır. Bu etkilerin hareketlere yansıması da kaçınılmaz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şili Öğrenci Hareketleri, yurttaşlar arası bir ilişki temelinde gelişme göstermiştir. Temel hak ve özgürlükler ekseninde katılımı en üst düzeye çıkaran bir anlayışla, topluluğun stratejilerini geliştirmeye ve büyük oranda ortaya koymaya yönelik ifadeler bütün olarak biçimlenmiştir. Hükümetin eğitim politikalarına odaklanan bir karşıt duruşla toplumsal bir cephenin oluşması gündeme gelmiştir. Eyleme giden mekanizmaların başında gelen öğrenci toplulukları, kolektif davranışlar ekseninde değişim temelli bir yapıya sahip olarak merkezi bir aktör konumunda olmuştur. *“Kolektif davranış üzerinde çalışan öğrenciler, tasarlanmış örgütsel stratejiler ya da daha genel olarak aktörler tarafından geliştirilen stratejilerden ziyade, döngüsel tepkiler gibi beklenmeyen dinamiklere daha çok önem atfediyordu”*(Porta ve Diani, 2020, s.17). Örgütlenme kalıplarından biraz daha uzaklaşarak sürecin getireceği

dönüşüm ile dışa vurum hareketlerin anlam boyutunu daha önemli bir hale getirmektedir.

Şili’de yaşanan öğrenci hareketi biçimlerinin arka planına bakacak olursak, temelde kar amacı güden eğitim sistemi ile mücadele yatmaktadır. Eğitim sisteminin adaletsizliği üzerine gelişen bir durumun mevcut olması, sorunların başlıca kaynağını oluşturur. Şili’de yaşanan bu olumsuz gelişimi engellemek için öğrenciler tarafından kolektif bir eylemin varlığı gündeme gelmiştir. Değişim için mücadelenin gerekli olduğu bir anlayışla reform taleplerini iktidara ulaştırmak için öğrenciler eylemlere başlamıştır. Özel okullar ile devlet okullarının arasındaki uçurum, bu hareketlere getirilen en temel eleştiridir. “Herkese bedava eğitim” taleplerinin söz konusu olduğu genel düşünce, ülke geneline de hâkim olmuştur.

Eğitim olgusu toplumların geleceğine yapılan en önemli yatırımdır. Kalkınmanın sağlanması ve toplumsal varlığın devamı açısından olmazsa olmazlardan olan eğitim, toplumsal hareket minvalinde yaşanan sorunun büyüklüğünü göstermektedir. Ayrıca eğitim hareketinin toplumsal yapı içinde yer alması, meydana gelen toplumsal mesele üzerinde yoğunlaşmayı gerektirmektedir. Diktatörlük dönemi politikalarının bir uzantısı olan eğitim eşitsizliği neoliberal politikalar bağlamında günümüz modern anlayışı ile çatışmaktadır. Çatışmacı düşüncenin varlığı da yeni politik olguları şekillendirmeye ya da politika biçimini değiştirmeye temel teşkil etmektedir.

Sosyal hareketlere yönelim dünya genelinde çeşitlilik ve hız kazanmaya başlamıştır. Sadece Avrupa merkezli değil hemen hemen farklı kıtalar ve coğrafyalardan halkın sesi sokaklara taşmıştır. Mücadelenin yaygınlaşması ve dayanışmanın sağlanması amacıyla hareketlere önderlik eden bir liderin varlığı, taleplerin rasyonel bir biçimde ifade edilmesine olanak sağlamaktadır. Bu gelişmeler neticesinde, öğrenci ayaklanmasına önderlik eden ve Şili Komünist Partisi Gençlik Kolları üyesi olan Camila Vallejo, hareketlerin çerçevelendirilmesi adına belirleyici bir konuma sahip olmaktadır. Özellikle kimlik ve ideoloji unsurları etrafında şekillenen toplumsal hareket yapıları, strateji çalışmalarının gücünü arttırmaktadır. Bu durum liderler açısından karar ve hareket mekanizmasını etkileyen bir nitelik göstermektedir.

Abromovich (2011) öğrenci hareketinin lideri Camila Vallejo, hareketin rejimden memnun olmayan diğer kesimlerle koalisyon kurması gerektiğini

savundu(aktaran Tilly ve Wood, 2022, s. 30). Hareket örgütlerinin liderleri, eylemlerin amaçlarını başarıya ulaştırmada önemli bir faktör olarak görülmektedir. Liderlerin toplumsal hareketlerin oluşumunda ne gibi roller oynadığı ve böylece toplumsal yapıları ne şekilde değiştirip dönüştüreceği odak haline gelmektedir. Bir nevi sorumluluk ilkesi ile birlikte liderler tarafından hareketlere öncülük yapılması, eylem çağrısını etkin ve rasyonel biçimde kullanmayı sağlamaktadır.

Belli toplumsal grupların var olmasını, piyasa odaklı bir anlayıştan ziyade politik mahiyetteki süreçler etkiler.(Porta ve Diani, 2020).Bu hususta vurgulanan asıl düşünce toplumsal tabanda oluşan baskının ve hareketliliğin sonucu, bireylerin karar verme mekanizmalarını etkileyip değiştirme faaliyetini gerçekleştirmektir. Nitekim Şili de böylesi bir faaliyet gerçekleştirmiştir. Birbirini besleyen bu sistemden hareketle eylemlerin daha hızlı bir şekilde ve geniş alanlara yayılarak vuku bulması olası sonuçlar halini almıştır.

Öğrenci hareketi büyüklüğü bağlamında sadece Şili odaklı değil, aynı zamanda ulusal bir isteğin yansıması olarak Latin Amerika toplumlarının geneline yayılma ihtimalinin oluşmasına etki eder. Bu etki daha büyük değişimlere yol açabilmenin aktörü konumunda yer alır. *“Toplumsal değişime giden yol politik iktidarla örülür”* (Petras ve Veltmeyer, 2007, s. 17). Bu bağlamda iktidar unsuru ile toplumsal hareketlerin oluşmasına etki eden faktörler birbirleri ile ayrılamayan iki unsurdur. Şili örneğinden değerlendirecek olursak, neoliberal modele itiraz şeklinde gerçekleşip sonrasında liderler öncülüğünde siyasi iktidarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Hareketleri düzenleyen toplumsal grup adına önemli gelişme göstergesi olan görüşmeler, kayda değer bir çabanın ürünü olarak tanımlanmaktadır.

Şili Öğrenci Hareketi temelde halkın hareketi olarak nitelendirilmektedir. Bu düşünceden hareketle *bir halk hareketi, sınıflar arası siyasi-ideolojik ilişkilerde yarattığı yeni etkiler yoluyla bir toplumsal harekete dönüşür; yarattığı etkilerin pratikte doğrulanmasıyla tarihsel özneliğinin bilincine varır ve özellikle siyasi ilişkilerden farklı bir düzeyde bir toplumsal hareket haline gelir*(Castells, 2017, s. 231). Böyle bir durumun varlığı, geniş siyasi, sosyal ve ekonomik etkiler içermektedir. Niteliksel olarak hareketler daha özerk ve sınırları açısından işlerlik kazanmaktadır.

Zaman içerisinde mücadele zemininin oluşması ve büyüyerek isyanlara ulaşan bir yapıya dönüşmesi Latin Amerika ülkelerinde hissedilen bir gerçeklik olmuştur.

Temel haklar bağlamında meydana gelen bu talep yansımaları, kentsel hizmetler ölçeğinde değerlendirdiğimizde farklı coğrafyalar için de yol gösterici olmuştur. Çünkü eylemlerin meydana geldiği yerler bizatihi kentlerdir, kentin sokaklarıdır. Çoğunluğun isyanı olan sokaklar, kentli yurttaşların ifade biçimlerinin gelişmesine olanak sağlayan fiziki mekânlardır. Paylaşılan toplumsal mekân olan kentler, hareketler bağlamında da, talepler hususunun yansımada, bireyler tarafından paylaşımcı özelliği kullanılarak yapısı korunmaktadır. Siyasi erk ile toplum arasındaki ilişkileri dönüştürmek ve sağlıklı bir yapıya ulaştırmak için toplumsal faaliyetlerin sürdürülmesi, amaca ulaşma çerçevesinden önemli bir nitelik arz eder.

3.3.BREZİLYA TOPRAKSIZ KIR İŞÇİLERİ HAREKETİ

Güney Amerika'nın yüzde 47,7 sini kaplayan Brezilya, en büyük ve en kalabalık ülkesi konumundadır. Güney Amerika ülkelerinin hepsi ile sınırdaş olan Brezilya, etnik unsurlar bakımından da çeşitlilik göstermektedir. Sahip olduğu bu özelliğinden dolayı ekonomik, demografik ve siyasi olarak pek çok olayın ve toplumsal aktörün gelişmesinin de merkezi konumunda olmuştur. Toplumsal mücadele pratiklerinin gelişmesi ve farklılık göstermesi bu büyümenin neticesinde meydana gelmektedir.

Ekonomik ve toplumsal temelli gelişmeler, sınıf ilişkilerinin yapısal formlarında ve iktidar biçimlenişlerinde değişimler gerektirmektedir. Söz konusu bu durumların varlığı güç ilişkilerine ve mücadelelerin politik dinamiklerine dair analiz konusunda güçlük çıkarmaya devam etmektedir. (Petras ve Veltmeyer, 2007, s. 17). Latin Amerika gibi sömürü geçmişine sahip olan pek çok bölge bağımsızlık mücadelesinin merkezi haline gelmiştir. İçten ve dıştan müdahale unsurlarına maruz kalan coğrafya, siyasal hayatını ve yönetim anlayışını bu minvalde şekillendirmiştir. Sömürge kaldığı dönemden, bağımsızlığını ilan ettiği döneme kadar her türlü toplumsal yapı unsuru bağlamında dönüşüm geçirmiştir. Toplumsal hareketler özellikle yerleşik siyasal kuramlara karşı bir başkaldırı olarak tanımlanmaktadır. Brezilya tarihinde de Topraksız Kır İşçileri Hareketi olarak ortaya çıkan hareketler köylü mücadelesini vurgulasa da en temelde insan odaklı bir yapılanmadır.

Brezilya'da ortaya çıkan Topraksız Kır İşçileri Hareketi(Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra-MST) günümüz Latin Amerikası'nın sahip olduğu en mücadeleci ve popüler hareketlerinden birisidir.1979'da Encruzilhada Natalino, Rio Grande do Sul'deki ilk toprak işgalleriyle doğdu. Taban toplulukları ve Kırsal Toprak

Komisyonları (Comissao Pastoral da Terra-CPT) gibi klişe örgütlenmeleri ile İşçi Partisi (Partido dos Trabalhadores-PT) tarafından desteklenen hareket, 1980'lerin ortalarındaki yeniden demokratikleşme günlerinde tarım reformunun politik gündeme dâhil olmasıyla birlikte tüm ülkede yaygınlaştı. 1990'larda ise önemli bir kitle hareketine dönüştü (Yeğin, 2015, s. 17-18).

Topraksız köylülerin sömürgecilik dönemlerinden itibaren hiç toprakları olmamıştır. Bu durum Topraksızları hem yoksul bırakmış hem de yoksunlaştırmıştır. Kilise faktörü yoksunluk konusunda Topraksızların yaşadıkları bu durumun kader olmadığını kulaklarına fısıldayan güç olacaktır. Bu olay sonrası toprak işgalleri söz konusu olacaktır (Aysu, 2010, s. 61). Kırsal yerleşim üzerindeki ekonomik ve toplumsal sistemlerde, yerleşik güç mekanizmaları toplumsal taban ve toplumsal güç üzerin pek çok etki yaratmaktadır. Özellikle ortaya çıktıkları konjonktür içerisinde siyasi ve toplumsal ilişkiler ölçeğinde belirleyici olmaktadır. *Kırsal kesimde kapitalist modernizasyon 1970'lerde başladı, doğrudan ve hızlı bir tarımsal sömürü mekanizmasını da beraberinde getirdi. Özellikle Güneyde, güçlü ulus ötesi şirketler tarafından kontrol edilen bir tarımsal ticaret doğdu (Harnecker, 2006, s.32).* Kırsal kesimin toplumsal ve ekonomik boyutunu etkisi altına almaktadır. Bu durum dolaylı da olsa kent hayatına etki etmektedir. Demokratikleşme ve kentsel temelli sorunların çözüme kavuşturulması, haklar konusu ekseninde önemli bir yere sahiptir. Topraksız Kır İşçileri Hareketinin yaşamsal pratiklerde vuku bulması ve örgütlü mücadelelerin meydana gelmesi olayın boyutunu kırsal temelli olmaktan çıkarmıştır. Toplumsal ilişkiler düzleminde örgütlenme faaliyetleri, sürecin ilerleyen kısımlarında ideolojik aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Topraksız İşçi hareketinin doğduğu genel çerçeveye baktığımızda, kırsal kesimdeki mekanizasyon durumundan kaynaklanmaktadır. Gelişmiş teknolojilerin kullanılması unsuru neticesinde köylü kitleleri topraklarından çıkarılmıştır. Güney ve Güneydoğudaki kahve ve pamuk plantasyonlarındaki çiftçilerin yerini alan makineler, topraksız köylüler kitlesini ortaya çıkardı (Hacker, 2006, s. 32). Yeni teknolojik gelişmeler ve bunların uygulamaları, kırsal kesimin yeniden inşasına yol açmıştır ve sistemin temellerini etkilemiştir.

Topraksız İşçiler Hareketi, *“toprak sahiplerinin politik ve ekonomik iktidarına karşı koymak için değişik mücadele yöntemleri geliştiriyorlar diye hükümet üzerinde topağı Çiftçilere dağıtması için baskı kurdular”* (aktaran, Harnecker, 2006, s.73). Söz konusu işgalleri kentsel boyutundan değerlendirecek olduğumuzda, kamusal alanların

aktif bir kullanımına dayanan protestolar görülmektedir. Kentlerin içerisinde yayılım gösteren bu hareketler, toplumsal değişimlerin mekâna yansımaları olarak ifade edilmektedir. Hem yerel hem küresel ölçekte erişimin sağlanabileceği bu alanlar, eylemlerin politik bir yapı kazanmasında oldukça etkili olmaktadır.

Protestoların niteliksel bir etkiye bölünmesinde ve yarattığı etkiyi büyütmesinde kentsel mekânlar ile olan bağlantısı, hareketlerin kent dinamiği içindeki yerini anlamlandırmada önemli bir husustur. Castell (2017)'e göre niteliksel olarak kavramsallaştırılan protesto hareketi, bilinci dönüştürmekten çok, halkın desteğini sağlamaya yönelik bir anlayışa hâkimdir ve siyasi savaş deneyimi ile daha yakından ilişkili olmaktadır(Castells, 2017, s. 222). Halk hareketi olarak ortaya çıkan protestoların varlığı elbette siyasi temellendirmelerle sınırlı kalmayacaktır. Özellikle ikamet edilen kentsel coğrafyalarda ekonomik kültürel ve sosyal eğilimler, hareketin etki alanını ve boyutunu geliştirecektir.

Topraksızlar Hareketi'nin kökenlerine bakacak olursak üç temel öğeden oluştuğu görülmektedir. Birincisi,70'li yılların sonundaki ekonomik kriz, ikincisi, biraderlerin yaptıkları iş, üçüncüsü ise 70'lerin sonunda askeri diktatörlüğe karşı gelişen mücadele iklimiydi(Yeğin, 2015, s. 124-125). Mücadele unsurunu yaygınlaştıracak ve var olan günlük yaşamsal pratikleri tarımsal reform niteliğindeki bir harekete dönüştürecek unsurlar yer almaktaydı. Bu ölçekte bir yapılanma Topraksız Kır İşçileri Hareketinde ekonomik çerçeveden, politik yapılanmaya kadar söz konusu olmaktadır. Aynı zamanda bir diktatörlüğe karşı yerel toprak çatışmaları konusunu ilerici bir boyuta taşıma konusunu gündeme getirmektedir.

Küreselleşmenin kentleşme üzerindeki asıl belirleyici etkisi üretimin uluslararasılaşmasıdır(Kaygalak ve Işık, 2007, s. 30). Bu uluslararasılaşma olgusu, küresel ekonomiyi yerellikten uzaklaştırarak teknoloji yoğun üretime doğru kaydırmaktadır. Ekonomik üretimin coğrafi anlamda mekânsal dönüşümünü ve değişimini gittikçe biçimlendirmektedir. Bu durum kırsal alanlarda başlayarak kentsel mekânlara doğru yayılma hareketi göstermektedir. Hareketlerin sınırları somut bir şekilde genişleyerek büyük kitleleri harekete geçirmektedir. Sosyo-ekonomik açıdan bakıldığında köylü kitleleri hareketleri toplumsal boyutlara ulaştırma görevini sağlamıştır. Topraksız İşçiler, Brezilya'da yeni bir güç özelliği kazanmıştır. Baskıcı şiddete ve düzenle bütünleşme hareketlerine karşı, üretken olmayan nitelikteki kamu binalarını işgale yönelik kitlesel nitelikli eylemleri oluşturuyorlardı(Yeğin, 2015, s. 18).

Kırsal mekânın kentsel boyuta taşan etkilerini halk hareketleriyle bütünleştirip mücadele odağını güçlendirmişlerdir. Tarım mekanizasyonunun sonucu olarak sınırlarını aşarak yayılım gösteren hareketlerin, Topraksız Kır İşçileri Hareketinin zeminini oluşturduğu temel bir gerçektir.

Köylü toplumların dönüşüm ve değişimleri, neoliberal politikaların ortaya çıkması ve serbest piyasa ekonomisinin gelişimi ile birlikte dönüşüme uğramıştır. Piyasa ile gerçekleşen ilişkilerin giderek yoğunlaşması, kentle ilgili olarak ekonomik nitelikli ve toplumsal değerli değişimleri oluşturmaktadır. Tarımsal çalışmaların dışında kapitalizmle gelen farklı türden iş kollarının varlığı, dinamik bir yapı kazanmaya başlamaktadır. Bu süreç kent kır ayrımını gündeme getirmektedir. İnsanlık tarihine baktığımızda kitleler olarak adlandırabileceğimiz topluluklar ihtiyaç ve hareketlerine göre yaşadıkları topraklar üzerinde günümüze değin gelişimsel niteliklerin yanında evrimsel nitelikler de göstermişlerdir. Avcı toplayıcı dönemden itibaren modern dönemdeki uzmanlaşma kavramına dayalı iş bölümüne kadar bu gelişmelerin izlerini görmemiz mümkündür.

Köylülerin varlığı coğrafya ve nitelik fark etmeksizin yerel kalkınmanın başat konumunu temsil etmektedir. Köylü hareketleri Latin Amerika açısından değerlendirilecek olduğunda dört kategoriden bahsedilir. Bunlar:

Messianik Hareketler, Sosyal Haydutluk(Banditry),Irki hareketler, Başlangıçtaki hareketler. Bunlardan ilki, dini modellere dayalı bir anlayışla insan ve tanrılar arasındaki ilişkileri temel almaktadırlar. İkicisi, iktidar adaletsizliğine karşı sosyal bir protestoyu ifade etmektedir. Üçüncüsü, etnik kökene sahip gruplar eliyle hâkim olma çabasına girmektedirler. Sonuncusu da sosyal ıslahat taraftarıdır. Bu nedenle toplum meselelerini kavrayamazlar(Türkdoğan, 2013, s. 43). Köylü nüfusların eylemleri düşünce ve tutumları açısından kır temelli görünse de, geniş perspektiften baktığımızda toplumsal yapının genel meselelerine hitap eden konular içermektedir. Nitekim protesto faaliyetlerinin varlığı, hâkim olma düşüncesi, bir toplumsal hareket düşüncesinin inşasını oluşturmaktadır. Mücadele ruhunun gelişme göstermesi de bu durumu destekler niteliktedir.

Latin Amerika bölgesi diğer toplumsal hareketlerin yaşandığı yerler gibi farklı biçimde ve şekillerde toplumsal olayların doğuşunu deneyimlemiştir. Sahip olduğu coğrafi, kültürel siyasal ve ekonomik farklılıklar gibi unsurlar açısından, örgütlenme ve

mücadele biçimleri belirli farklılıklar yansıtmaktadır. İstek ve ihtiyaçların yönlendirilmesi konusu, dünya genelindeki diğer hareketlerle uyumun bir göstergesi olmaktadır. Brezilya’da ortaya çıkan Topraksız Köylü Hareketi, en kitlesel ve popüler nitelikli hareketlerin başında gelmektedir. Brezilya’da yaşayan kır yoksullarını örgütleyen ve kolektif bir yapı içerisinde bulunmalarını sağlayan Topraksız İşçi Hareketi, toprak eşitsizliğine karşıt olarak oluşturulmuş bir kolektif mücadeledir.

Topraksız Kır İşçileri Hareketinin resmi olarak kurulması 1984 yılında gerçekleşmiştir. Oligarşi temelli toprak yapılanmasının, politik ve ekonomik iktidarına karşı durmak ve tarım reformlarını hayata geçirebilmek adına bu hareket ortaya çıkmıştır(Utar, 2015, s. 134). Sadece toprak odaklı bir dönüşümün sağlanması Brezilya gibi toplumlarda hedef değildir. Baskıcı ve dayatmacı anlayışların, sıkıntılı ekonomik politikaların önüne bir ket vurulabilmesi adına da oldukça ehemmiyet arz etmektedir. Zamanla kitlelerin katılımıyla geniş bir etki alanına sahip olacak bu hareket, yapısal nitelikli reformların hamlesi için de bir sağlayıcı görevinde olacaktır.

Bu hareketin diğer toplumsal hareketlerden ayırt edici özelliği, yeni bir insan yaratma misyonuna sahip olmasıdır. Sahip olduğu bu misyon gereği mücadele unsurunda bütüncül bir bakışla hareket etmektedir(Güder, 2020, s. 473). Nitekim toplumsal hareketlerin kolektif bir anlayışla faaliyette bulunduğunu düşündüğümüzde söz konusu misyon gerekli bir oluşum sergilemektedir. “İşgal, üretim ve direniş” sloganı ekseninde yola çıkarak, iki milyona yakın nüfusu bünyesine çekmiştir. Talebe dayalı direniş ekseninde geniş alanlara yayılarak kitleleri harekete geçirmiştir. Bir diğer başarı misyonu da, ademimerkeziyetçi yapısı ile harekete katılan bireyleri inisiyatif odağında yer almalarından ileri gelmektedir(Güder, 2020, s. 474).

Küresel kapitalizmin ve emek sömürsünün karşısında köylüler olarak adlandırılan grup, büyük değişimler yaşamıştır. Eric Hobsbawm “ilkel” ve “milenaryan” kırsal hareketleri konu alan ünlü çalışmasında bu konuya şöyle değinmektedir: Kapitalizm olgusunun geleneksel nitelikli köylü toplumlara saldırısı, ekonomik liberalizmin ortaya çıkışı ve toplumlar için gerçek bir felaketi yansıtmaktadır. Bu durum toplumların bozulmasına ve sapmasına yol açan gerçek bir sosyal afeti temsil ettiği gözleminden hareket etmektedir(Lövy, 2013, s. 209). Toplumsal yapıdan kaynaklanan etkenlerin ön planda olduğu bu gelişmeler, köylüler için politik ve ekonomik temelde sarsıcı etkiler doğurmaktadır. Toplumsal yapının önemli bir bölümünü oluşturan kır nüfusu zamanla ve örgütsel yapısıyla, kentsel mekânlardaki gibi sistematik olarak

toplumsal hareketler teoriğini benimsemiştir. Devletin toplumsal hareketlerle olan etkileşim unsuru, sınıf temelli sistem karşıtı örgütlenmelere, çatışmacı özellik göstermeyen politikalar içerecek şekilde köylü örgütlenmeleri ve sendikalar gibi örgütlenmeler kurmaya dayandırılmalıdır(Petras ve Veltmeyer, 2007, s. 23). Kolektif eylem biçimlerinin çeşitliliğini anlamak adına detaylı etki kanallarının gelişmesi, mücadeleye destek sağlayan bir anlayışa dayanmaktadır. Mevcut sistemi etkilemek ve ondan etkilenmek gibi dışavurumsal olaylar, toplumsal hareketler ölçeğinde merkezi bir öneme sahip olmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kent olgusu fiziki niteliklerinin yanında, pek çok farklı özellikleri barındıran bireylerin, içinde yaşama olanağı bulduğu, farklı ilişkiler ağı geliştirerek etkileşimde bulundukları, değer ve normlar geliştirdikleri, iş bölümü sağlayarak bulundukları yeri paylaştıkları mekânlardır. Tüm bu zengin içeriklerin doğrultusunda kentler, ortak alanların yaygın bir ifade biçimi olduğu yerler olarak biçimlenmiştir. Kapitalizm gerçeğinin kentleşme süreçlerini giderek hızlandırması neticesinde, yaşanan karmaşık ve yoğun süreç kentlere sirayet etmiştir. Bu gelişmenin doğrultusunda ortak alan kavramı daha derin bir anlam kazanmıştır. Kentlerde yaşanan bu bütüncül ilerleme, beraberlik olgusu, kent hakkı kavramının tahayyülünü kentli ve kent yapısı ölçeğinde gerekli kılmıştır. Lefebvre sahip olduğu Marksist yaklaşımla kent hakkı kavramını ilk kez ortaya atarak, kentsel gerçeklik açısından somut bir adımın sağlayıcısı olmuştur. Öte yandan bir diğer önemli Marksist düşünürlerden olan Harvey, ortak alanlar vurgusuyla kentsel mekânların bütüncül kullanımına dikkat çekmiştir. Ağ toplumu vurgusunun ve enformasyonun yadsınamaz bir gerçeğe büründüğü yerler olan kentler, Castells tarafından iletişimsel etkinliğin bir yansıması olarak nitelendirilmiştir.

Kentli yurttaşların etkileşim ve iletişimi neticesinde kenti kendi kararları doğrultusunda değiştirip dönüştürmeleri kent hakkı ile yakından olan ilişkilerine bağlıdır. Nitekim alınacak kararlar pratikte de ancak, kentli yurttaşların birincil odağa konulması ile gerçekleştirilir. Günümüz modern kentleşme çalışmalarında alınan kararların yönetim ekseninden uzak kalarak sadece idare kanalıyla yapılması kentsel çalışmalarda en büyük sorunlardan birini teşkil etmektedir. Mekânı bizatihi yaşayan kentli yurttaşların, kararlara katılması ve bu bağlamda aktif bir rol alarak faaliyet göstermeleri kentsel ilerlemede aranması gereken en önemli öncüllerdendir.

Lefebvre'nin geliştirdiği bakıştan, kentsel gerçeklik kavramının kullanım değerine bağlı olması gerekmektedir. Kentin fiziki özelliklerinin dönüşümü, alınan kararların uygulamaya konulması, kentsel hizmetlerin planlanması ve kentlilere sunulması gerçeği, asıl özne konumunda olan vatandaşın koparılması mümkün olmayan gerçekliklerdir. Toplum gerçekliğinin kentten ayrı bir tezahürü, kent tanımlamasına aykırı olarak kabul edilir. Çünkü kent bilinci denilen kavram toplumu oluşturan her bir bireyin sorunları, beklentileri ve ilişkileri neticesinde var olur. Bu bağlamda kentsel nitelikli mekânlara, beraberinde kamusal alanlara ulaşma ve hizmetlere erişme, kent hakkından ayrı düşünölmeyecek kilit bir durumdur. Katılım

unsuru ile ki bu hizmetlere, ekonomik, siyasi, sosyal faaliyetlere, aynı zamanda yönetsel çalışmalara katılma ekseninde temellenir. Kararlara katılma, sadece sermaye ve devlet odağı anlayışından uzaklaştırılarak, kentli vatandaşları bünyesinde barındıran bir inisiyative doğru dönüştürülmelidir. Ancak bu sayede mekânsal üretim inşasına ve kentsel gelişimin oluşumuna katkı sağlanır. Kentli yurttaşların aidiyet duygusu geliştirilerek kentsel kararlara katılmaları ve bunun için bir araya gelerek kolektif nitelikli mücadele çalışmaları sergilemeleri katılım unsuru konusunda olmazsa olmazlardandır.

Değişen ve dönüşen dünya sisteminde toplumsal alanda pay sahibi olmak isteyenlerin adalet ve eşitlik unsurları temelinde kentte yaşamaları, üzerinde durulması gereken asıl koşuldur. Kent hakkına erişimi destekleyecek çalışmaların varlığı, mümkün ise politikalar geliştirilmesi, yerel yönetim ve merkezi yönetim eliyle gerçekleştirilmeli ve olası potansiyeller yaratılmalıdır. Aksi halde kentli yurttaşların kentin odağında olmadığı bir yönetim anlayışı kabul edilemez. Böyle bir yönetim anlayışı zamanın ruhundan oldukça uzakta ve sağlıklı olarak nitelendirilir.

Toplumsal hareketleri de kent hakkı bağlamında değerlendirebiliriz. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın sonrasında yaşanan dönüşümler, ortaya çıkan baskı grupları ve politikalar toplumsal yapıda belli değişimleri beraberinde getirmiştir. Söz konusu durumlar neticesinde katılım unsuru ile vatandaş arasında kopmalar ve boşluklar meydana gelmesi, düzen unsurunu bozmaya neden olan etkilere. İktidar erkinin baskıcı politikalarına karşı, kentlilerin kendilerini savunmaları ve olumsuzluklara karşı koyabilmeleri adına böyle bir oluşum içerisine girmeleri doğal bir gelişmedir. Kolektif bir anlayış geliştirilerek kentliler için var olan olumsuz politikalar karşısı ya da hizmetler bağlamında aksaklıklar ve değişimler yaşanması, hareketlerin oluşum temellerini meydana getirir. Teorik bir bakışla değerlendirilen toplumsal hareketler hedefleri ve örgütsel niteliklerinin sahip olduğu özelliklere göre tanımlanır. Özellikle sınıf, kimlik, kültür gibi mücadeleyi tetikleyen unsurlar, örgütlenme faaliyetlerinin daha somut bir biçim almasını, hareketlerin tarzını ve hedeflere ulaşmayı kolaylaştırır. Toplumsal hareketlerin gidişatını etkiler.

Kentlilerin diledikleri yaşam düzeylerine ulaşmaları bağlamında katılım kadar protesto ve direniş unsurlarının varlığı yadsınamaz bir öneme sahiptir. Özellikle sokaklar ve meydanlar sadece kentlilerin karşılaşma ve iletişimsel odaklı sosyal faaliyetlerini geliştirdikleri yerler değildir. Aynı zamanda kentsel nitelikli arzuların vuku bulduğu somut alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sokaklar ve meydanlar

bireylerin bir nevi ifade özgürlüğünü gerçekleştirdikleri toplumsal mekânlardır. Amaçlarından sapmayan ve talep odaklı yapılan toplumsal hareketler, sürecin daha sağlıklı bir şekilde tamamlanmasını ve sonuç alma açısından güçlü bir dönüşün yansımaları içerir. Toplumsal hareketler de zamanla değişim ve dönüşüm içerisine girmiştir. Aslında binlerce yıl öncesinden var olan bu kolektif nitelikli faaliyetler, eski olarak ele alındığında 18.yüzyılda gelişme göstermiştir. Geniş çaplı katılımın mümkün olduğu Eski Toplumsal Hareketler, yeni(modern) olandan örgütlenme biçimlerine göre farklılık göstermektedir. Yeni Toplumsal Hareketler teknolojik gelişmelerin ön planda olduğu, kısa sürede kitleleri uyaran ve toplama kabiliyetine sahip bir anlayışla 19.yüzyılın ikinci yarısından sonra sahneyi almıştır. Hareketlerin ortaya çıktıkları coğrafyalarda, gelişim gösterdikleri dönemde niteliksel olarak eski –yeni ayrımına gidildiği görülmektedir. Bu ayrım özellikle toplumsal hareketler minvalinde ele aldıkları konular ve durumlar neticesinde değişir ve dönüşürler.

Günümüz modern toplumlarında da sıkça karşılaştığımız toplumsal hareketler genel ölçekte kendilerini bir sokak örgütlenmesinde veya meydan isyanlarında belli eder. Halbuki toplumsal hareketler bireysel nitelikli olarak da var olabilmektedirler. Kentli hakkı doğrultusunda özellikle karşılaşılan sorunlar ekonomik temelli olmaktadır. Bunun yanı sıra pek çok alanda da (sosyal, siyasal, kültürel, politik, eğitsel, gibi) daha özgürlükçü ve yenilikçi talepler bağlamında gerçekleştirilir. Neoliberal politikaların etkilerini büyük çaplı hareketlerde somut olarak görmekteyiz. Bu durum geçmişte Arap Baharı hareketlerinden Büyük Buhrana kadar süregelmiştir. Nitekim Sarı Yelekliler hareketinde vergi zamlarından ötürü halkın protesto faaliyetlerine başlaması ve bu isyan ağının Avrupa çapında ses getirmesi, ekonomik unsurların da ötesinde bir durumun varlığını göstermektedir. Aynı şekilde Şili’de başlayan öğrenci protestoları eğitimde eşitlik sloganından yola çıkılmış bir harekettir. Fakat Latin Amerika genelinde mücadele hareketlerinin önemli temsilcilerinden biri konumuna gelerek sosyal alanda yeni bir sürecin göstergesi olmuştur. Brezilya’da ortaya çıkan Topraksız Kır İşçileri Hareketi kır üzerine bir yoğunlaşmayı ifade etmiş olsa da en temelde mücadele ruhunun benzerliği ve örgütsel yapısı gereği kentlerde yaşanan hareketlerin niteliğine benzemektedir. Hatta uzamsal bir şekilde eşitsizlik mekânları üzerine oluşan hareketler temelinde örgütlenmektedir. En başta kırsal kesimde ortaya çıkan bu yapılanma, sonrasında büyük kitleleri içine alarak kentsel mekânlara yayılmıştır. Hareketlerin boyutu ve örgütlenmesi, kentsel mekânlarda ortaya çıkan hareketler ile benzerlik

göstermektedir. Kısaca toplumsal temelli hareketler gündelik yaşam pratiklerinde vuku bularak toplumsal tabana yayılmaktadır.

Halkın var olan isyanına kulak vermek, sorunun kökenine inmek, gereken çözüm yollarını araştırıp, uygulamaya geçirmek için çabalamak ve olası çerçevede ılımlı bir politika gütmek politik iktidarın temel amaçlarından olmalıdır. Bu sayede yönetim ekseninden uzaklaşmadan toplumların kalkınması ve refaha kavuşması daha sürekli bir hale gelir. Karşılıklı etkileşim ve iletişim çizgisinden kopmadan yönetim aygıtları ve halk temelli geliştirilen yaklaşımlar kentsel nitelikteki hakların varlığını korumaya ve uzlaşmacı politikaların gelişmesine etki eder.

KAYNAKÇA

- Akgemci, E. (2015). Neoliberalizmin Laboratuvarında Direniş: Şili Kışı'nın Penguenleri. *Mülkiye Dergisi*,39(2), 179-216.
- Akkoyunlu, K., Ertan B. (2013). Kentli Hakları: Kent ve İnsan Hakları Bağlamında Kentsel Hizmetlere Erişim Hakkı, Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*. 45-72.
- Aktel, M. (2001). Küreselleşme Süreci Ve Etki Alanları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 6 (2),1-35.
- Arslan, H. (2014). Kentsel Dönüşüm Süreçlerinin Kentsel Haklar Temelinde Değerlendirilmesi Gerekliği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*,16(özel Sayı 1) 33-41.
- Aslan, C. (2016). *Sosyal Hareketler Sosyolojisi Toplumsal Fay Hatlarının Anatomisi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Aysu, A. (2010). *Topraksızlar 25 Yaşında*. İstanbul: Su Yayınevi.
- Ayşın, F., Turhanoglu, K.(2014).Kentsel Mekanın Üretim Sürecinde Tarihsel ve Kültürel Miras. *Ciu Cyprus International Universty Folklor/Edebiyat*. 20(78).
- Babacan, M. E. (2014). Sosyal medya sonrası yeni toplumsal hareketler. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 135-160.
- Barker, C. (2017). *Devrim Provaları*.(U.Haskan, İ.Yılmaz,Çev.). İstanbul: Yordam Yayın.
- Başaran, A. (2017). Sınıf Kavramının Kökeni ve Politik Ekonomik Bir Mukayese. *Politik Ekonomik Kuram*, 1(1),214-237.
- Baysal, C. (2011). Kent Hakkı Yeniden Hayat Bulurken, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*,9 (36), 31-55.
- Benderli, Z.,Görenel, Z. (2006). Neoliberal Ekonomi Politikalarının Latin Amerika Üzerindeki Etkileri. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 21(1),183-201.
- Bıçkı,D. (2006). Harvey ve Castells'de Kent Sorunsalı:Politik Ekonomi Vizyonu Ve Sınırlılıkları. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (11), 111-130.
- Bon, G. (2020). *Kitleler Psikolojisi*.(G.Birol,Çev.).Ankara: Dorlion Yayınları.

- Bozkurt, Y., Bayansar, R. (2016). Yeni Toplumsal Hareketler Çerçevesinde Çevreci Hareket ve Gezi Parkı Olayları. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14 (2), 276-293.
- Bumin, K. (2019). *Demokrasi Arayışında Kent*. Ankara: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Can, Y. (2005). Toplumsal Yapı Ve Değişme Kuramlarını Paradigma Temelli Bir Sınıflandırma Denemesi. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 29(1), 1-11.
- Castells, M. (2006). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür İkinci Cilt Kimliğin Gücü*. (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M ,İnce M. (2006). *Manuel Castells'le Söyleşiler*. (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2013). *İsyen Ve Umut Ağları İnternet Çağında Toplumsal Hareketler*. (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2017). *Kent Sınıf İktidar*. (A. Türkün Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Coşkun M. (2020). *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Çelik, Ö. (2017). Kent Hakkından Müştereklerimize Kentsel Muhalefet Tartışmaları: Sınırlar ve İmkânlar, *Megaron*, 12(4), 671-679.
- Çetinkaya, Doğan. (2015). *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çoban, B. (2011). Toplumsal hareketler ve yeni alternatif/ radikal medyalar. *Yeditepe Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, (14) 1-14.
- Demiroğlu, E. (2014). Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(1), 133-144.
- Demirtaş, H. A. (2003). Sosyal kimlik kuramı, temel kavram ve varsayımlar. *İletişim: Araştırmaları Dergisi* 1 (1), 123-144.
- Erdoğan, S. (2020). Avrupa Birliği ve Krizler: Tarihi ve Güncel Krizler Üzerine Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75(2), 589-458.
- Erol, A., Görmez, K. (2016). Ütopyalarda Mekan Tahayyülleri: Utopia'nın Mekanı. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(30), 81-86.

- Ertan K.(2019).Kentsel Yaşam Kalitesi Ve Ütopyalar. *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*. 1 (1), 83-103.
- Geniş, Ş., Köse, D. (2020). Eşitsizlik Mekanları Olarak Mahalleler ve Kadınların Kent Hakkı. *Amme İdaresi Dergisi*, 53(1), 1-35.
- Gökgür, P. (2017). *Kentsel Mekânda Kamusal Alanın Yeri*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Güder,S. (2020). Eşitsizlikle Mücadelede Başka Bir Yol Mümkün (mü?): Brezilya'daki "Topraksızlar" Deneyimini Anlamak. *İnsan ve Toplum Dergisi*. 10(4),471-504.
- Gürcan, E.C. (2019). Bir Siyasal Süreç Olarak Fransız Sarı Yelekliler Hareketinin Ortaya Çıkışı. *Mülkiye Dergisi*.43(2),435-458.
- Güzel,S. (2006). Sosyal Yapı Ve Toplumsal Yapı Bileşkesinde Soyo-Kültürel Yapı Kavramı. *İstanbul Journal Of Sociological Studies*.0(34) 83-96.
- Harnecker, M. (2006). *Bir Hareket Yaratmak MST Topraksız Kır İşçileri Hareketi*. (D.Tuna,Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Asi Şehirler Şehir Hakkında Kentsel Devrime Doğru*.(A.Temiz,Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2019). *Sosyal Adalet ve Şehir*.(M.Moralı,Çev.).İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2020). *Kent Deneyimi*.(E.Soğancılar,Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Haupt, G. (2012). *Tarihçi ve Toplumsal Hareket*.(B.Sennan,Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Işık,G. (2015). *Sanaldan Sokağa Toplumsal Hareketler*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- İnce, M. (2017). Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,19(1), 294-319.
- Karabulut, D. Ve Diğerler (2018-2019). Kent Hakkı, Müşterekler ve Olasılıklar.(Sözlü Bildiri).Teos Yazar Evi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Kent Seminerleri İzmir: Yakın Yayınları.
- Karasu, M. (2008). Kentli Haklarının Gelişimi ve Hukuki Boyutları. *TBB Dergisi*, (78),37-52.

- Kaygalak, İ., Işık, Ş. (2007). Kentleşmenin Yeni Ekonomik Boyutları. *Ege Coğrafya Dergisi*, 16 (16), 17-35.
- Kaypak, Ş., Haytoğlu, M. (2016). Küreselleşme Sürecinde Toplumsal Hareketler Ve Kente Yansıması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 28(3), 715-735.
- Keleş, R. (2021). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kurtbaş, İ. (2017). *Toplumsal Hareketler Siyaseti*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2018). *Şehir Hakkı*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2019). *Kentsel Devrim*. (S. Sezer, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2020). *Mekânın Üretimi*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Löwy, M. (2013). Brezilya'nın Topraksız Kırsal İşçi Hareketinin Sosyo-Dinsel Kökenleri. (E. Balta, Çev.). *Praksis* 14, 209-215.
- Merrifield, A., Negri, A., Bayat, A., Harvey, D., Wacquant, L., Amorós, M., Torlak, S. (2016). *Mekân Meselesi*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Merrifield, A. (2017). *Yeni Kent Sorunu*. (D. Toprak, C. Akyos, Çev.). İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Metlioğlu, S. (2021). Kentte İnsan Hakları ve Kent Hakkı. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. 18(40), 2731-2743.
- Mitchell, D. (2020). *Kent Hakkı Sosyal Adalet Ve Kamusal Alan Mücadelesi*. (A. Çavdar, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Mutlu A. Ve Batmaz N. (2013). *Türkiye'de Kent Hakkı*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Özdil, M. (2017). Kolektif ve Bireysel Kimlikler Bağlamında Sosyal Bütünleşme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3(28), 383-400.
- Özen, H. (2015). "Meydan Hareketleri ve 'Eski ve Yeni' Toplumsal Hareketler." Ankara: *Mülkiye Dergisi* 39(2), 11-40.
- Özerk, G., Yüksekli, B. (2011). Küresel Kent, Kentsel Markalaşma ve Yok-Mekan İlişkileri. *İdealkent* 2(3), 82-93.
- Park, R. ve Burgess, E. (2018). *Şehir Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler*. (P. Kayalığıl, Çev.). Ankara: Heretik Basın Yayın.

- Petras,J. Ve Veltmeyer,H. (2007). *Latin Amerika'da Devlet İktidarı ve Toplumsal Hareketler*.(A.Demirhan, Çev.).İstanbul:Kalkedon Yayıncılık.
- Porta, D. Ve Diani, M. (2020) *Toplumsal Hareketler*.(P.Çakır, C.Gülbulak, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Sanlı, L. (2005). *Politik Kültür Ve Toplumsal Hareketler*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Sezik, M. (2016). Kent Kimliğinin Korunması ve Kentsel Gelişimin Sağlanması Bağlamında Yerel Yönetimin Önemi: Adıyaman Örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*.6(2) 43-56.
- Stavrides, S. (2019). *Müşterek Mekân Müşterekler Olarak Şehir* (C.Saraçoğlu, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Şahin, Ç. (2020). Kapitalizm-Mekan İlişkisi: Fordist ‘Sanayi/İşçi’Kenti İle Post- Fordist ‘Küresel/Hizmet’ Kenti Karşılaştırması Üzerinden Bir Değerlendirme, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*,79,237-275.
- Şen, F. (2015). Kent Hakkının Korunmasında Bir Mücadele Alanı Olarak Alternatif Medya: Taksim Projesi ve Gezi Parkı Örneği. *Selçuk İletişim*, 9 (1), 141-161.
- Şentürk, Ü. (2014). Mekân Sadece Mekân Değildir: Kentsel Mekânın Yeni Tezahürleri. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 67, 85-107.
- Şeriatı, Ali. (2011). *Medeniyet Tarihi*, Ankara: Fecr Yayınları.
- Taşdelen, A.R. (2020). *Paris Komünü'nden Sarı Yeleklilere Fransız Sosyal Demokrasisi*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Tilly,C.,Castanede,E.,Wood, L. (2022). *Toplumsal Hareketler 1768-2018*. (O. Düz, Çev.). İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Turut, H., Özgür, E. (2018). Klasik Kent Kuramcılarından Eleştirel Kent Kuramcılarına Geçiş Bağlamında Kentleri Yeniden Okumak. *Ege Coğrafya Dergisi*.27(1) 1-19.
- Türkdoğan, O. (2013). *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Utar,S. (2015). *Latin Amerika'da toplumsal hareketler ve siyaset: Toplumsal hareketlerin siyasal olanı belirlemedeki rolünün Brezilya'da Topraksız Kır İşçileri Hareketi üzerinden incelenmesi*(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Yeğin, M. (2015). *Topraksızlar Bir Şenlikti Uzun Yürüyüş*. İstanbul: Öteki Yayınevi.

Yücekök, A. (1987). Siyasetin Toplumsal Tabanı Siyaset Sosyolojisi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*.565.

DİZİN

-C-

Castells, viii, 3, 9, 27, 28, 29, 30, 31,
65, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 74, 79, 82,
86, 90, 91

-E-

Eski toplumsal hareket, 50

-H-

Harvey, viii, 3, 6, 8, 9, 24, 25, 26, 27,
42, 59, 66, 68, 71, 76, 86, 90, 92, 93

-K-

Katılım, 1, 2, 3, 13, 17, 21, 27, 44, 45,
53, 59, 61, 87
Kent, v, 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12,
13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22,
23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 40, 43,
44, 45, 60, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 73,
76, 81, 82, 83, 86, 87
Kimlik, viii, 28, 46

Kültür, 13, 17, 31, 34, 40, 46, 47, 48,
51, 68, 87

Küreselleşme, viii, 1, 38, 39, 40, 90, 93

-L-

Lefebvre, v, vi, viii, 1, 3, 6, 8, 10, 20,
21, 22, 23, 27, 41, 42, 43, 44, 45, 86,
93

-S-

Sınıf, viii, 23, 46, 47, 49, 90, 91
Sosyal grup, 37, 38

-T-

Toplumsal hareketler, 2, 29, 34, 35, 37,
46, 48, 49, 50, 51, 53, 56, 60, 61, 64,
65, 66, 67, 68, 77, 80, 87, 88, 91, 94

-Y-

Yeni toplumsal hareket, 52, 53

